BIBLIOTECA ZIARULUI DE DUMINICĂ
© Editura Fundaţiei PRO Bucureşti, România, 2003
ISBN: 973-8434-26-2
Toate drepturile rezervate Editurii Fundaţiei PRO. Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată în scopul comercializării ftră permisiunea scrisă a Editurii Fundaţiei PRO.
Drepturile de distribuţie în străinătate
aparţin în exclusivitate Editurii Fundaţiei PRO.
Dan C. Mihăilescu
<titlu>BUCUREŞTI. CARE DE BUCĂŢI
EDITURA FUNDAŢIEI
2003
Copertă realizată de Mihaela Enciu şi Daniel Nicolescu
Lector: Stelian Ţurlea
Tehnoredactare: Romulus Lucian Manoliu
Corectură: Ovidiu Vitan
Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
Dan C. Mihăilescu
BUCUREŞTI. CARE DE BUCĂŢI, Dan C. Mihăilescu /
- Bucureşti: Editura Fundaţiei Pro, 2003
152 p.; cotor in cm. (Biblioteca Ziarului de Duminică, 10)
ISBN: 973-8434-26-2
"Vie cel mai îmbiat turist şi arate un alt oraş în lume care să se asemene în ceva cu capitala românilor, cu acest oraş orien-talo-occidental; civilizat în barbarismul său, barbar în civilizarea sa; cu acest Bucureşti încântat şi încântător, vârtej perpetuu de plăceri în durere, de mulţumiri în necazuri, de frumuseţi în oribil; cu acest eden al musulmanilor, unde schimnicul îşi uită patama-nul şi diplomatul îşi uită misia cu care a venit; unde bărbatul de stat devine ţângău, bătrânul se întoarce în copilărie şi junele se usucă; acest oraş de contrast, sărac, dar care înavuţeşte pe oricine vine într-nsul, umple cu aur geamantanele unora pentru că ne sunt amici, altora pentru că ne sunt inamici; care are o vistierie nesecabilă, de unde iei necontenit milioanele fără să vezi pe unde mai intră, precum curge lichidul din butelia încântată a unui geniu scamator..."
Cezar Bolliac, 1858
Ridiculus mus pentru un oraş cu geniul bufoneriei
„Măi Dănuţule, mai lasă-l pe Cioran şi apucă-te să scrii o carte despre Claymoor", m-a îndemnat nu o dată, cu şăgălnicie complice-paternă, Zigu Ornea pe la jumătatea anilor optzeci din secolul trecut. Ne întâlneam cel puţin o dată pe săptămână prin sălile friguroase ale Bibliotecii Academiei, el citind Calendarul sau Porunca Vremii la „Fond special", eu umblând prin Vremea după Cioran, dar şi prin L'Independance Roumaine după Misu Văcărescu. Ce chestie: uite, acuma îmi dau seama că pe atunci puteai lucra simultan la capitolele Cioran şi F. Brunea-Fox din Dicţionarul Scriitorilor Români, fără teama de a fi prins între fronturile ideologice şi acuzat orbeşte ca trădător de ambele tabere! Aşa se face că în primul volum al DSR paginile mele despre autorul Schimbării la faţă a României stau cu calm, natural, alături de cele dedicate reporterului care a scris Oraşul măcelului.

Un studiu despre F. Brunea-Fox am pus şi aici, în cea de a doua jumătate a volumului, nu doar ca să dau o idee asupra manierei de lucru (cât se putea de evazionist-academică) de atunci, dar şi din iubire pentru reportajul literar, aşa cum astăzi nu mai face nimeni (şi nici măcar televiziunea nu l-a adoptat) ca şi pentru Bucureşti, fireşte. Cât despre cartea cu Claymoor, să sperăm că nu-i timpul pierdut. Sănătoşi să fim, că-n rest le avem pe toate, nu-i aşa?
Cartea pe care tocmai aţi binevoit să o deschideţi acum -mică şi ieftină, dar sinceră şi gâlgâitoare - i se datorează în exclusivitate lui Stelian Ţurlea, editorul Ziarului de Duminică, suplimentul cultural de... vinerea al Ziarului Financiar. Ştiindu-mi iubirea pentru Bucureştii de la cumpăna veacurilor 19-20, el mi-a propus ca, pe lângă cronica literară pe care o ţin săptămânal acolo, din vara lui 2000, să fac bilunar şi un crochiu din lumea lui Claymoor, un amestec de morav şi obiceiuri, de istorie literară şi mentalităţi, mă rog, tot ce veţi vedea în cele ce urmează. Şi tot Stelian Ţurlea, cu răbdare şi tenacitate de-a dreptul terorizante, m-a constrâns, cu admirabilă prietenie, să adun în carte dulcile firimituri de la un festin potenţial şi îndelung dezirabil.
Am reuşit, aşadar, să duc din 26 mai 2000 în 28 septembrie 2001 cuvioasa rubrică, după care am priceput că ar fi timpul unei pauze de reîncărcat bateriile. De altfel, lumea românească din anii lui Claymoor, ca şi lumea noastră interbelică sunt singurele oglinzi normale în care ne mai putem privi terapeutic cumplitele malformări cu care ne-a blestemat comunismul. E cum nu se poate mai normal şi mai urgent să ni le reapropiem empatic, până la identificare. De aceea sunt de salutat cu entuziasm cărţi precum întoarcerea în Bucureştiul interbelic, a Ioanei Pîrvulescu, sau Lumea românească la 1900, a lui Ion Bulei, în curs de reeditare tot în Biblioteca Ziarului de Duminică.
Fără a avea nici pe departe anvergura acestora, „bucăţile" ce compun meniul de aici nu se vor decât un aperitiv - nevinovat şi sincer condimentat - de trezit apetitul celor mai tineri faţă de geniul Bucureştilor. Dacă Ulysse de Marsillac decreta capitalei noastre „geniul zigzagului", totul fiind labirintic, aiuritor de capricios în haosul ei arhitectonic (şi nu numai), alţii ne-au găsit geniul duplicităţii, geniul sintezei contrariilor oriental-occiden-tale, plus geniul de a „trăi într-un efemer belşug, ascunzând o permanentă sărăcie", cum nota Paul Morand. Fără a tăgădui o iotă din cele de mai sus, aş opta, mai cuminte, pentru pur şi simplu geniul supravieţuirii. Pentru că un oraş nicidecum plănuit drept capitală, ci doar ca „trecătoare", ca
popas de schimbat caii la poştalion, să ajungă în miezul unui melting pot etnic de teribilă forfotire alogenă şi cu peste două milioane de locuitori, este, orice s-ar zice, o dovadă de forţă şi binecuvântare. Un oraş care, privit din mlaştini, smârcuri şi soluri nisipoase, situat la răscrucea câtorva imperii bine aşezate în şaua cotropirilor, îşi păstrează firea şi fizionomia, dincolo de toate qui pro quo-urile, alterările, ruinările sistematice şi mascaradele politico-istorice, este un loc ales pentru un destin anume.
Nici acum, când Bucureştii aduc a Liban devastat de bombe, ori de furiile de gherilă ale unui război civil, nu poţi paria pe falimentul lui. Cel mult pe ieşirea lui din istorie printr-un cataclism natural...

Rămân, orice s-ar întâmpla, al său devotat şi hipnotizat pieton, văzând cu ochii minţii străzile caragialiene, din perimetrul cazarmei pompierilor de pe Uranus, trăsurile muscalilor din Piaţa Teatrului, Lăptăria de la Şosea sau forfota de la Cişmeaua Filaretului, palatul lui Beizadea Viţel şi dulceaţa umbroaselor cotloane din Delea Veche, bovarizând la rându-mi după vechii, adevăraţii Arnoteni.
Totul e pierdut. Deci totul e de recâştigat!
Dan C. Mihăilescu
ÎNAPOI LA CLAYMOOR
Claymoor (Mihail Văcărescu) a fost fiul marelui bărbat-poet-demnitar lancu Văcărescu, care era fiul lui Alecu şi al Elenei Dudescu, fiică, aceasta, a marelui ban Nicolae, socotin-du-se, ea, cimotie cu Măria Tereza în persoană. lancu Văcărescu a fost un mare iubeţ, adică un bon viveur, autor al splendorilor lirice numite Adevărata iubire, Zână de plăcut, La expresia fizionomiei unei fetiţe, Măsura gurei, La amor sau lubirea-n veci. lancu a păstrat sabia lui Tudor Vladimirescu, a fost un vrednic fondator cultural, a tradus din Racine şi Metastasio, a fost „pentru Unire", dar tot spre jertfelnicul lui Cupidon şi Bachus şi-a îndreptat „aspiraţiile melioriste".
Ei bine, Mişu (Claymoor), născut în 1843 şi decedat la 11 iunie 1903 pe treptele redacţiei L'Independance Roumaine (adică vizavi de Palatul Telefoanelor de azi), a purtat cu cinste flamura familiei, numai că în sens invers. Nu putea să vadă lucrurile „la faţa locului", ci numai „la dosul locului", scriau despre el, răutăcios, gazetele. Personaj fabulos, dandy scandalos în toate, pederast notoriu, încurcat uneori în fraude mondene şi financiare, campion al modei şi saloanelor bucureştene, Claymoor a fost Vocea Elitei româneşti din preajma „anilor nebuni", cronicarul monden en titre. Nu râdeţi: cronicile lui "rivalizează" cu însemnările lui Maiorescu şi Momentele lui Caragiale! Pentru că a scris aproape zilnic de prin 1875 până în 1903, ceea ce
li
face câteva mii de pagini de cronică diurnă şi nocturnă a protipendadei bucureştene, în maniera celor două gazete preferate de el: Le Figaro şi Le Gaulois. A făcut rubricile Carnet du high-life, Calepin de voyage, Echos mondains, Theâtre ş.a. în L 'Independance Roumaine, La Roumanie illustree, Lanterne mondaine, a editat din 1884 până la moarte Almanach du high-life, care era aşteptat cu înfrigurare, de Anul Nou, de tot cuconetul simandicos dâmboviţean, ba chiar a editat un volum, La vie â Bucarest, cu o parte din cronicile din 1882-1883.
Dansa nebuneşte (inclusiv cu locotenenţii de cavalerie, după cum notau maliţios ziarele din opoziţie), era ultracosmopolit (deşi, cum bine observa Florin Faifer în Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900, a făcut foarte mult pentru teatrul românesc), practica echitaţia la Şosea (y compris ceea ce el numea „le flirtage equestre"), era membru al mai multor cluburi selecte şi, mă rog, tot tacâmul - cafenele, restaurante de lux, croaziere, vara la Veneţia sau la Constanţa, iarna la Paris ori la Sinaia...
El ne va fi ghid în această rubrică: din unghiul studierii mentalităţilor, frivolitatea devine psihoistorie, iar faimosul „le chic bucarestois" se identifică, pur şi simplu, cu destinul elitelor române.

Deocamdată, un singur exemplu pentru puternicul impact în epocă al cronicii lui Claymoor: în corespondenţa lui cu Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu (v. Opere, voi. VII, ediţie de Al. Săn-dulescu, editura Minerva, 1984, p. 255) scria la 30 ianuarie 1981 de la Roma: „Mizerabilul de Claymoor n-a menţionat colanul."
Adică: la 15 decembrie 1890, deci cu câteva săptămâni înainte, Duiliu Zamfirescu, de la Roma, o întreba pe Ana Maiorescu: „Doriţi acest colan pentru d-voastră personal sau pentru cineva de aproape?" Nu ştim dacă respectivul colier era pentru Maiorescu ori pentru soţia sa. Mai sigur, pentru ea. Ei! La balul de Anul Nou 1890-91, din lista accesoriilor doamnei se vede că el, Claymoor, uitase să menţioneze colanul. Pentru ca Duiliu Zamfirescu, diplomat al României la Roma, să-i sublinieze ministrului Titu Maiorescu absenţa colierului din cronica lui Claymoor... însemna că era groasă.
12
LEGILE CHIC-ULUI BUCURESTEAN
„In jurul lui 1900 era epoca lui Claymoor. Un personaj puţin comun acest Mihai Văcărescu. Mare iniţiat într-ale modei -un arbitru al eleganţei bucureştene - bun cunoscător al vieţii mondene şi al eternului feminin, om cult, el este pictorul şi istoricul societăţii bune româneşti din veacul trecut, cum îl numea Ion Pro-copiu, fostul preşedinte al sindicatului ziariştilor". (Ion Bulei, Atunci când veacul se năştea..., Ed. Eminescu, 1990, p. 361 ş.u.j
De bună seamă, chic-ul, bon ton-ul, fashion-ul, „bunele uzanţe" s.a.m.d. sunt categorii psihosociale cu caracter de lege. Pentru omul de lume de la 1900, literele de evanghelie ale codului manierelor erau incredibil de multe: asidua frecventare a balurilor, a sălilor de scrimă, a cluburilor de gentlemen, a turfului şi a teatrelor; calitatea de membru în comiţii şi comitete, în societăţi filantropice; voiajurile anuale în străinătate, estivala retragere „la moşie", ori în preajma Peleşului regal, pe timp de iarnă; moda, cancanurile, flirturile, five o'clock-urile, lecturile „au jour", patinajul în Cişmigiu, arta şi cutumele duelului, tirul la porumbei, actele de caritate, whistul, mecenatul, nunţi-botezuri-înmormântări, vernisaje, dineuri, premiere, echitaţie, procese, bătăi cu flori la Şosea, şedinţe de spiritism, chiromanţie, loji masonice, oniromanţie, fizionomie, arhondologie, regulile cotil-
13
Ionului, filosofia gastronomiei, cărţi de vizită aurite, abonamente (si loji) la Teatrul Naţional, heraldică etc, etc.
Din ce se compunea Le chic bucarestois la finele secolului XIX? Sub acest titlu, Claymoor (Mişu Văcărescu) publică în „L'Independance Roumaine", nr 6902 din 11/23 sept. 1899, p. 2, o adevărată tablă de legi, conturând un portret robot pentru ceea ce se numea pe atunci „un homme du monde accompli", mai mult sau mai puţin atins de dandysm. Este vorba, desigur, de un zglobiu rezumat, condiţiile/cerinţele fiind cu mult mai multe.
Trebuia, prin urmare, ca, întâi de toate, să ai dimineaţa, la cafea, „Le Figaro" şi „L'Independance Roumaine", lângă un buchet de flori proaspete. Gazeta, parfumul ceaiului şi al florilor garantau plăcuta, eficienţa alunecare în bazinul fortificator al zilei. Trebuia să joci tenis, să

părăseşti neapărat Bucureştii la 15 iunie pentru a-l regăsi în septembrie, să deschizi garden party-urile, să ştii să citeşti ziarele printre rânduri, să mergi duminica la biserică, dar şi să practici ciclismul. Să fii la curent cu toate cancanurile zilei, să-ţi asortezi ţinuta oricărei ocazii, să te interesezi de alegeri, să ai un ministru ca amic, să te prefaci mort de pasiune după politicale şi să nu scapi nici unul dintre balurile importante.
Apoi: să faci cu ochiul ziariştilor, spre a le putea solicita, la nevoie, câte un favor. Să iei masa numai la marile restaurante, să ai un câine de rasă şi, deci, foarte scump, un model propriu de pălărie, inel pe deget şi pantaloni largi, dar „retrousses". Să ai ceas de buzunar „fără lanţ" şi opinii despre absolut orice. Să fii ras proaspăt, dar să ai grijă să arăţi întotdeauna puţin obosit, asta dă bine, arată că eşti solicitat, eşti în ascensiune, eşti valabil şi, ca atare, frecventabil şi răsfăţabil. Să fii la curent cu schimbările modei, să arăţi că înţelegi tot şi că nu refuzi pe nimeni, lăsând însă numai speranţe de rezolvare, fără a promite niciodată ceva ferm.
Ceva ciudat: să nu fii niciodată punctual la întâlnire (dar aici Claymoor este ironic), să eviţi polemismul, luând oarecum viaţa în glumă. Să ai neapărat un vin favorit şi să nu cumva să-ţi arăţi vârsta: „On n'a pas d'âge â Bucarest". Trebuie să eviţi expansiunile sentimentale („să ai măsură în toate"), să nu-ţi
14
dezvălui culisele afacerilor decât celor care te pot, eventual, ajuta. Să citeşti revistele, să ştii pe de rost câteva strofe din poezia simbolistă, să te plângi mereu că nu ai timp, având aerul că eşti un familiar al tuturor mărimilor politice şi artistice ale zilei.
în sfârşit, să ai o deviză şi câteva sentinţe de servit în timpul conversaţiilor, să ai cel mult doi prieteni, să ai o culoare preferată şi, vezi bine, o amantă. (Dichisul „triunghiului conju-eal" era la ordinea zilei; un articol dedicat acestui subiect semna
Paul Hervieu în „Almanach du high-life", 1889). Le savoir vivre pentru Ies gens du monde era o dulce, dar „aspră", legitate.
15
ROCHII, BALURI şi MENIURI
„Claymoor devenise un fel de arbitru al eleganţei, o mare autoritate în specialitate şi nu erau puţine cucoanele care-i trimiteau daruri frumoase pentru ca să le acorde, în cronicile sale, cele mai deosebite laude..." (Constantin Bacalbaşa, Bucureştii de altădată, 1878-1884, Ed. Eminescu, 1993, p. 90)
Subiectele lui Claymoor erau, în principal, balurile, recenzate cu scrupulozitate, seratele, dineurile etc., cronica spectacolelor din seara precedentă (de la Operă, Teatrul Naţional, Bossel, Circ ş.a.m.d.) apoi nunţi, botezuri, înmormântări, plecări şi reveniri din vacanţă, lista cu simandicoasele obrazuri de felicitat la un Sf. Ion, Vasile sau Gheorghe. Cea mai cumplită risipă de fantezie, dar ferm dirijată şi canonizată, teribil de diplomatic aşezată în pagină, spre a nu deranja ierarhiile vremii, le avea ca obiect pe doamnele din înalta societate. Aici, claviatura lui Claymoor este desăvârşită şi trebuie că audienţa enormă de care el se bucura în epocă, presiunile de tot felul la care era supus şi omniscienţa în

privinţa cancanurilor, a bătăliilor de alcov, a culiselor, îl fereau de gafe exact în măsura în care îl expuneau, veşnic, la acestea.
Câteva mostre de stil vestimentar-narativ, alese la întâmplare din miile sale de cronici mondene. lat-o pe principesa Bibescu, „en satin gris argent garni de grebe, sur la tete toute une

constellation de magnifiques brillantes, ou l'on remarque le fameux solitaire donne â Mme. de Pelaprat par Napoleon I-er". Doamna Grădişteanu: „splendide, doree comme un missel antique, traîne imperiale en drap d'or, vertugadins de satin blanc couverts de feuilles dorees, grande châtelaine moyen âge en or avec feuillage, sa belle tete blonde couronnee comme celle d'une deesse de feuilles de chene dorees". O doamnă Lahovary, „belle comme une nymphe, en grande toilette de satin blanc, traîne royale brodee d'arabesque et de jais â feuillage d'argent, paniers fleuris de grandes roses jaunes, toute une flore de diamants dans Ies cheveux". Peste tot, doamne îmbrăcate „en bleu azur", „en toilette sombre", „satin noir parseme de perles", altele într«un „flot de gaze printannier" sau în „rose pale, dantelles noires posees â l'espagnole". Unele sunt comparate cu cariatidele antice, altele cu faimoase personaje din istoria picturii, unele trimit la regnul vegetal, altele la cel mineral-preţios. Totul este „fort joii", „gracieuse", „coquette", „mignon", „ca un pastel de Grigorescu". Triumf decorativ în redare barocă: „Mme. Cathe-rine Lahovary, en grande toilette de bal, robe imperatrice vert Nil, taine eventail en satin garni de duchesse, feuillage de lierre jete â l'improviste; corsage decolete en as de pique garni de feuilles de lierre; sur la tete, des plumes et des brillants". (E limpede că o eventuală ediţie din cronicile mondene ale lui Mişu Văcărescu nu se va putea dispensa de imaginile de epocă, după cum a-i traduce savuroasele descrieri e totuna cu o crimă!)
Aceeaşi grijă în enumerarea şi descrierea meniurilor, pentru că, în ciuda obsesiei siluetei, opulenţa gastronomică ţinea pasul cu varietatea şi somptuozitatea vestimentară, dând, totodată, şi greutatea de blazon a gazdei. Iată, spre pildă, meniul unui bal la Palat, 4/16 ian. 1900: „Consomme â la Royale / Caviar frais / Pate de foie gras en belle-vue / Saumon du Rhin see Tartare / Dindes trouffees / Hores de sanglier / Pain de la volaille â la Reine / Hommards â la parisienne / Jambon â la gelee / Galantine, Faisans de Boheme / Salade Russe / Compotes assortes, Ananas, Mandarines, Raisins, Gâteaux, Bavaroise â la
Chantilly etc / Vins: Rudesheim, Bordeaux, Dragasani, Cham-pagne frappe". Sau meniul de la dineul dat de Mitropolia Română în cinstea ministrului Rusiei, Uruzov, şi a ministrului Belgiei la Bucureşti, Joorio, în ianuarie 1882: „Potage â la Reine / Bouchees aux huîtres / Petit aspic de homard / Filet de boeuf au madere / Foie gras en belle vue / Asperges en branches sauce hollandaise / Marquises â l'orange et au curacao / Faisans de Boheme / Perdreaux truffees / Salades vertes de Russie / Camembert imperial / Gâteaux, corbeilles de fruits / Cigarettes montees/ Fruits frais et bombons / Vins, sherry frappe, Vin du Rhin, Château-Lafite, Veuve Cliquot, Muscat, Frontignon".

Rochii, meniuri, baluri, uzanţe, cancanuri, toate au fost la fel de scrupulos notate şi adnotate de Claymoor, zilnic, vreme de un sfert de veac. Data viitoare vom vedea ce însemna „le bien-etre chez soi".

18

DIN LEGILE CONFORTULUI

„ Ce dulce-i bucuria de a-ţi spori cu fiecare zi confortul de acasă, cumpărând câte puţin, dar numai lucruri rafinate!" (Almanach du high-life, 1896)

„C'est une douce jouissance d'ameliorer chaque jour son bien-etre â la maison, en achetant peu â peu Ies objets qui vous plaisent. Achetez peu et achetez bon". Iată una dintre primele cerinţe ale autorespectului, o dimensiune pe care noi am uitat-o de mult. Şi pe care va trebui s-o redeprindem de urgenţă.

„Le bien-etre chez soi" (sau, cu alte cuvinte, „Să-ţi facă plăcere să vii acasă") este un text apărut în almanahul High-life pe 1896, plin de semnificaţii din unghiul mentalităţilor vremii. Casa, mobilarea ei se fac în funcţie de meserie: una e firea artistă, altceva mediul magistratului, doctorului, omului de afaceri. Mobilierul se ia pe viaţă, dar se ajustează ritmic. Nu aglomeraţi holul de la intrare, nu-l decoraţi cu trofee de vânătoare (coarne de cerb) - este o dovadă de prost gust. Puneţi în hol o măsuţă de scris („selon la formule des vaudevilles"), pentru mesaje urgente. Când stăpânii nu sunt acasă, „feciorul" nu introduce vizitatorii decât în hol, unde se depun cărţile de vizită. Şi tot în hol „se poartă acum" vazele japoneze înalte, în care se pun umbrelele şi bastoanele. Câteva flori, faianţă ornamentală pe pereţi, lambriuri înalte de un metru şi

19

tapetul grena („rouge sombre"). Urmează salonul, descoperire a secolului al XVI-lea. Aici - o lustră din bronz sau cristal, dar neapărat fără ciucurei clinchenitori. Fără exces de aur şi alb, fiindcă asta solicită mobilier somptuos. Multe glastre cu flori, arbuşti ornamentali prin colţuri, variate măsuţe, gheridoane pentru gustări, dar, în general, „evitez toujours ce qui briile trop, ce qui choque, fuyez le mauvais gout et Ies etoffes disparates". în salon domină velurul, stofele groase, mătasea. Tapetul se alege după culoarea părului gazdei: bleu pentru blonde, cireaşă pentru brunete. Din salon dăm, într-o parte, de salonaş, în cealaltă, de dormitor. Salonaşul este locul în care Doamna casei îşi primeşte vizitele obişnuite. Multe mobile mici, taburete, console, statuete, plus pianul. O acuarelă fixată pe şevalet, câteva pânze, „rien de trop criard, de trop voyant". Flori pretutindeni, atmosferă de semiobscuritate, totul favorabil „aux douces causeries et delicieux farniente". Urmează dormitorul: cât mai spaţios, înalt şi larg. Fără tapet, fără perdele şi draperii, chiar şi fără covor: suntem la ora microbilor în medicina de sfârşit de secol. Fără stofe vechi şi groase, care atrag moliile, în loc de covoare - blănuri, care se bat foarte des. Fără bibelouri care ţin praful, fără burleţi la uşă şi la ferestre. Patul - în mijlocul camerei -, fără baldachin. Este citat Mercier (Tableaux de Paris): nu transformaţi dormitorul în cavou. Direcţia somnului, neapărat de la apus la răsărit, conform, notează autorul anonim, lui Xavier de Maistre (Voyage autour de mă chambre), ca să te trezeşti cu lumina soarelui în faţă. Şifonier cu vitrină, comodă, servantă, birouas pentru

corespondenţă, un şezlong, fotolii comode, lampadar din fier forjat. Sala de toaletă: măsuţă cu marmură, oglindă deasupra consolei (măsuţă din acaju, lemn de trandafir sau de lămâi), chiuvete pe tije de nichel.
Biroul este „budoarul bărbatului". Dacă eşti artist ori mare proprietar, preferă mobilele rare, preţioase, tablouri vechi, fără bibelouri. Birou Louis XVI, plus o canapea cu pernuţe mobile. Fotolii Louis XIV. Biblioteca făcută neapărat la comandă. Magistratul sau omul de afaceri are un birou sever, un tablou mare semnat de un maestru din vechime, lampadare din

argint, lambriuri preţioase, cărţi puţine, dar scump legate, plus un palmier în colţ. Sufrageria: luminoasă, uşi masive, multe candelabre cu abajur dantelat. Iarna cu covor gros, vara numai parchetul. Aubusson sau Goblenuri cu scene de vânătoare. Scaune foarte înalte („se mănâncă prost pe fotolii"). Nu invitaţi niciodată mai mult de 12 persoane. Alături - sala de biliard, cu canapele înalte, pentru ca spectatorii să observe jocul. Lângă sufragerie - debaraua, mai precis oficiul, unde stau vesela (în dulapuri solide) şi argintăria (sub cheie), unde se depozitează resturile, se pun platourile cu prăjituri etc. Argintăria se curăţă lunar, lenjeria se înlocuieşte la doi ani, între cearceafuri se pune camfor, ceştile de cafea trebuie să fie albe cu o dunguţă neagră, vara, când pleci în vacanţă, covoarele se rulează şi mobilele se acoperă cu pânză albă, după care arzi 100 de grame de tutun împotriva moliilor... Despre bucătărie, dineuri, cramă, servitul mesei, săculeţii cu lavandă uscată antimolii, rostul porţelanului alb şi câte altele - cu altă ocazie. Esenţial rămâne sfatul cum că „le meilleur gout est encore le plus simple".

CERCURI şi CLUBURI
Să nu se creadă cumva că lumea plăcerilor sfidează ordinea, organizarea, eficienţa. Această epocă de construcţie fabuloasă pe care o traversează România de pe la 1880 până spre 1905-1914 se caracterizează atât prin rigoare (reflex germanic, nu-i aşa?), cât şi prin plezirism, atât prin disciplină, economie şi precizie, cât şi prin ispite, „laissez-faire", mimetism occidental, frivolitate şi narcisism jubilativ în toate cele. Vodevil, triunghi conjugal, roman foileton, libertinism ă la Moulin Rouge, cultul modernităţii şi cochetăria parfumată, dar totul constant şi ferm dublat de sobrietate şi eficacitate, de exclusivismul de castă, respectarea tradiţiei cu blazon, de cenzura exercitată de bunele uzanţe, de conservatorismul întemeietor şi, mai ales, de soliditatea instituţiilor, element nou, esenţial în edificarea tânărului stat.
Un reflex semnificativ al acestei îmbinări de plăcere şi ordine, de confort şi eficienţă, este clubul. Cercul, asociaţia, comitetul, societăţile de binefacere etc., patronate potrivit rangului de la Curte sau din barou, de vechi boieri sau noi burghezi ş.a.m.d. Fiecare castă şi meserie (cum am spune azi: fiecare segment socio-profesional) îşi avea cote-ul său exclusivist. Nu era un lux, era un lucru de elementară igienă mentală şi perfectă rentabilitate relaţională a-ţi frecventa regulat clubul mai mult sau mai puţin select, unde o strângere de mână, un biliard, un

pahar, un joc de cărţi, o bârfă, un set de aluzii şi noutăţile zilei, plus o ţigară bună la coniacul final asigurau afacerile, promovau idei şi oameni,

mişcau mecanismul... P.R.-ului. Noi, astăzi, în jalnica atomizare şi în cancerul ţesutului social provocate de colectivism, am uitat rosturile vitale ale închegării de castă şi breaslă. Reluarea lor reprezintă o urgenţă a noilor elite, indiferent de stângăciile inerente, puerile sau ridicole, specifice începutului, indiferent de alura ciocoiască, arogantă şi găunoasă a unor false elite.
La 1894, de pildă, Bucurestiul avea (dincolo de zecile de asociaţii ale profesorilor, medicilor, ziarişti-lor, avocaţilor etc.) opt cluburi de anvergură: Jockey Club-ul de pe Calea Victoriei (Podul Mogoşoaiei) nr. 126 (unde este astăzi „Mărul de aur"), fondat în 1875, cu 118 membri, cotizaţie anuală de 300 de franci. Preşedinte de onoare - Carol I, membru de onoare - prinţul Fer-dinand, vicepreşedinţi - generalul Mano şi G.C. Cantacuzino, generalul Lahovary ca director, alături de care în conducere figurau nume ca Mihail Marghiloman, Alex. G. Florescu, D. Mano, Leon Paciurea. în comitetul de curse: general Haralambie, Arthur Green, V. Poenaru, Jean Lahovary, Alex Marghiloman, It. M. Laptew, Edgar Mavrocordat, N. Rosetti-Bălănescu. Urma Club Royal, Calea Victoriei 49, fondat în 1881, cu 260 de membri (listele complete ale lor sunt publicate în Almanach du high life, 1897), preşedinte George Ghica. Clubul Tineretului, Calea Victoriei 52, fusese fondat în 1868, cu 300 de membri, preşedinte fiind, la 1894, dr. Kalinderu. Pe strada Câmpineanu, la nr. 57, era Clubul Conservator, fondat în 1880, cu 250 de membri, preşedinte - general Mânu. Clubul Liberal, Calea Victoriei 44, îl avea ca preşedinte pe D.A. Sturdza. în fine, pentru braţul armat existau Clubul Militar (Bd. Elisabeta 5, fondat 1876, cu 650 de membri, preşedinte - colonelul Teii), Clubul Rezerviştilor (Calea Victoriei 41, fondat 1890, preşedinte de onoare - prinţul Ferdinand, vicepreşedinte - colonel Obedeanu), Societatea de Tir din Bucureşti (fondată 1862, preşedinte - N.D. Racoviţă) şi Societatea Vânătorilor, fondată în 1893, cu 250 de membri, cu

Ferdinand ca „protector", colonelul Candiano Popescu preşedinte, doctorii E. Fischer şi A.O. Saligny vicepreşedinţi, un casier (A.H. Oppler), un intendent (Oscar Catargi) şi nu mai puţin de patru secretari (Hans Kraus, Al. Ciurcu, Pfeiffer şi N.E. Kalergi). Nimic nu trebuie mai eficient organizat şi supravegheat decât loisir-ul. Asta nu se mai ştie astăzi.

DETALII CU DULCEAŢĂ
„în sfârşit, clădirile noi ar trebui toate făcute în stil românesc, fără însă a pricepe prin stil românesc un coteţ de porumbei sau o criptă de biserică întunecoasă. Să se facă iarăşi case vesele, gospodăreşti, cum erau odinioară, cum sunt şi acum în orăşelele de munte şi cari se potrivesc minunat cu clima schimbătoare a Bucureştilor. " (Henri Stahl)
Pentru astăzi îmi programasem să scriu despre velopasi-une, altfel zis: câte ceva despre începuturile bucureştene ale bicicletei, dintotdeauna un scandal pentru societatea deprinsă a se deplasa fie pe două picioare, fie pe patru roţi. Numai că numărul surprinzător de semnale, parte exaltate, parte iritate, primite în urma articolului „Din legile confortului", publicat în acest colţ de pagină la 7 iulie crt., mi-a stârnit cheful pentru o continuare. Mai ales că este vorba, în majoritate, de tineri între 17 şi 24 de ani. Unora li se pare incredibilă normalitatea vieţii bucureştene,

absolut sincronă Europei Occidentale de la 1900, noi fiind obişnuiţi, din nenorocire, cu teoria unei Românii grobiene, la graniţa deşertului. Alţii mi-au condamnat sadismul încheierii: „despre bucătărie, dineuri, cramă, servitul mesei, cu altă ocazie..."
Mă supun cu plăcere, inclusiv fiindcă vorbim de o Românie în care leul era mai tare ca francul francez, unde, pe la
25
1900 şi ceva, Bucureştii trimiteau ajutoare Parisului inundat de Sena, când pe strada Clemenţei se citea, la cafeaua de dimineaţă, Figaro-u\, iar scrisorile făceau o zi până în orice colţ al Europei... Ei bine, în acei ani (reluăm articolul despre „Le bien-etre chez soi" din almanahul „High-Life" pe 1896), orice casă normală a protipendadei noastre era sfătuită să aibă două încăperi pentru cramă. Una pentru băuturile obişnuite, cealaltă pentru vinurile fine şi alte licori delicate. A se construi boltit, ca să se păstreze prospeţimea şi umezeala. A nu se depozita în cramă lemnele de foc şi cărbunii, ca să nu fii obligat să-ţi însoţeşti servitorul când îl trimiţi să aducă un braţ de lemne, iar el să mai fure câte o duşcă... înţelegeţi dumneavoastră. Argintăria era altădată luxul casei; astăzi (adică la 1896), din păcate, procedeul Ruolz a înlocuit orfevreria. Tacâmurile de argint se curăţă lunar, într-o succesiune de apă fierbinte, călduţă, apoi rece, în vreme ce eşti sfătuit să ai la bucătărie tot seturi de câte douăsprezece crătiţi, tigăi ş.a.m.d., două servicii de porţelanuri, unul de toată ziua, „gen Anglia, cu flori sau viniete", altul de ocazii, alb cu dungă neagră, fără flori desenate şi fără alte însemne. Două seturi de pahare, Baccarat pentru ceremonii, şi unul de „cristal obişnuit". Lenjeria de pat „nu mai e cea de altădată, din mătase, pânză şi olandă", dar ce surprinde astăzi este cerinţa de a se înlocui toate cearşafurile anual, sau cel mult la doi ani. „Nu invitaţi mai mult de douăsprezece persoane la masă. Invitaţia se face cu opt zile înainte." Apăruseră veiozele de masă, cu abajur roz sau bleu. Doamna casei nu-i primeşte pe invitaţi în „grande toilette", ci obişnuit. Şi fără diamante! La masă e recomandabil să apari cu două minute mai târziu, decât cu zece minute mai devreme. Şi e jalnic să o ştergi „englezeşte". „Filer â l'anglaise" e de „mauvais gout". Meniul simplu: potage, aperitive, peşte, entree, releve, entremets, friptură, salată, legume. La peşte se bea Drăgăşani, Cotnari, Chablis, Sauterne sau Barsac, la fripturi, după caz, Bordeaux, Laffitte, Margaux, Bourgogne, Clos-Vougeot, Pomard, Chambertin. La desert, Malaga, Frontignan, Pacaret, Alicante.
26
Stăpâna casei e sfătuită să aibă trei agende (carnete de cheltuieli) unde să-si facă debitul şi creditul gospodăriei: una pentru cele zilnice, alta pentru obligaţiile mari (plata servitorilor, taxele şcolare ale copiilor, reparaţii etc.) şi un carnet de concediu, în fine, sunt citate tot felul de sfaturi din revista pariziană Cosmos (prosoapele se limpezesc cu o linguriţă de amoniac şi se orânduiesc în dulap astfel încât să le foloseşti „tour de role", vara blănurile se ţin la blănar, ca să eviţi moliile etc. etc.), cel mai interesant fiind avertismentul dat tinerelor mame: este la modă, zice textul din 1896, să-ţi laşi copiii să adoarmă cu veioza aprinsă. Foarte prost, fiindcă le oboseşti nervul optic şi asta favorizează coşmarul.

Despre „cicloterapia" tinerelor mame (şi nu numai), în rubrica următoare. Dacă nu de altceva, încai în amintirea Miţei Biciclista...
27
VELOPASIUNEA
„Erau şi d-ăia cu pantalonii de dril alb, pantofi ad-hoc, biciuşca, pedalând demn şi tacticos pe o splendidă bicicletă model de lux luată în rate; alţii, mergând fără să ţină ghidonul, priveau îngâmfat de-i admira calicii; altul, cocoşat pe ghidon, leoarcă de năduşeală, pedalează ca şi cum l-ar alerga Necuratul; altul, începător, pe o roată cu cauciuc plin, taie mereu drumul de-a curmezişul, în mijlocul protestărilor şi vociferărilor colegilor..."
(Henri Stahl, Bucureştii ce se duc)
Prin 1964, murea Dej, se eliberau deţinuţii politici, iar bunicu-meu lupta să mă înveţe să merg pe bicicletă, alergând ore-n şir lângă bufleiul care eram, pe fâşia de asfalt din faţa fabricii „Tudor Vladimirescu" (ulterior „Autobuzul", acum „Rocar"), copiii din vecini urlau de zor un cântecel cu obscenităţi infantile despre „coana Miţa Biciclista" care „a căzut şi şi-a rupt... piiit-palac într-un copac" etc. Ei bine, iată-mă după un car de ani, scormonind bibliotecile după niscai date despre acea faimoasă Miţa! Adevărul e că apariţia bicicletei va fi fost o nebunie la noi (ca, de altfel, la Londra şi Paris), în Bucureştii echipajelor cu blazon, ai birjelor, trăsurilor cu muscal şi cauciuc, ai droştilor, răd-vanelor, căruţelor etc., unde, la sfârşit de săptămână, protipendada practica „le flirtage equestre" la Şosea, iar de la „Bulivar" (i.e. hotel „Grand Boulevard") până la Teatrul Naţional se mergea în
28
cupeu. „Viaţa bucureşteană a cunoscut şi sportul bicicletei", notează Constantin Bacalbasa în Bucureştii de altădată, voi. 3, 1930. între 1880 şi 1895, „de dimineaţă, la Şosea, întâlneai multă lume din societatea de sus, doamne şi domni care făceau bicicleta". Existau două şcoli de iniţiere, a lui I. Dumitrescu, pe bd. Elisabeta, şi a lui P. Antonescu, pe Şoseaua Basarab, campioni precum Mitică Vlădoianu, Zisu, Mihăescu, Gherasi, Alois Pucher, iar lancu Kalinderu, administratorul Domeniilor Coroanei, primise „ca o concesiune personală autorizaţia să se plimbe cu bicicleta pe aleile Cişmigiului". Pasiunea „a ţinut însă numai câţiva ani, lumea de sus a părăsit bicicleta după scurt timp, iar lumea cealaltă n-a practicat-o decât vreo 10-15 ani. Şi sportul bicicletei a dispărut, bicicleta rămânând numai la dispoziţia oamenilor de serviciu de prin localurile de comerciu". Astfel încât, la 1896, când almanahul High-Life publica textul doctorului Marcel Baudouin, „Medicine et bicyclette", velocipedul era deja cunoscut ca leac împotriva sedentarismului, pentru reglarea respiraţiei, elasticizarea musculaturii, ba chiar ca armă antistres, cum am spune azi. „In zilele noastre de nevroze şi neurastenii", scria doctorul acum o sută de ani, sunt „foarte bune câteva pedale, în loc de bromuri şi medicamente pe bază de vale-riană, morfină şi aspirină". Vivat cicloterapia, altfel spus: velopa-siunea! D.p.d.v. igienă, „bicicleta a detronat scrima"... „et j'en suis ravi: c'est le triomphe des arts de la paix sur Ies arts de la guerre", conchide dr. Baudouin, sub al cărui text încep să se înşire reclamele: la bicicletele Clement, „prima marcă din lume, lansată la Expoziţia Universală, Paris, 1889 (depozitar la Bucureşti, B. D. Zisman); tipul Şwift, la firma Steyr, la Max Lichtendorf, în Hotel du Boulevard; velodromul

Pucher, pe Şoseaua Jianu, lângă Institutul Bolintineanu; cursuri de iniţiere «pe sistem francez» la I. B. Antonescu, pe manejul de pe Sos. Basarab 230, la Capul Podului, spre Filantropia; bicicleta Adler (L'Aigle)" ş.a.m.d.
De la apariţia primului velociped, în 1879, şi până la inaugurarea (în 1896) a velodromului de la Şosea, finanţat de Luigi Cazzavillan, bucureştenii asistaseră la marea cursă din 4 iulie

1893 (de la Şosea, adică de la primul rond de pe Kisseleff, la câţiva paşi de actualul Muzeu al Ţăranului, la cel de-al doilea Rond, adică pe locul actualului Arc de Triumf, până la Otopeni), îi admiraseră pe Jean Mihăescu, Stavri Niculescu şi Mitică Vlă-doianu, dar se şi îndoiseră teribil de compatibilitatea dintre femeie şi ciclism. Este, oare, firească relaţia, atât de strânsă, dintre sexul slab şi ghidonul tare, başca şaua...? întrebau, maliţioase, textele picant-misogine ale lui G. Ranetti & Co., din revistele umoristice ale vremii. Ranetti a fost şi cel care a pore-cliţ-o pe năvalnica şi frumoasa Mitza Mihaiesco... Miţa bici-clisţa. Povestea acestei „suple şi elegante fiice a Evei", în articolul următor.

MITA BICICLISTA
„Când apărea pe Calea Victoriei, «aristocraţii» de la Capsa, «burghezii» de la Oteteleseanu şi «boemii» de la Kobler abandonau politica şi şvarţul ca să admire superbul exemplar ciclist, căruia hâtrul Ranetti nu scăpase ocazia să-i zică «Miţa Bici-clista»." f Alexandru Popescu, Vremuri vechi bucurestene)
In articolul trecut am vorbit despre velopasiune, acea scurtă, dar puternică frenezie a unei părţi din elita bucuresteană pentru fuga pe două roţi. De la primul velociped apărut în 1879 pe malurile Dâmboviţei, până la cursa din 4 iulie 1893 (când s-a plecat de la primul Rond de pe Kisseleff, către al doilea Rond, unde este astăzi Arcul de Triumf, apoi către Hipodrom, Băneasa, Otopeni) şi inaugurarea velodromului de la Şosea, în 1896 (lucrare finanţată de Luigi Cazzavillan, directorul Universului), bucureştenii au cultivat sau ironizat cocoţarea pe roţi, au stuchit în sân ori au râs cu excitare, dar mai ales au hotărât separarea sexelor pe bicicletă. Pe Kisseleff, undeva între Bufet şi actualul Muzeu al Ţăranului Român, primăria a fixat pe la 1900 o "Alee a bicicliştilor" şi una a biciclistelor, în 1935, Henri Stahl îşi amintea acea greşeală "sexuală" a zugravului ("alea biciclistelor" în loc de "aleea...") care a alimentat hazul public, dintotdeauna atras de indecenţa involuntară. Nu insist.

Figură aproape legendară a libertinismului bucureştean din "anii nebuni" de până la Primul Război, Miţa Biciclista a făcut obiectul glumelor decoltate din revistele umoristice gen Furnica, al cancanurilor legate de Curtea Regală (se spunea că ar fi fost amanta prinţului Ferdinand, după cum, după porecla ei, mania s-a extins către regalitate, unde Măriei i s-a spus Miţa Cotroceanca), ori al cântecelor de mahala de până acum câteva decenii, sfârşind prin a deveni pur subiect de istorie literară.
Ne putem face o idee despre pitorescul persoanei, fie şi numai din evocarea făcută de Alexandru Popescu, în capitolul „Pe urmele velocipedului" în Vremuri vechi bucurestene, volum publicat în 1990 la

Editura pentru Turism (o carte ce ar merita reeditată): "Apariţia pe bicicleta cu ghidon de argint a unei suple şi elegante fiice a Evei, cu zulufi negri, cu pantaloni de catifea mov strânşi pe picior, cu bluză corai din care fluturau mâneci înflorate, cu ghete înalte şi cu o caschetă de mătase albă, înfăşurată în voal alb, din care răsăreau încrucişate două ace mari â la Madame Butterfly... Când apărea pe Calea Victoriei, «aristocraţii» de la Capsa, «burghezii» de la Oteteleseanu şi «boemii» de la Kobler abandonau politica şi şvarţul ca să admire superbul exemplar ciclist, căruia hâtrul Ranetti nu scăpase ocazia să-i zică «Miţa Biciclista»." Al. Predescu a întâlnit-o pe Mitza Mihaiesco (fiică de ţărani din zona Câmpinei), devenită Miţa Biciclista, în postură de "Doamna General Dumitrescu", în 1957, la etajul cofetăriei Capsa, unde se făcea, între altele, evaluare de bijuterii, amintindu-şi cum o curta Ferdinand (care se deghiza săptămânal, spre a putea face alături de vajnica amazoană pe două roţi partide de "veloterapie" la Şosea), după ce se consumase episodul cu madam Văcărescu, ori cum a visat-o de nevastă însuşi regele Manuel al Portugaliei.

Interesantă este relatarea lui Barbu Solacolu (op. cit., p. 150 ş.u.) despre iubirea dintre doctorul Nicolae Minovici, părintele Societăţii "Salvarea", şi Miţa noastră. Frumoasa vilă cu clopoţei de lângă Fântâna Mioriţa ar fi fost construită, zice-se, tocmai pentru momentele de răgaz & afecţiune dintre amazoană şi bogatul machedon...

32

Una peste alta, când treceţi prin Piaţa Amzei, luaţi-vă un respiro paseist şi priviţi în linişte minunata şi misterioasa casă de pe strada Biserica Amzei nr. 9, colţ cu Christian Teii, vizavi de Ambasada Franţei şi de Biserică, una dintre cele mai vechi construcţii în stil baroc ale Bucureştilor (acum are la parter o casă de modă, "Iris"). O privire-i de ajuns ca să-ţi decoleze imaginaţia: e casa Miţei...

33

CISMIGIUL, RAIUL SERVITORIMII?

„Despre Cişmigiu ni se dau informaţii interesante în lucrarea lui W. Derblich, fost ofiţer al armatei austriece de ocupaţie în Principate, în anii 1854-1856. După ce în mod ironic scrie că o pane a lacului a secat fiindcă pantofarii dimprejur au aruncat resturile meseriei lor înăuntru, Derblich spune că Grădina Cişmigiu este locul vesel de adunare al tuturor plimbătorilor, punctul de unire al iubitorilor de viaţă, de toate stările, şi singurul loc unde se uită că te găseşti în Muntenia, ci te crezi transportat într-un elegant loc de distracţie al unui stat civilizat". (George Potra, Bucureştii de altădată)

Puţini sunt bucurestenii pentru care Cişmigiul să nu însemne un loc preferat al protipendadei, punct axial, obligatoriu şi aproape legendar în geografia „loisirului" Capitalei. George Potra, în Bucureştii de altădată, rezumă fără drept de tăgadă: „Cişmigiul, o adevărată bijuterie a capitalei. Ea este cea mai veche şi mai frumoasă grădină publică a Bucureştilor", după care reface istoricul fostei grădini „a lui Dura neguţătorul", atestată încă din vremea lui Matei Basarab, y compris balta (Fântâna Boului) secată parţial la 1830 din ordinul generalului Kisseleff, după care Gheorghe Bibescu îl aduce în 1847 pe grădinarul peisagist Cari F. Wilhelm Mayer, autorul parcului de la Şosea,

l
Barbu Ştirbei desăvârşeşte canalizarea ş.a.m.d. 1852-1854 a fost cea dintâi perioadă de graţie a Cişmigiului, care a devenit, încet, încet, un centru de distracţie, plăceri şi evenimente artistice, de la tombole, loteria societăţii „Furnica" (1880-1900) şi tirul la porumbei, până la partidele de patinaj de pe lac (inaugurate în 1882), iluminaţiile de la 10 Mai, fanfarele, mititeii de la restaurantul „Monte Carlo", circării, acrobaţii, concursuri de tot felul, ridicări cu balonul (1891), ridicări de statui, tot felul de acţiuni filantropice, educative etc. etc.
Inaugurată oficial la 22 martie 1860, grădina a trecut prin numeroase amenajări, de la cei 30.000 de arbori de diferite esenţe, aduşi de C. W. Mayer din judeţele Dâmboviţa şi Gorj (plantele ornamentale proveneau de la Braşov şi Viena), până la realizarea Rondului roman („rondul scriitorilor") şi „spectacolele de sunet şi lumină" ale ceauşismului.
Ei bine, minunata grădină ridicată pe locul primei Cişmele a Bucureştilor din porunca lui Alexandru Ipsilanti la 1779, lângă casa lui Dumitru suiulgi-başa (Marele Cişmigiu), nu a fost totdeauna un loc predilect de agrement al societăţii înalte. Dimpotrivă, concurenţa Parcului de la Şosea în ce priveşte plimbările high life-ului a fost deseori indenegabilă. Până şi astăzi scorul rămâne indecis: pentru mulţi, Cismigiul va să zică raiul pensionarilor, al jucătorilor de şah şi table, al consumatorilor de seminţe şi al liceenilor chiulangii, în vreme ce alţii, prea departe de Herăstrău, îl consideră un loc prin excelenţă al elitei, între populism şi elitarism, Cismigiul îşi află cu greu un loc sigur şi confortabil.
Astfel, în 1935, Henri Ştahl notează în Bucureştii ce se duc o realitate cu totul şocantă pentru noi, cei care traversăm Cismigiul cu aceeaşi veneraţie cu care străbatem, la Paris, Jardin du Luxembourg. Capitolul cel suculent, şi iritant totodată, se intitulează „Paradisul slujnicelor": „Locul unde Măritele, Paraschivele şi lulişcele îşi dau întâlnire cu Nicolaii, Iştvanii şi lanoşii, unde-şi descarcă sufletul plin de ura stăpânilor, îşi citesc scrisorile, îşi arată rochiile, panglicele, mărgelele, Paradisul servitorimii este Cismigiul. La început au venit în Cişmigiu cam
35
de-a sila, trimise de boieri, doicile cu copiii, apoi au venit vis-tavoii, prietenii lor, prietenii prietenelor... Singura atracţie a grădinii pentru acest public special este taraful de lăutari ce cântă la Buturugă, grosolană imitaţie de ciment a unui trunchi de copac, în scorbura căruia se debitează bere, ţuică şi limonada. Aici servitorimea îşi maimuţăreşte stăpânii (...), un miros greu de sudoare şi tutun mahorcă se degajă de pe fiecare bancă, din toată aleea presărată cu mucuri de ţigări, hârtii mototolite, firimituri de tot felul...", închei, cu mult regret, citatul din această perlă de caragialo-ionescianism sadea.
Morala: orice geografie mitică trece, fatalmente, din timp în timp, prin diferitele etape, încercări, violări, hiperbolizări şi capricii ale „furiei" sociale. Este un adevăr de avut în vedere şi când cutreierăm Parcul Carol, de pe fosta Câmpie a Filaretului, cu gândul Ia Expoziţia din iunie 1906, şi când ne gândim la Hipodrom, la Turnul Colţei, la Piaţa fostului Teatru Naţional, la Halele din fosta Piaţă a Naţiunii, la competiţia de standard

social dintre Calea Victoriei şi strada Clemenţei s.a.m.d. Cu alte cuvinte: atenţie la diferitele vârste ale Locului.
36
REZISTENTA LA CARAGIALE
„N'est-il navrant de voir Mme Aristizza Romanesco, şi bien dans Supplice d'une femme, une jeune premiere de grand talent, jouer le role trivial de saute-ruisseau dans Noaptea furtunoasă, et dans quel travesti, bon Dieu! On voit dans la salle Mme Grădisteanu, dans une toilette de grande dame russe, toque polonaise et grand manteau en velours rouge borde de zibeline..." (Claymoor, 3 nov. 1883)
Dacă în materie de modă, zvonuri şi bârfe, arbitrajul "omnipotentului" cronicar al high-life-ului bucurestean de la 1900, Claymoor (Mişu Văcărescu), era nevoit să se cenzureze, cronicarul de teatru (muzică, pictură şi literatură) cu acelaşi nume se lăsa voluptuos în voia capriciilor. Sigur că, dată fiindu-i apetenţa pentru marile capitale europene, encomionul se înalţă cu precădere când este vorba de un Ernesto Rossi în Hamlet, Othello, Kean şi Regele Lear (v. L'Independence Roumaine, l febr. 1889), de Mme Thenard de la Comedia Franceză (idem, 24 ian.), de trupa de la Carltheater din Viena (idem, oct. 1900) sau de Agnes Sorma, Duse cea de peste Rin (id. 7-8 nov. 1900), de japoneza Sedda Yaco în Gheişa şi cavalerul (id. 13 febr. 1902) de Jeanne Pierny, care cântă în Niniche la 5 dec. 1900. Claymoor se extaziază înaintea Gemmei Bellicioni (14-20 ian. 1901),
37
dar laudă şi Curcanii lui Grigore Ventura, Penes Curcanul de Leoncescu şi Dutescu, sau Leş Joueurs de cartes, de H. Lecca. Scrie cu destulă aplicaţie în 1883 despre Salonul de pictură deschis în curtea bisericii Stavropoleos, de tablourile lui Andreescu, Grigorescu, Henţia, dar vibrează cu precădere la Trubadurul, Traviata, Rigoletto, Bărbierul din Sevilla, la Somnambulii de Bellini sau Lucreţia Borgia. Bucureştii forfoteau de trupe venite din străinătate, repertoriile musteau, cum ştim, de franţuzisme bulevardiere, iar o săptămână „de lucru" a protipendadei arăta - la 1882, de pildă - astfel: luni, Divorces de Victo-rien Sardou; marţi, bal la prinţul Bibescu şi „trie causant" la Alex. Moruzi, urmat de o „seance de magnetisme fort interes-sante"; miercuri, o trupă de italieni juca Hernani; joi, bal în travesti la teatru, în beneficiul săracilor şi sub patronajul reginei, iar sâmbătă - „soarea" la Constantin Grădisteanu. Era inevitabil ca, de la o asemenea altitudine, opera lui I. L. Caragiale să-i devină cronicarului (coleg cu G. Ventura-Arutnev) o adevărată „bete noire". Nu multă lume ştie azi de constanta şi adeseori virulenta rezistenţă a spiritului societăţii înalte bucureştene faţă de comediile caragialiene. Să facem rapid câteva trimiteri „clay-mooriste". în L'Independence Roumaine nr. 6698/6/18 febr. 1899, sub pseudonimul Fenestrange, Mişu Văcărescu semnează o dare de seamă cu titlul La Soiree. La Naţional tocmai avusese loc, nu demult, premiera revistei lui Caragiale, 100 de ani: „Am căscat toată seara", scrie cronicarul. O săptămână mai târziu, reluarea Scrisorii pierdute la Naţional. Piesa „a fost amuzantă", dar şi-a pierdut totalmente interesul. „Sala era goală, rece, plictisitoare. Interpretarea proastă." Peste încă două săptămâni (nr. 6747, 28 mart. 1899) la Noaptea furtunoasă, „interpretarea s-a resimţit

din pricina sălii goale", însă adaosul este picant : deşi textul este „une etude remarquable prise sur le vif dans une cer-taine categorie de la societe", reprezentarea ei „pe prima scenă a ţării" îi pare cronicarului „deplacee". Caragiale merge la mahala, la consumatorii de fleici şi vorbe groase, iată laitmotivul receptării lui în lumea înaltă a epocii. La 29 sept., din nou:

„lojile erau goale precum nişte ciorchini fără struguri", având „aerul că li s-au înroşit obrajii de velur" din pricina subiectului piesei, dar şi a golului de public. Deşi amuzantă, piesa lui Cara-giale „n'est pas une comedie de salon", şi, de aceea, „je ne la recommenderait pas aux familles comme ecole de moeurs". Pe scurt, „elle n'est pas tout â fait â sa place dans le repertoire d'un theâtre subventionne". Amănuntele le las pentru altă ocazie. Destul e să observăm că o lectură „în oglindă" a Lumii lui Cara-giale şi a Lumii lui Claymoor este obligatorie. Fie în vârful, fie la baza piramidei, viciile sunt aceleaşi. Ceea ce diferă este altitudinea, nu şi atitudinea. Cât despre adevărul social, el este invariabil la mijloc: lumea persiflată atât de crunt de cinismul caragialian şi imnificată de Claymoor avea să facă, totuşi, cum se spune, România modernă.

PIAŢA TEATRULUI
„ Ce frumoasă era Piaţa Teatrului vara! în grădina Terasei, sub tei, cânta orchestra, bătrânii castani din faţa Teatrului îşi scuturau podoaba înfloritâ, din scuarul micuţ se ridica miros de iarbă şi trandafiri, ţigăncile cu lalele, bujori sau crini erau pe trotuarul din faţa Continentalului, comisionarii cu chipiu roşu aşteptau la colţul Regalei să ducă buchetul şi, aliniaţi ca la paradă cu trăsurile sclipitoare şi caii mai luciosi ca oglinda, aşteptau, răbdători, impunători, nepăsători, muscalii. " (Gheorghe Crutzescu, Podul Mogosoaiei)
Cu siguranţă, nu mi-ar fi trecut prin minte să reiau un subiect atât de arhicunoscut (credeam eu) al geografiei mitice bucureştene, precum Piaţa Teatrului Naţional, dacă nu aş fi întâlnit, la distanţă de doar câteva luni, a doua persoană care confunda vechiul cu actualul amplasament al Naţionalului, Dacă prima oară a fost vorba de un licean, pentru care, desigur, hotelul Intercontinental era buricul capitalei şi vecinul „dintotdeauna" al Teatrului Naţional, de această dată aveam de a face cu un student în anul II la Construcţii. Ei bine, scriu cu o friguroasă senzaţie a urgenţei: să fii bucureştean de 20 de ani şi să nu ştii că, pe locul Palatului Telefoanelor, construit în 1933, era grădina-terasă Oteteleşanu, că vizavi, unde-i sala Teatrului Ţăndărică, a fost

cinematograful „Select", parte a Palatului Imobiliara, ridicat în 1906 pe locul fostei săli Bossel (unde la 1871 era Hanul Mercuş), că actualul hotel Continental a fost construit pe la 1900 pe temelia celebrului „Grand Hotel Broft" sau că, peste drum de „Continental", pe locul magazinului „Romarta", a fost Casa Vanic, iar vizavi de ea Casa Torok (ulterior Palatul Adriatica)... asta nu ar fi o tragedie. Dar să nu ştii că-n miezul acestui perimetru legendar a tronat, din 1852 până în 1944, Teatrul cel Mare (Naţional), apoi aşa ceva e jalnic. Şi îngrijorător, trist şi inexplicabil. Incai scandalul cu terasa „Anda", de-acum câţiva ani, ori propunerea unor

intelectuali, prin 1991-1992, de a se reconstrui Naţionalul pe vechiul loc, şi tot ar fi trebuit să readucă în atenţia publicului spaţiul înghiţit acum de şantierul noii huidume patronate de cine ştie ce Bouygues. în ritmul ăsta, copiii noştri or să ajungă să creadă că denumirea „Calea Moşilor" va să zică un bulevard cu blocuri... pentru pensionari!
Scurt şi definitiv sună verdictul lui Gheorghe Crutzescu: „Dacă este Calea Victoriei strada cea mai însemnată a României, apoi Piaţa Teatrului este locul cel mai însemnat al Căii Victoriei" (Podul Mogoşoaiei, Ed. Meridiane, 1987: pe când o reeditare pentru tineretul de azi?). Bun lucru ar fi ca Primăria să capaciteze conducerea Teatrului Naţional spre a comanda o monografie a Instituţiei, făcută „pe stil nou", care să facă şi istoricul locului ca atare. Fie şi numai dezvoltarea respectivului capitol din Crutzescu, plus paginile aferente din primul volum al Bucureştilor de altădată, de Constantin Bacalbaşa (apropo: şi această ediţie, minunat îngrijită de Aristiţa şi Tiberiu Avramescu în 1987, se impune reeditată), împreună cu capitolul dedicat cafenelelor în cartea lui George Potra, din Bucureştii de altădată - ar fi de ajuns pentru a-ţi (cum să spun?) pentru a-ţi îngenunchea o clipă imaginaţia: în dreapta Teatrului, în Casa Torok, pe Câmpineanu colţ cu Victoriei, unde a fost până nu de mult „Electrolux"-ul, tot parterul şi primul etaj erau deţinute (din 1853 în 1898) de cofetăria-cafenea a polonezului Fialkovsky. local de aur al boemei artistice bucureştene, precum „Le Chat Noir" la Paris
41
(„Fialkovsky nu mai era o cafenea, ci o adevărată instituţie", scrie Bacalbaşa), ca şi „Riegler" fostă „Hugues", lipită de Grand Hotel-ul „Broft" (care avea să devină actualul „Continental") la doi paşi de hotelul „English", petrecute cu vremea în „Cofetăria teatrului", azi magazin de încălţăminte, ori, mai departe, cafeneaua „Frascatti" pe locul teatrului satiric „Tănase" de astăzi... Fie şi numai decojind sintagma caragialeană „carillonul de la Independenţa", faci o istorie a Pieţii Teatrului (v. Casa Resch la Crutzescu, „Ţăndărică" de azi) cu „palatul" ce găzduia redacţia L'independence Roumaine, apartamentul lui Ulysse de Marsillac şi saloanele gazetei lui Claymoor, unde, la 1896, s-au făcut cele dintâi proiecţii cinematografice din România, cu, între altele, nemaipomenitul Tren intrând în gară: „Această vedere este însăşi realitatea, vezi trenul sosind şi îţi vine să te dai la o parte", după cum suna reclama vremii. „Pentru a evita îmbulzeala, la această reprezentaţie preţul intrării va fi doi lei"... Cum să n-o iei razna?!
42
CIMITIRUL ELITEI
„Aici, pe Valea Plângerii, se îngrijesc cu mai multă pietate mormintele. Mormântul prea luxos te înstrăinează de ideea morţii, ştiind cât de uşor se alină cu bani durerea şi cât de des se ascunde îndărătul lacrimilor fiului bucuria moştenirii tatălui, în Valea Plângem nici n-au timp să fie uitate mormintele, mereu răscolite spre a face loc altor morţi doritori de a fi şi dânşii îngropaţi în boierescul cimitir Bellu." (Henri Stahl, Bucureştii ce se duc)
Roata vieţii: până la 14 ani, am copilărit undeva pe Şoseaua Giurgiului, la doi paşi de cimitirul Bellu (Şerban Vodă), după care ne-am strămutat ici-colo, pentru ca, după trei decenii, să redevin vecin cu această bizară

însoţire de pământuri fără „durere, întristare, nici suspin", adică unghiul format de cimitirele Bellu ortodox, Bellu catolic, Bellu militar, vizavi de cimitirul evreiesc de rit spaniol (sefard), de cel evanghelic, la câţiva paşi de „Pro Patria" şi de cimitirul eroilor revoluţionari... Ce vrajă! Ce halucinaţii! Ce aer! Câtă istorie!
Nu sunt deloc morbid, însă aleile de la Bellu m-au fascinat încă din clasele primare, când eram fidel client al văduvelor impozante (cu tocă neagră şi voaletă de mătase) la coliva cu bogdaproste, în toate sâmbetele morţilor. Am prins Valea Plângerii şi m-am dat cu sania pe Cocioc înainte de-a se amenaja
43
acolo Parcul Tineretului, făcând curse cu bicicleta pe dealul Crematoriului (apropo: ştiaţi că sumbrul şi fostul fumegos edificiu funcţionează abia din ianuarie 1928 şi că l-a avut ca arhitect pe Ion Mincu, în stilul superbului mausoleu al Can-tacuzinilor din Bellu?). Vă rog să mă credeţi că nimic nu-i mai înviorător, mai aducător de seninătate şi despovărare decât o plimbare calmă, detaşată, familiară şi ghidată de curiozitate istorică în Bellu. Poţi colinda cu sufletul plin şi ochi estet în perimetrul Armenească - Dionisie Lupu, poţi să baţi Cotrocenii cu pas boieresc, să-ţi epatezi tinerii prieteni cu poveşti despre marea zonă a bordelurilor din Dudeşti, Calea Văcăreşti şi Crucea de Piatră pan' la Ilioara, ori să-ţi laşi imaginaţia să chiuie-n tălpile goale când treci prin Delea Veche, prin Ferentari, pe Moşilor sau Obor, Ia Câmpul lui Eliad, însă aşa o linişte bogată, aşa o nobilă tristeţe, aţâţa cumsecădenie cu blazon şi atâta bizarerie pe metru pătrat ca în Bellu rar vei găsi. O fi dumnealui (inaugurat oficial în 1859) mai tânăr cu o jumătate de veac decât Pere Lachaise şi nu „conţine", desigur, nume precum Moliere, La Fontaine, Balzac, Nerval, Proust etc., dar e la fel de solid, de pitoresc şi de sigur pe el. (In plus, e şi foarte dinamic, dar asta-i o mare tristeţe şi o mare primejdie: de când s-a dat drumul la vânzări, repuneri în posesie şi transferuri, şi în Bellu se organizează campionatul naţional de construit viloaie. Nu ne ajungeau profanările, hoţia de cruci, spartul de marmure şi paragina în care a ajuns cam orice colţişor de secol XIX, dar se şi construieşte în draci, înlocuindu-se numele vechi cu cele noi, astfel încât mi-e teamă că, peste câteva decenii, nu vom mai avea morţi de elită decât din secolul XX.)
în speranţa că voi trezi un pic interesul celor tineri pentru, măcar, o micuţă călătorie de cercetare, voi dedica mai multe foiletoane venerabilului muzeu „high-life".
Când vine vorba despre Bellu, istoricul îţi spune sec: „Fă rost de broşura lui George Bezviconi din 1941", basarabeanul (1910-1966) epurat în 1952 din Institutul „lorga", trimis paznic la Bellu şi care a publicat în 1958, în revista Monumente şi
44
muzee, sinteza ce avea să devină monografia Necropola Capitalei. Litografiată postum, în 1972, cartea a fost reeditată acum câţiva ani, dar nu la Bucureşti, cum ar fi fost firesc, ci la Chişinău! Dacă n-o găsiţi, aveţi în schimb preţiosul album realizat de Paul Filip în 1997, la Ed. Crater (prefaţă de Paul Cernovodeanu), care cuprinde vreo 200 de fotografii (din cele 4.000 ale autorului) cu monumente, busturi, sculpturi ş.a.

Iute, iute, veţi afla că Barbu Bellu (1825-1900), os de machedoni, ministru al cultelor şi justiţiei, a donat această „mare grădină" de pe uliţa Şerban Vodă, că Sfatul Orăşenesc a decis începerea lucrărilor în noiembrie 1852, că, în ianuarie 1853, arhitectul Alexandru Orescu a întocmit planurile pentru construcţia unei noi capele pe locul vechii biserici a lui Bellu cel Bătrân, dar că abia în 1890, primarul Pake Protopopescu pune temelia actualei capele, clădite în stilul catedralei din Karlsbad...
Mai multe despre familia Bellu (Bellio), averile şi donaţiile sale, despre dimensiunile şi vecinătăţile cimitirului, despre primele înmormântări de la 1859 (doi copii ai lui C.A. Rosetti, chiar cel care avusese iniţiativa creării cimitirului!) - în episodul următor. Pe urmă, fie şi analiza câtorva epitafuri, de la 1859 până astăzi, este grăitoare - cum vom vedea - pentru evoluţia mentalităţilor.
45
LA BELLU, PRINTRE VEVERIŢE
„Locul unde chiar şi cel mai pârlit se duce în trăsură, salutat cu respect până şi de creditori, ori de prietenii cărora le-o fi făcut vreodată bine, cimitirul Bellu a fost, înainte de filoxeră şi pe vremea când se înmormântau încă morţii în jurul bisericilor, loc de petrecere la toană, cu vin bun şi lăutari." (Henri Stahl Bucureştii ce se duc)
Paul Filip (despre al cărui album fotografic dedicat „cimitirului Bellu ca panteon naţional" am scris aici în urmă cu două săptămâni) notează că, la început de secol XIX, averea Bellu „a fost printre cele mai mari din ţară". Pământul de la Piaţa Chirigiilor, pe toată actuala Şosea a Viilor (acolo, familia Bellu a donat locul pe care se află Spitalul de pneumo-ftiziologie Profesor Nasta) cu cele 22 ha ale cimitirului (care, astăzi, măsoară cea 28 ha), un şir de case pe Podul Mogoşoaiei (pe locul cărora avea să se construiască Academia Română), altele pe Dionisie Lupu etc.
în 1923, la moartea lui Alexandru Bellu, proprietăţile au fost împărţite celor şapte copii, câte opt ha pământ şi 140 ha pădure pentru fiecare. Baronul Barbu Bellu şi-a lăsat averea Casei Şcoalelor, Academiei Române şi Fundaţiei Carol, iar în 1930 Eliza Bellu (n. Ştirbei) a donat Academiei casele şi via de la Urlaţi, în cuprinsul fig. 45, se află lespedea baronului Bellio
46
(1825 - 1900), originar din Bella-Macedonia, fiul marelui logofăt Alex.. Bellu (1799 - 1853), căsătorit cu Irina, fiica marelui ban Barbu Văcărescu şi strănepoata lui lenăchiţă. Barbu Bel-lio a fost ministru al cultelor în 1862, magistrat, deputat şi senator, ministru de justiţie în 1863 s.a.
Abia pe la 1860-1864 s-a perfectat şi la noi legea înmormântărilor. Până la inaugurarea cimitirului Bellu, în 1859, dar şi câţiva ani după aceea, înhumările se făceau în jurul bisericilor (se pare că încă de la 1830 exista un cimitir al bisericii Cuţitul de Argint).
Ridicat pe vechiul Deal al Măicăneştilor (simetric cu Dealul Văcăreştilor), cimitirul se învecina cu uriaşul Câmp al Filaretului: să nu uităm că Parcul Carol (fost şi Libertăţii) s-a croit abia la 1906, cu ocazia Expoziţiei, şi că, până atunci, cortegiul mortuar pornit dinspre centru traversa zone aventuroase: „...Pornind de la locuinţa moartei, cortegiul a ocolit pe Bulevardul Universităţii ieşind pe Podul Mogoşoaiei, apoi de-a lungul Dâmboviţei, care nu era canalizată încă, a ieşit pe Calea Rahovei, atunci

încă Podul Calicilor, oprindu-se la Biserica Domniţa Bălasa. De aci, a doua zi, prin aceeaşi Uliţă a Calicilor, urmând strada 11 Iunie, prin Câmpul Filaretului, care la acea epocă era o băltoacă în care se scăldau bivoliţele lăptarilor, astăzi frumosul parc al expoziţiei din 1906, prin Calea Şerban Vodă, a ajuns la Cimitirul Bellu" (Emanoil Hagi-Mosco, Bucureşti. Amintirile unui oraş, ed. FCR, 1995, p. 278, „O înmormântare boierească în Bucureşti în 1877"). Când vă hotărâţi să faceţi o plimbare catharctică, prin Bellu, căutaţi pe harta figurilor de la intrare (care ar cam trebui actualizată!) frumoasele monumente ale familiei Rosetti, crucea lui Hagi Panteli, piramida fam. Pompilian (fig. 38, arh. Luigi Orengo, 1897), cavoul, stil „Temple d'amour" din Versailles, al Elenei Slătineanu (f. 43 b), teribilele cavouri ale Cantacuzinilor (f. 40) şi Ghiculeştilor-Razu (f. 41), ambele construite de Ion Mincu, ca şi impunătorul cavou al fam. Gheorghieff (f. 23, apropo: nu poate Uniunea Arhitecţilor să editeze un albu-maş dedicat fie şi numai lucrărilor din Bellu ale marelui Mincu?),

capelele Mavrocordat, 62, Alex. de Linche de Moissac, 21, Alex. Costescu, 62. (Pentru operele lui Mincu, vezi şi fig. 45, baronul Barbu Bellio, fig. 98, superba capelă a fam. Antonescu, fig. 13, capela fam. Miron Vlasto, fig. 86, Tache Protopopescu, fig. 17, Christian Teii.)

Tipice pentru epoca 1880-1900 sunt cele cinci busturi ale fam. Pappadopol, fig. 24, epitaful în greceşte de la f. 33, al doctorului George Kiriazi, ori cel al doctorului Dimitrie Iarcu, f. 21, ilizibil aproape în totalitate („Din fragedă juneţe, ...ce ager înfruntai..."), însă oriunde îţi ridici privirea, dai peste o frumuseţe (precum celebra „Doamnă cu umbrela", f. 65, statuie a lui Raffaello Romanelli din Florenţa), o ciudăţenie (precum clopotul de la fam. Nic. Brezeanu), vreun Paciurea emoţionat (f. 15, Nicolae Paulescu, f. 55, Atanase Stolojan), ori peste ochişorii ghiduşi ai vreunei veveriţe, din multele ce se fugăresc printre morminte şi pe coaja copacilor. In fine, vă doresc un ceas de rătăcit agale, în tăcere şi curiozitate, prin acest colţ bucureştean de regalat paseismul. In episodul următor, o incursiune printre epitafuri.

ETICHETA Şl EPITAFUL

Ce straniu sună pentru noi, astăzi, epitaful lui I.L. Cara-giale, din Bellu: „Să cultivaţi poporul. Un pom fără rădăcini nu poate trăi închis!". Aşa o mândreţe de povaţă înţeleaptă, venită din partea unui geniu al hedonismului, mai rar! Totul este însă perfect explicabil dacă nu ar fi un fals la 1912, Caragiale nu mai era de mult comicul exclusiv, campionul farselor (scenice, sociale, profesionale), bufonul partidelor etc. în conştiinţa publică, părintescul patriot din corespondenţa cu Vlahuţă luase locul berarului plezirist, frământările de la 1907 şi angajarea în campaniile electorale takiste încruntaseră îndeajuns ochii opiniei şi, în general, odată trecută bariera lui 1900, clasicizarea vechiului comediograf din descendenţa lui Millo şi Alecsandri schimbase substanţial optica asupra „mimului genial al epocii de tranziţie".

Dar să revenim la epitaf. Şi aici funcţionează legea care spune că simplitatea e direct proporţională cu valoarea. Cu măsura şi bunul-simţ. Cât de frumoasă, de adecvată cu statura impozantă a omului şi cu conştiinţa clară a notorietăţii sale este marmura neagră pe care scrie pur

şi simplu: Titu Maiorescu… Eticheta cere îndeobşte ca epitaful să fie nu doar esenţa biografiei celui răposat, ci şi imaginea indirectă a standardului familial şi a poziţiei sociale. Iar din acest punct de vedere fiecare epocă îşi are sobrietatea ei, mai mult sau mai puţin elocventă, si

kitschul ei, mai mult sau mai puţin ridicol, hohotitor, stupefiant. Paseist fiind, am fost multă vreme convins că epitaful s-a degradat în chip constant şi că numai epoca noastră este în stare să graveze pe cruci orori echivalente acelor anunţuri aniversare de la mica publicitate, cu al-nu-ştiu-câtelea boboc de rozã prins în buchetul vieţii odoraşului nostru ş.a.m.d. Şi în Bellu sunt destule atare mostre de un patetism sinistru, pe cât de megaloman, pe atât de fariseic, chit că, poate, cel mai adesea durerea urmaşilor va fi fost una profundă şi autentică. (Nu pot, din decenţă, să dau exemple.) Vorba e că, acum, după ce am văzut destule „opere" mortuare de pe la 1900 la fel de gongorice şi înfiorătoare în bufoneria lor involuntară, am conchis că prostul gust şi incultura nu au vârstă, specific şi margini, ci doar variaţii de modă, context şi temperament. Tot ceea ce vă propun, acum, la sfârşitul acestui miniserial dedicat cimitirului Bellu, este ca, într-o perindare de un ceas, două pe aleile ce delimitează fosta Vale a Plângerii, să faceţi un exerciţiu de - cum să-i spun? - epitafolo-gie comparată.

Să comparaţi, de pildă, epitafurile de la 1860 cu cele de la 1912, spre a vedea sporul de gravitate clasică, exercitat în dauna poeziei lăcrimos-romanticoase. De la inscripţia săpată de Cezar Bolliac pe mormântul soţiei sale („…Câţi credeţi în amorul conjugal, în pietate fără ipocrizie, în amorul de patrie fără afecţiune, binecuvântaţi această fiinţă pură care a inspirat iubirea, stima şi respectul în câţi au cunoscut-o", 1860), până la: „Aici odihneşte scumpul nostru soţ şi tată Ilarie Chendi, 1874-1913. Dormi în pace, căci noi în veci nu te vom uita", este un întreg drum al semnificaţiilor limpezite. De la cele peste 30 de versuri ce compun epitaful paharnicului Alecu Izvoranu (1803-1857), citate de Paul Filip în cartea sa („Când anul vârstei mele/ Cincizeci şi patru fu,/ Victima morţii rele/ Străinul mă făcu./ Cu mână criminală/ Viaţa-mi ardică/ în curtea tribunală/ Făţiş mă împuşcă…"), ajungem la 1912 la însemne de tipul: „Mult întristata Efimiţa Theodorescu, decedată în urma scumpului său fiu, Colonel Hris-tache Theodorescu", sau la oficial-chivernisitul: „Aici se odih-

neste Păun Popescu, comerssant, fondatorul Şcoalei primare din comuna sa natală Mârşani-Dolj, oct. 3, 1904. Nepoţi, rude şi prieteni, regrete eterne. Spre vecinică pomenire". Totul e semn de bunăstare şi siguranţă de sine la 1900 (cum ştim, anii 1890-1900 au fost deceniul de aur al României moderne).

în fine, Henri Stahl are dreptate: epitaful minunatei Doamne cu umbrela („Cet animal de medecin m'a tuee!" Her-culesbad-Mehadia, 11/12 Aout 1906") denotă „psihologia unei întregi clase sociale".

După cum, perpendicular pe mormântul lui Eminescu şi-al lui Nichita, la monumentul atât de romantic al Sophiei Mavrodin, 1877-1905, nu ştii ce să admiri şi ce să deplângi: epitaful („Nu de moarte mă cutremur, ci de

vecinicia ei şi teama de a nu vă mai putea vedea"), vulturul avântat de pe stânca realizată de C. Bălăcescu sau dispariţia mâinii stângi a statuii? „P-acilea când vei trece,/ Creştine călător,/ Nu fi cu sânge rece,/ Ca un nemuritor./ C-am fost şi eu în lume/ în neamul meu roman/ Paharnic, om cu nume,/ Alecu Izvoran./ Dar azi zac în ţărână/ Cu draga fiica mea,/ Eleni, scumpa-mi june,/ Uscată în floarea sa./ Ci zi cu umilinţă/ O! Doamne mântuieşte/ Pe cel ce în credinţă/ Aici se odihneşte" (1857).

51

DEALUL „MAGNETIC

(C

„La mustăriile din Dealul Filaretului venea lume multă, de la tinerii bonjurişti, cu haina strânsă pe corp, până la meşteşugarii de mahala, cu cizme, pantaloni creţi şi căciulă. Lăutari se aflau întotdeauna la îndemână. Petrecerea se prelungea câteodată şi a doua zi- Răsuna dealul de cântece..." (Constantin C. Giurescu, Istoria Bucureştilor)

Când aveam vreo 10-11 ani, am locuit, câteva anotimpuri, undeva pe Şoseaua Viilor, între aromele nebune de la Fabrica de ciocolată „Bucureşti" şi mirosul halucinant al „miejilor" (seminţele de floarea-soarelui prăjite) de la Fabrica de ulei „Muntenia". Câte mistere şi închipuiri financiare teşeam împrejurul Monetăriei Statului („Ce-ar fi să găsim un sac de bani?") şi câte ispite legate de Fabrica de timbre nutream ca neofiţi colecţionari ce ne aflam, printre coşurile cu colite rebutate!

La câţiva paşi de Fabrica de chibrituri, aleea Suter, cu scări de Montparnasse în miniatură. Puţin mai departe, fântâna cu zodiac de la intrarea în Parcul Libertăţii (construită în 1934, arhitect Octav Doicescu, decoraţiunile de Mac Constantinescu), iar alături Muzeul tehnic „Dimitrie Leonida" (ridicat în 1909, unde mă îmbătau cilindrul de la moara Assan, dinamurile

52

folosite cândva pentru iluminarea Cişmigiului, modulul Apollo şi câte altele!). Dar uzina de gaz de pe Câmpul Filaretului, inaugurată cu pompă regală în toamna lui 1871, după luni şi luni de chinuri pentru canalizare! „în afara naturii mlăştinoase a terenului şi a ploilor care inundau şanţurile mereu, trebuia să se ţină seama de cea mai mare încâlceală de străzi care există în lume", scrie Ulysse de Marsillac: „Planul Bucureştilor a fost desenat de cineva care avea în cel mai înalt grad geniul zigzagului. In câteva luni s-au canalizat totuşi 80.000 de metri şi s-au pus 4.000 de becuri. Duminică, 12 noiembrie 1871, tot oraşul era în sărbătoare. O mulţime de trăsuri goneau spre Filaret. Uzina fusese gătită cu o cochetărie de bun-gust...".

Dar cel mai mult mă impresiona lărgimea din faţa Gării Filaret (din 1960, autogara). Nu mai ştiu unde am citit, acum câţiva ani, un articol al arhitectului Alexandru Beldiman, în care se vorbea despre Dealul Filaretului ca despre o zonă „magnetică", o focalizare de linii de forţă ale vechiului ţesut urban bucurestean. Ei bine, exact asta am simţit întotdeauna pe Dealul Filaretului, o înviorare, o regenerare. Mult mai târziu aveam să aflu de mitropolitul Filaret al II-lea, care a construit la 1792 „un chioşc de priveală" pe povârnişul din spatele Heleşteului lui Şerban Vodă zis Cârnul, lângă izvorul ce avea să „nască", la 1870,

fântâna lui Ghe. Gr. Cantacuzino din Parcul Carol, pe locul celei demolate la 1863. „După cum era renumit chioşcul lui Mavrogheni de la Şosea, tot aşa era şi acesta al mitropolitului Filaret, în jurul căruia cetăţenii din această parte a oraşului veneau la umbra pomilor bătrâni şi la răcorirea prin baia ce o făceau la gârla de la poalele lui", scrie George Potra. De pe Câmpia Filaretului au plecat, la 11 iunie 1848, miile de revoluţionari înfierbântaţi spre palatul lui Gh. Bibescu, aşezat la poalele Patriarhiei... Doamne, ce ne mai sumeţeam aflând la ora de istorie că Gara Filaret (inaugurată în 1869, în urma contractului cu englezii de la Trevor-Barklay) devansase cu câţiva ani Gara de Nord (1872), linia Bucuresti-Giurgiu fiind, ce-i drept, mai tânără cu nouă ani decât Cernavodă-Constanta.
53
Oferiţi-vă o oră de „Ubi sunt" (sau „Vanitas vanitatum") pe peronul autogării Filaret. Totul vorbeşte de funie în casa spânzuratului. E mare lucru că s-a păstrat profilul triunghiular al frontonului, dar când vezi peroanele pustii, havuzul secat, covri-găria jigărită, chioşcul necăjit al fabricii „Libertatea, produse de panificaţie" („Vindem şi pe tichete valorice"), indicatoarele cariate şi ştampila cu „Votaţi Iliescu" de la ghişeul de informaţii, totul înecat în fumul de infern al autobuzelor preistorice - cum să nu aluneci în utopia... mustăriilor ce făceau altădată faima Dealului acesta „magnetic"?
54
DOCTOR IN CAPSA
„Obiceiul vremii era ca toată lumea din elită care rămânea vara în Bucureşti să vie să ia îngheţată la Capsa. Lucrul şic era ca cucoanele să nu se dea jos din trăsură, ca să consume la o masă pe trotuar. Cucoanele stăteau în trăsuri înşirate de-a lungul trotuarului şi erau servite acolo, iar la mese stăteau tinerii civili sau ofiţerii şi priveau acea expoziţie de femei tinere şi nostime." (Constantin Bacalbaşa, Bucureştii de altădată)
„Restaurantul Bucureşti, Cal. Victoriei nr. 34, tel. 16.21.74, troleibuze 84, 85, 88, 89... Instalat într-o veche clădire, renovată în 1975, restaurantul continuă tradiţia unui vestit local «Capsa», care a funcţionat începând din anul 1868 până la jumătatea veacului nostru...", aşa începeau rândurile dedicate, în Ghidul turistic al Bucureştilor de Dan Berindei şi Sebastian Bonifaciu, 1980, caselor Slătineanu, ulterior Momolo, Teatrul Vechi cu Costache Caragiale ş.a.m.d. şi din care fraţii Capsa au făcut un simbol al micului Paris (actualmente micul Karachi) bucureştean.
Interesant este că, deşi rechiziţionată abuziv pe la 1949-1950, şi epoca Gh. Gh.-Dej, şi epoca lui Ceausescu au conservat mitul Capsa, localul având aceeaşi faimă şi (în felul său) aceeaşi culoare pentru, să zicem, Claymoor şi Adrian Păunescu, pentru
55
x,
Macedonski, E. Lovinescu şi Marin Preda sau Aurel Baranga, pentru carpişti, takisti, brătienişti, germanofili, ca şi pentru nomenclatura comunistă.
Dacă străbaţi astăzi cele câteva sute de metri ce compuneau adevărata grădină a raiului gastro-diabetic din vechiul Bucureşti (adică perimetrul jalonat de hotelul Bulevard-Casa Capşa-Frascati-Terasa Oteteleşanu şi

cofetăriile sau restaurantele din Piaţa Teatrului - Broft, Hugues, Riegler-Fialkowski) imaginaţia îţi intră-n infarct, tălpile ţi se umplu de molozul variatelor şantiere şi demolări, tragi în plămâni numai praf de cărămidă şi fum de buldozere şi, în general, vezi mai multe panouri, schele, munţi de ciment şi fierărie decât în filmele cu „ctitoriile comunismului" de la „Sahia".
Ei bine, două lucruri ne spală sufletul şi ne vindecă imaginaţia, întâi, că, în curând, se va inaugura înfăţişarea de nou mileniu a Casei Capsa, se va clădi probabil ceva şi pe terenul fostei edituri Cartea Rusă, de lângă teatrul Odeon, se va termina, poate, şi colosul de lângă Telefoane, se va limpezi comercial şi parterul Casei Torok ş.a.m.d.
Iar al doilea este apariţia unor cărţi precum teza de doctorat a Mariei-Magdalena Icnită despre Casa şi familia Capsa în România modernă (1852-1950), ed. Publimpres. „Cofetăria fraţilor Capsa, elevi ai lui Boissier de la Paris", nota Ulysse de Marsillac la 1877. „Găseşti aici o patiserie excelentă, bomboane de primă calitate, vinuri fine şi lichioruri variate; vara, serveşti aici îngheţată şi şerbet, iarna supeuri şi răcoritoare pentru nunţi şi serate. Trotuarul din faţă este foarte îngust şi circulaţia este stânjenită de mesele de fier care sunt, în serile de vară, locul de întâlnire al elitei bucureştene." Iar Gheorghe Cruţescu, în Podul Mogoşoaiei, conchide just: „Timp de 75 de ani, Capsa a fost mai mult decât un hotel, o cofetărie sau o cafenea, a fost, într-un fel, buricul ţării şi cronica ei vie. De mult, Capsa a intrat în istoria noastră." Mă rog, bibliografia e întinsă, iar eu nu vreau acum decât să vă semnalez această carte de ştiinţă şi plăcere, unde nu se face „doar" istoricul familiei celor patru

fraţi aromâni, Vasile, Anton, Constantin şi, mai ales, Grigore Capsa ci şi o prezentare de ansamblu a comerţului bucureştean de prelucrare alimentară (1850-1950), cu statistici privind restaurantele, cofetăriile etc., cu evoluţia legislaţiei în domeniu şa. Capitole precum Politica de personal, Capsa şi viaţa politică, culturală şi mondenă a Bucureştilor, Casa Capsa în timpul războiului reîntregirii şi ocupaţiei germano-bulgare, Sfârşitul unei legende, apoi listele cu personalităţi române şi străine care au fost găzduite la Casa Capsa, ilustraţiile şi arborele genealogic al familiei - întregesc un sumar deopotrivă folositor şi frumos. Să sperăm că, aşa cum spunea la lansarea volumului (13 dec., Muzeul Naţional de Istorie) Marian Bucur, principalul finanţator al cărţii şi acţionarul majoritar al Casei Capsa, localul îşi va recăpăta în curând faima, forma şi strălucirea de altădată, iar boema artistică a capitalei va recâştiga un mic paradis al bârfei, deliciilor, vanităţilor şi reveriilor paseiste.

ÎN HORA CONTRARIILOR

„Românul s-a odihnit întotdeauna pe seama celorlalţi de grija pentru treburile sale. E treaba grecilor, a nemţilor, a belgienilor, a francezilor, a englezilor să-i construiască drumuri, fabrici, dar el nu e sclavul confortului, se poate lipsi de maşinism şi cunoaşte arta de a trăi într-un efemer belşug, ascunzând o permanentă sărăcie. " (Paul Morand, Bucureşti, 1935)

Nu este nevoie să colinzi prea multă vreme şi prea multe pagini dedicate Bucureştilor de călătorii străini, de vreo două secole încoace, ca să accepţi că numitorul lor comun este fascinaţia (sau, după caz, oroarea) faţă de contraste. Ceea ce pentru unii este o substanţială calitate (sinteza de Orient şi europenitate, creuzetul etnopsihologic, fabulos amalgam de credinţe şi stiluri, „placă turnantă" etc. etc.) este, dimpotrivă, pentru alţii un kitsch mizerabil, amestec stupefiant de antinomii reciproc dizolvante. „La intrarea în Bucureşti mă aştepta un spectacol cu totul diferit. O mulţime de trăsuri vieneze străbăteau străzile murdare. Trăsurile erau pline de femei frumoase şi tinere, îmbrăcate elegant, după moda pariziană... Te puteai crede într-o mare capitală europeană, dacă n-ar fi fost aşa de şocant contrastul între lux şi mizerie" (M. Cochelet, Itineraire des Principautes de Valachie et de Moldavie, 1835). „N-am văzut niciodată asemenea contrast

între lux şi mizerie" (Saint Marc-Girardin, Souvenirs de voyages et d'etudes, 1849). „Bucureştiul nu este oriental şi cu atât mai puţin occidental. Aici poţi bea braga ca un bulgar, şerbet ca un musulman, bere ca un neamţ sau un Bordeaux mic, ca un parizian burghez. Un oraş trândav, vesel, monoton, cu străzi prost pavate, adevărat martirodrom pentru oameni şi animale (...). Acest oraş prezintă contraste puternice. Este o antiteză unică" (Florence K. Berger, A Winter in The City of Pleasure, 1877). „Bucureştiul este un oraş caracterizat prin alăturarea ciudată a două forme opuse de civilizaţie. Occidentul şi Orientul se întâlnesc aici, se amestecă, se tolerează într-o deplină înţelegere şi, fără să pară surprinse, coexistă în acelaşi loc" (Charles de Mouy, Lettres des Bosphore. Bucarest-Constantinopole-Athenes, 1879). „Calea Victoriei, Piaţa Teatrului şi Bulevardul strălucesc viu luminate. Casele frumoase, magazinele bogate, în care se remarcă luxul, îţi dau iluzia pentru moment că te găseşti într-un frumos cartier parizian sau vienez. Dar această iluzie dispare de cum intri şi te pierzi în labirintul de străduţe întortocheate, care dau oraşului aspectul greoi al unui morman de case meschine. Se construieşte prost peste ceea ce e vechi, fiindcă e urât şi ar trebui mai întâi dărâmat" (Angelo de Gubernatis, Etude sur la Roumanie et Ies Roumains, 1898). Exemplele ar putea continua cu nemiluita.

Ce-mi îngădui să vă propun este o meditaţie asupra a două mentalităţi forjate de-a lungul vremii la „focul" unor astfel de impresii ale călătorilor străini. Cea dintâi vizează exasperarea agresiv exprimată şi neputinţa sinucigaşă, resimţită în formula „ca la noi la nimenea". A doua este convingerea că numai noi avem dreptul să ne ponegrim cu voluptate. Când provine de la un străin, „insulta" capătă automat proporţii de hiperbolă ucigătoare, generând reacţii cvasialtericide. Când vorbeşte Cioran despre „neantul valah"... e bine. Dar când, de pildă, Paul Morand zice că Bucureştiul este oraşul perfect pentru „o cură de nepăsare" („Vom vedea practicân-du-se aici acel dispreţ, ce merge până la inconştienţă, faţă de „trebuie" şi „a avea", baze solide ale civilizaţiei noastre mercantile") -apoi atunci ne zbârlim ca Izabella Sadoveanu în 1936.

Ce poate fi, totuşi, mai tentant şi mai profitabil decât a-ţi valoriza însumarea de antinomii? Ei bine, nu, nouă ne-a plăcut dintotdeauna să ne

lamentăm că suntem un neam croit ca anteriul lui Arvinte, livraţi pentru eternitate nimicniciei. Şi ce poate fi, totuşi, mai comod decât a-ţi lăsa defectele pe seama simţului de observaţie al celorlalţi, în loc să ţi le etalezi, masochist, când ţi-e lumea mai dragă? Dar, cum vom vedea în foiletonul următor, cartea lui Paul Morand prilejuieşte destule subiecte de regândit.
60
O CURĂ DE NEPĂSARE?
„Acest oraş, la care n-a colaborat nici voinţa, nici gloria, scapă cu greu de vechea lui obârşie de sat, de târg, de bâlci. Mâine va fi prea târziu. Mâine nu vom mai fi în stare să facem o capitală. Bucureştii vor continua să fie o pretenţioasă şi haotică mahala, decor monstruos şi expresie nebună, bombastică, a neputinţei, a nepăsării şi a lenii, dacă lăsăm pe mâine marea hotărâre de a începe. " (G.M. Cantacuzino)
A apărut nu demult, la Editura Echinox, prefaţată de Ion Pop, traducerea Bucureştilor lui Paul Morand, 1935 (trad. Marian Papahagi şi Ion Pop), o carte de pus numaidecât în serie cu De la Pesta la Bucureşti a lui Ulysse de Marsillac, 1869, cu Bucureştii la J 906 de F. Dame şi cu Rapsodia română a lui Dominique Fernandez, 1998 (plus textul introductiv al lui lorga la Istoria românilor prin călători), pentru a vedea ce au văzut francezii la noi, ce au vrut să nu vadă şi ce au înţeles, într-un arc de timp de aproape două veacuri.
în foiletonul trecut, am citat aici din notele de voiaj bucureştean ale lui M. Cochelet, 1834, Saint Marc-Girardin, 1849, Florence K. Berger, 1877, Charles de Mouy, 1879 şi Angelo de Gubernatis, 1898, totul din unghiul legii esenţiale a Bucureştilor: contrastul. Seducătoarea sinteză a antinomiilor
61
(etnice sau arhitecturale, religioase ori artistice, geopolitice şi morale) sau, dimpotrivă, eterna, ucigătoarea dizarmonie care a făcut şi face din Bucureşti „nu o lecţie de artă", cum zice Paul Morand, „ci o lecţie de viaţă: el te învaţă să te adaptezi la toate, chiar şi la imposibil".
„Nu aţi găsi aici, scrie Morand, urbanismul nostru francez, bulevardele noastre în linie dreaptă, pieţele noastre semănând cu nişte saloane de societate plăcută... Aceşti fii ai Romei n-au moştenit rigiditatea romană. La ei, nimic nu e drept, totul merge strâmb, politica şi străzile, hainele şi automobilele. Trotuarele se coşcovesc, şoselele se ridică precum lespezile de la Judecata de Apoi. Construcţii şi prăbuşiri se perindă prin cartierele inerte ori exaltate". O „cură de nepăsare" (une cure d'insouciance) este capitala românilor pentru călătorul francez. „Am învăţat aici, mărturiseşte Morand, că nefericirea te poate face uneori să zâmbeşti". Românii sunt „un popor elastic, care posedă în măsura cea mai înaltă experienţa efemerului şi fatalismul, popor care ştie foarte bine să înoate şi care se lasă să plutească şi să coboare în voia valurilor, căci ştie că va da de fund la momentul poţi vi t. Popor realist, pe care soarta l-a aşezat la frontierele Asiei ca pe o santinelă a bunului simţ, acest frate mai mic al raţiunii cugetătoare". Ce-am fost? - se întreabă Morand. „Un coridor al invaziilor" (couloir â invasions), o „suită de catastrofe care-i înghit cu regularitate pe principii români", o „ţară a nenorocului", în formula lui Paul de Alep, care „a învăţat să nu posede nimic, fiindcă i s-a luat mereu

totul" şi unde o sută de metri de sosea te aruncă simultan în două continente, în două secole diferite şi în două mentalităţi antipodice. „Printre arbori străluceau crucile aurite ale bisericilor, dar în faţa porţii domnilor se îndesa bălegarul", notează Morand, citându-l pe Pierre Lescalopier de la 1574; Brâncoveanu era „pe jumătate Ludovic al XlV-lea, pe jumătate mamamouchi" (p. 63), pentru ca mai încolo (p. 159) să o citeze cu nesaţ pe regina Elisabeta a Greciei, pentru care Bucurestiul „e un oraş făcut în întregime din petice" (c'est une viile toute rapiecee). Pe scurt, este „un oraş
62
curios, amuzant, pitoresc, pe jumătate oriental, pe jumătate occidental, înviorat de culoarea pestriţă a costumelor. (...) Nici o grijă pentru gestiunea bunurilor, acea înclinare spre a face datorii, care a rămas una din trăsăturile românului..." (86 ş.u.). Exerciţiu obligatoriu: transferaţi mental toate aceste caracteristici, în primă instanţă istorico-etno-geografice, către palierul mentalităţilor şi veţi înţelege cu amară jovialitate că bucureşteanul, ca şi Bucureştiul, „a păstrat încă acea iubire a efemerului şi a improvizaţiunii, caracteristică satului, iar marile instituţii au fie aspecte confidenţiale, fie oribile şi ruşinoase". Aici n-a mai vorbit Morand, ci G.M. Cantacuzino, un autor esenţial pentru spiritul şi arhitectura oraşului, care se cuvine recitit (v. R.F.R., 12/1 dec. 1934 şi voi. Izvoare şi popasuri, 1977).
63
NOI DESPRE NOI PRIN CEILALŢI
„ O antiteză unică. Un cler neinstruit şi superstiţios, intrigi lipsite de scrupule, divorţuri fără ruşine, femei singure, averi înghiţite de cămătari, oameni bogaţi fără o leţcaie în buzunar, vile splendide şi colibe mizere, rochii superbe şi zdrenţe, tapiserii de Aubusson şi pereţi care stau să cadă, mobilă princiară şi nimic în cămară: acesta e Bucurestiul! " (Florence K. Berger, 1877)
„Mentalitatea alterofobă a românilor", „tradiţionala xenofobie a elitelor, româneşti", „obsesia identitară la români", alături de alte gingaşe calificative precum „tribalism", „instincte alteri-cide" ş.a. sunt, din nefericire, o constantă a gazetăriei occidentale. Când obiecţiile sunt făcute echilibrat, atent contextualizate şi înscrise în perioade de timp delimitate, cu circumstanţe atenuante şi departe de orice formă de reducţionism acuzator, ele sunt binevenite. Sunt stimulative, te feresc de megalomanie, de ispita nombrilismului etnic. Numai că, de obicei, aceste şabloane atotculpabilizatoare şi revendicative ascund o agendă politică deloc inocentă, dovedesc nu doar superficialitate, ci, mai mult, o rea voinţă abil direcţională, iar doritul efect educativ (si, în fond, punitiv) este exact invers: de încrâncenare în exces, şi nu de autoevaluare lucidă. Aşa se face că multe dintre „lecţiile" străinilor determină, la noi, pe drept cuvânt, lehamite sau respingere vio-
64
lentă, încăpăţânare orgolioasă ori scepticism ironic, căutătura piezişă, aprobarea-n doi peri sau, pe scurt, jalnica exclamaţie a personajului caragialean: „Nu voi să ştiu de Evropa dumitale".
Adevărul este că „dosarul călătorilor străini în principatele danubiene" trebuie redeschis periodic. Se impune, de pildă, reeditarea volumelor din

seria Călători străini prin Ţările Române, îngrijită de Măria Holban, Istoria românilor prin călători de N. lorga, Societatea românească feudală văzută de călători străini de Paul Cernovodeanu, Călători poloni prin Ţările Române de P.P. Panaitescu, ori a unor volume extrem de utile marelui public, precum antologia Simonei Vărzaru din 1984, Prin Ţările Române. Călători străini din sec. al XlX-lea (din care am citat în această rubrică, în ultimele două episoade). E indubitabil că Străinul îţi spune limpede şi concis acele adevăruri inconfortabile specifice fiecărei etnii. Dar e la fel de indubitabil că el nu ştie, nu vrea să vadă, ori nu are interesul să spună nimic despre acele detalii esenţiale care nuanţează (adesea până la anulare) acuzaţiile. Dacă, să zicem, lasă în pagină exclusiv pogromurile, antiţigănismul şi folclorul iudeofob, fără să facă istoria marilor aluviuni alogene, a dezbinării istorice a Principatelor, a „chestiunii israelite" (care a condiţionat nu o dată recunoaşterea independenţei ţării, acceptarea unităţii României ş.a.m.d.), apoi să fie sigur autorul de inversul reacţiei scontate. Indiferent că s-a venit din considerente politice întru „recunoaştere" economică, pentru studierea sulfuroasei „chestiuni balcanice", din motive financiare, turistice, sentimentale, exotice, geografice etc., cele câteva pat-tern-uri, matriţe inflexibile privind flagrantele contraste sociale, unele carenţe morale (duplicitatea, bizantinismul, neloialitatea, lenea, lehamitea, indisciplina etc.) şi mai ales alterofobia funcţionează ca literă de Evanghelie pentru călătorul străin. Doza lor de adevăr şi justificare trebuie, desigur, acceptată şi analizată, după cum mistificarea, reducerea la absurd a realităţii, se cuvine amendată.
Iată, la iuţeală, un singur exemplu de malformare ricanan-tă, din mulţimea textelor despre România apărute în mass-media

occidentale după 1989: cap. VI, Paysage roumain apres l'hiver, din cartea lui Francois Maspero Balkans-Transit, Seuil, 1997. Bucureşti, „la viile de la joie", admiraţie pentru Panait Istrati, „je fus genereusement loge", decembrie 1989 a fost „une revolution de palais ourdie et menee â bien en coulisses". Bun. Trecem şi peste ironiile la adresa gazdei (Gabriel Liiceanu), generate de urzicarea produsă de una dintre replicile acestuia cum că, pe când noi sufeream în totalitarism, voi editaţi Che Guevara şi Althusser şi îl admiraţi pe Sartre. Dar când ajungi la clişeele cu Transilvania populată de 40% unguri şi germanofoni, restul ţării fiind 20% ţigani, cu cei 700.000 de evrei din anii '30, din care azi nu mai trăieşte nimeni şi cu ideea că „l'histoire de la Roumanie ait ete une suite de luttes sanglantes pour le pouvoir de clans nationalistes contre d'autres", dând exemplu perioada... 1933-1941, apoi nu-ţi mai rămâne decât să dai cu căciula de pământ şi să exclami împreună cu autorul: „usure, amertume, fatigue".

O BUCURIE PENTRU PASEIŞTI
„Bacalbasa identifică ideologia conservatoare cu o ideologie reacţionară, nefiind conştient că la noi conservatorismul politic luminat garanta, în a doua jumătate a secolului trecut, ca de altfel în întreaga Europă, stabilitatea socială, o dezvoltare lentă şi prudentă a societăţii în direcţia

unei modernizări bine controlate, fără a se pierde legătura cu tradiţia, patriotism ponderat, administraţie corectă etc. " (Tiberiu Avramescuj Iată că, după 14 ani (oooh, nesfârşita răbdare mioritică!), zeul editurilor le-a dat paseiştilor şi, cu precădere, împătimiţilor de Bucureşti ultimul volum din Bucureştii de altădată, de Constantin Bacalbasa, în aceeaşi exemplară, minunat-maniacală îngrijire a lui Tiberiu Avramescu. Primul volum (1871-1877) a apărut în 1988 (pe copertă scria 1887) la Editura Eminescu, cu tăieturile de rigoare, care vizau relaţiile româno-ruse la 1877, Basarabia, chestiuni bisericeşti, problema evreiască etc. (totul s-a recuperat în addenda voi. II). Al doilea, tot la Eminescu, în 1993, cuprinzând perioada 1878-1884, al treilea „urmând să apară la intervalul de câteva luni, dacă va fi posibil", nota editorul, în loc de câteva luni au trecut şapte ani, „datorită dificultăţilor prea bine ştiute pe care le întâmpină cultura românească în perioada fără sfârşit a tranziţiei", şi nu la Emi-

nescu, ci la Albatros, editură spre care tot conservator-liberalul şi paseistul român are a privi cu simpatie şi recunoştinţă.

Cum ştim, în materie de Trecut, trei sunt, în esenţă, atitudinile. Pentru eul reacţionar, dominat de viziunea eleatică şi cuminţenia lui stătu quo, toate câte au fost vreodată/ în prezent le-avem pe toate, după vorba poetului. Pentru eul revoluţionar, forfotind de heracliteismul meliorist, de patima progresului şi isteria schimbării cu orice preţ, nimic nu se repetă, totul se transformă, în fine, pentru eul de răscruce (omul de centru), fatalist fisurat de speranţe şi dileme, de activism versus inacţiune, toate cele umane sunt date o dată pentru totdeauna, dar spectacolul reîntrupării ritmice a arhetipurilor este o inepuizabilă sursă de fascinaţie. De reflecţie amară sau ironică, de şaradă politică şi scepticism moralizant. Paseismul omului-punte nu e neapărat o răutăcioasă jubilaţie în faţa deriziunii prezentului, care postulează, o dată mai mult, „măreţia epocii apuse", ci mai cu seamă o sursă de voluptate „detectivistică" de a extrage din istorie acele constante ale mentalităţilor etnodefinitorii.

Ei bine, Bucureştii lui Bacalbasa oferă plăcere tuturor acestor trei perspective asupra istoriei (mai ales a istoriei mici). Janus-ul bifrons va conchide simultan că „nu s-a schimbat nimic" în fiinţa şi istoria românilor sau că, dimpotrivă, „nimic nu mai este cum a fost", în vreme ce omul-de-mijloc (junimist în politică!) se va iluziona întru alchimia contrariilor şi va încerca să închege tot felul de... pietricele filozofale din cele de ieri, pentru cei de azi. însuşi Bacalbasa a balansat între puseul socialist, structural la el, prin care a admirat liberalismul radical de pe la 1871, la 1900 (I.C. Brătianu, C.A. Rosetti, apoi G. Panu) şi conservatorismul luminat cu care a privit istoria de după 1900 a României. Capitole precum „Oraşul", în voi. I, pp. 50-88, „Din timpul ruşilor", în II, 25-50 şi „Privire rezumativă înapoi (Oamenii şi faptele de la 1870 la 1888)" din III, 173-202, chestiunea Dunării şi problema naturalizării evreilor, apariţia „noii pături de ciocoi cari, ca toţi parveniţii din toate epocile, erau nesuferiţi", progresismul întâlnit la boierime şi reacţiona-

rismul detectabil în cutare manifestare liberală, natura accentuat tranzacţională în politica statelor mici, invariabil obiect de concesie,

şantaj, răzbunare, utopism ş.a.m.d., ca să nu mai vorbim de puzderia elementelor pitoreşti, de istoriile plezirismului bucurestean, toate acestea se focalizează ritmic în sorburi de înţelepciune fără vârstă precum acestea: „firea românului uşu-ratecă şi pornită către patima lucrurilor mici, cât şi sentimentul lui destructiv"; „afară de rusofilii din clasa aristocrată, ceilalţi români nu-i iubeau pe ruşi"; „totul se făcea cu bani"; „poporul, care urăşte pe aristocraţi, n-are cu toate acestea dorinţă mai mare decât să-i imite şi să le intre în suflet"; „incontestabil că bucureşteanul jertfeşte prea mult pe altarul mâncării, băuturii şi petrecerilor, iată de ce viaţa de noapte, cu vin bun şi cu lăutari, a cultivat-o cu sfinţenie" - ...şi câte altele. Citită pe îndelete, cartea lui Bacalbaşa poate deveni un adevărat abecedar de istorie modernă pentru tânărul din generaţia Internet, cu condiţia ca el să fie convins că a privi din când în când înapoi înseamnă, paradoxal, a ocoli şanţul dinainte.

69

HALELE, O CRUZIME STRĂLUCITOARE

„ Un antreprenor francez, Codillot (îi plătiserăm până la l ianuarie 1865 nu mai puţin de 7.225.095,03 franci aur) semnează contracte pentru construirea halelor din Piaţa Mare sau Bibescu Vodă (azi Piaţa Unirii) şi pentru amenajarea pieţelor Amzei şi Episcopiei. Aceste contracte erau însă oneroase pentru primărie, aveau un caracter «leonin»: aprecierea aparţinea francezului Emile Picot, secretar al lui Carol I între 1866 şi 1868". (Constantin C. Giurescu, Istoria Bucureştilor)

Mi s-a tăiat răsuflarea, acum două săptămâni, în faţa ilustraţiei alese de loan Es. Pop pentru articolul din acest chenar: „Cheiul Dâmboviţei, Halele şi Spitalul Brâncovenesc la început de secol XX" (unghiul fiind dinspre Podul Calicilor, vizavi de Tribunalul cel Mare).

Un perimetru pe care îl traversăm aproape zilnic (între spatele Hanului lui Manuc, magazinul Unirea, începutul Magistralei Nord-Sud, Banca Internaţională a Religiilor şi Bulevardul Unirii) şi pe a cărui cuprindere ierboasă, în jalnica, umilitoarea perspectivă de astăzi a Casei Republicii, tronau cândva Halele Centrale şi Piaţa Mare. (Hala de carne a fost terminată în 1872, cam în acelaşi timp cu cea din Piaţa Amzei. în 1883 s-a construit Hala de fructe, în 1888 cea de peşte, în 1899 cea de păsări, iar

70

minunata Piaţă de flori, din faţa bisericii Sf. Anton, lângă Curtea Veche, data din 1885, instalată fiind pe locul străvechii Pieţe a zarafilor. Piaţa Mare, numită înainte „piaţa maghistratului", fusese prevăzută în Regulamentul Organic şi avea să se numească, după vremi, Piaţa Chica, Piaţa Bibescu, în stânga şi dreapta Dâmboviţei, mai târziu Piaţa Unirii etc.)

Am tăcut, vă spun, minute în şir în faţa imaginii, invadat fiind, brusc, precum eroul lui Suskind din Parfumul, de amintirea fascinantă a zecilor de cârlige de care atârnau uriaşe jumătăţi de vaci, a mormanelor de carne de porc tăiate în fel şi chip, a zecilor de metri de faianţă însângerată, de zgomotul nenumăratelor toporişti şi cuţitoaie care ghilotinau într-o fracţiune de secundă câte-o halcă, ori tranşau, tocau, mărunţeau, jupuiau, totul într-un zumzet de o morbideţe hipnotizantă.

Nimic nu poate descrie cu adevărat cruzimea strălucitoare a orgiei carnale dintr-o hală, frenezia aţâţ de bestial-estetică, atât de narcotic-eviscerantă în ecorşeurile şi anatomiile ei labirintice...
Pentru mentalitatea bucurestenilor (inclusiv în anii '60-'70, când coboram şi eu cu tramvaiul 17 sau 12 de pe la Cuţitul de Argint spre Filaret, pe 11 Iunie, la Gramont, până jos, la poalele Mitropoliei, în faţa Spitalului Brâncovenesc, ca să „luăm din hală o jumătate de miel de Paşti", sau câteva antricoate, aiurit completamente de agilitatea cuţitarilor burtoşi, înfăşuraţi în şorţuri lungi de piele, şi de butucii uriaşi pe care-şi etalau talentele chirurgicale), Hala Centrală a fost încă unul dintre semnele esenţiale ale „Parisului balcanic".
După cum zolistul „Ventre de Paris", cu sau fără a sa „Cour des miracles", îşi are oarecum corespondentul în bogata literatură a subteranelor Bucureştilor (prin care legenda spune că se circula în rădvan de la Curtea Veche până la Mogoşoaia, sau de la Mitropolie la pădurea Herăstrău etc.), Halele ofereau pe deplin imaginea populismului opulent, revoluţionar, pitoresc-aluvionar, triumful carnalităţii atotmercantile. Şi tot de Paris ţineau, fireşte, Halele. Caut zadarnic, astăzi, fotografii ale Halei Centrale. Mai degrabă găseşti „Ies forts des Halles" prin ghiduri
71
pariziene, cu Napoleon şi Revoluţia, cu cele zece pavilioane noi, construite între 1854 şi 1866, cu Forum des Halles ş.a.m.d., decât să afli documentaţie privind personalitatea, atât de controversată în epocă, a antreprenorului francez Alexis Godillot, mare furnizor de echipament al lui Napoleon al III-lea, ca şi al armatei române, şi căruia i-au revenit sume serioase pentru construirea halelor din Piaţa Mare. Cine va finanţa editarea unui album de stampe cu „Pântecele Bucureştilor", cu Spitalul Brâncovenesc şi Curtea Veche, cu Halele şi fosta piaţă a zarafilor, cu ţigăncile care forfoteau în Piaţa de Flori şi cu tot ce dădea cruda strălucire a pustiului ierbos de astăzi, din faţa magazinului Unirea?
72
UN POPOR DE SEDENTARI
„Pentru a prinde tonul sensibilităţii populare din ţările sud-estului european, nu ai decât să-ţi reaminteşti lamentările corului din tragedia antică. Rutină a oftatului şi-a nenorocului, jelanie a popoarelor mărunte în faţa bestialităţii celor mari! Să ne ferim totuşi de a ne plânge prea mult: nu-i oare încurajator să poţi opune dezordinilor lumii coerenţa mizeriilor şi înfrângerilor noastre?" (E.M. CioranJ
Faţă de forfota urâtă, săracă şi agresivă din Gara Basarab şi faţă de lărgimea cu pretenţii şi agitaţie pestriţă a Gării de Nord, perimetrul rece şi elegant de la Gara Băneasa îţi impune, ce-i drept, ca un blazon regal. Construită în 1935, special pentru garniturile oficiale, Gara Băneasa (numită la început Gara Mogoşoaia) s-a înălţat după planurile arhitectului Duiliu Marcu.
E un ansamblu frumos gândit, cu superba vilă a lui Nico-lae Minovici (proiectată de arhitectul Cristofi Cerchez) şi Fântâna Miorita (arhitect - Octav Doicescu, în 1936, cu mozaicuri de Milita Pătraşcu). Totul respiră nobleţe şi sobrietate în interiorul acestui triunghi arhitectonic, chit că gara-i cam pustie şi locul cam trufaş, prea puţin primitor.

Mă gândeam zilele trecute, văzând fotografia Gării Băneasa din albumul Bucureştii anilor '30 (Editura Noi, 1995)
73
de Aristide Ştefănescu, la ceea ce s-ar putea numi (cam pompos, recunosc) sentimentul călătoriei la români. Chiar aşa: avem noi oare, ca neam de păstori, agricultori şi oameni de munte, frenezia maritimă a grecilor, mobilitatea asiată a caravanelor, literatura colonizatorilor, a safariului, a diligentei din Vestul american, ori vânturare de pustă, savană, vâltori fluviale de Amazon, Mississippi ş.a.m.d.?
Dacă ne gândim bine, cu toate că avem Dunărea şi Marea Neagră, ce putem enumera - literar văzând lucrurile! - mai mult de un Panait Istrati, un Radu Tudoran, Jean Bart sau Pa vel Chi-haia? Iar de umblat prin munţi, nu-l vom afla decât pe ghiduşul Calistrat Hogaş, altminteri cine mai cutremură culmile cu fervoare, cine scrie roman picaresc? îndeobşte, lumea românească „sade", vorba lui Sadoveanu. Sade la soare, sade la umbră, sade la stână şi numără stelele, la conac, în cerdac, la moşie, sade la fereastră mai mult sau mai puţin bovaric, sade la chefuri, mă rog, orice, numai să nu fie nevoită să umble, să schimbe rute şi căleşti, să se dezrădăcineze. Contemplăm, amânăm, suntem într-o siestă perpetuă, nu avem febra călătoriilor, foame de schimbare, totul este „graniţă" pentru noi, de la leagăn şi curte, până la colţul străzii, la gară şi la vamă.
Ştiu, o să ziceţi, că avem o bogată memorialistică de călătorie, de la Cantemir şi cronicari la Dinicu Golescu şi Romulus Rusan, de la Spătarul Milescu la Petru Comarnescu, Mircea Eli-ade, Rebreanu, Octavian Paler şi cine mai vreţi dumneavoastră. Dar eu nu la scriitori, ci la personajele lor mă gândesc. Aici este considerată călătoria o catastrofă, aici ideea de plecare este una cu dezrădăcinarea, iar trecerea dintr-o provincie într-alta coincide cu căderea din rai în infernul înstrăinării. Şi nu mă gândesc neapărat la întreaga tradiţie a sămănătorismului, ci la plecarea lui Nicolae Moromete, la ce va să zică târgul pentru micul Creangă sau la ce a însemnat „căderea" lui Cioran din Sibiu la Bucureşti şi apoi la Paris: infernul. Obsesia statorniciei. Ce înseamnă călătorie pentru alde Chiriţa şi ai ei? Ce coşmar erau schimbările de locuinţă de la Sf. Dumitru pentru I.L. Caragiale
74
şi personajele sale! Ce însemna oraşul tentacular, ca loc de pierzanie, pentru personajul ţăran al literaturii române!
E de gândit la lucrurile astea, fie şi un ceas, pe peronul pustiu al Gării Băneasa. „Nerozia înrădăcinării" („des niaiseries de l'enracinement") - componentă esenţială în mentalul românesc. „Nerozie" îi spune Cioran în eseul „Un popor de singuratici", din Ispita de a exista (trad. rom. Emanoil Marcu). Dar el ştia prea bine că nu-i aşa. A te elibera de „tirania peisajului" poate fi la fel de bine o dramă. După cum nici „tactul", echilibrul („le tacte, vice terrien") nu este doar o „prejudecată a civilizaţiilor sedentare" („civilisations enracinees"). Ca de obicei, el plusează întru invers. Chiar şi când visa „o exterminare" a „ţăranilor atemporali, îmbătaţi de toropeală" ca nişte „larve pietrificate în reveria lor geologică", verdictul sugera o umbră de mândrie: „numai că pietrele nu pot fi masacrate".
75

NĂŞIA Şl CUMETRIA

„în timpul cununiei, în sfânta biserică, se azvârleau de pe amvonul diaconului cofeturi amestecate cu parale mărunte, năut prăjit, cu stafide roşii. Cofeturile erau: migdale prăjite în zahăr roşu, diavolinuri (şuviţe de coajă de lămâie prăjite în zahăr alb), acadele cu apă de trandafir, anasoane mărunte, pişcoturi cu ouă, halviţă albă cu migdale..." (Dimitrie Papazoglu)

S-a reeditat recent, la Minerva, Istoria fondării oraşului Bucureşti a colonelului Dimitrie Papazoglu, tipărită iniţial în 1891, bun prilej de reverii paseiste pentru împătimiţii de Bucureşti. Obiceiuri, religie, Târgul Moşilor, uliţe, case, hanuri, alaiuri domneşti şi trasee de sărbătoare, 1848 şi lupta pompierilor din Dealul Spirii, mă rog, tot soiul de delicateţuri (chit că şi destule erori de istorie) prin care colonelul Papazoglu - autorul Ghidului Dunării la 1864, medaliat de Napoleon al III-lea şi de Carol I şi înmormântat în 1892 la Cernica - vine să ne încânte în preajma Paştilor. In capitolul 7, venerabilul, supărat, ca tot bunul conservator, de stricarea moravurilor în prezent faţă de timpurile apuse, notează scurt: „Principiurile religiunei ortodoxe a românilor, păzite totdeauna cu mare veneraţiune, posturile, milostenia, spovedania, sfânta cuminecătură, mergerea la biserică făceau

reputaţiunea cetăţeanului. Onoarea, fidelitatea, timiditatea, modestia şi lucrul firelor făceau reputaţiunea femeilor". Şi ceva mai departe: „Guvernele, până la Nicolae Mavrocordat, mai aveau acel românism, acele obiceiuri vechi de nobleţe şi de fraternitate naţională. Boierii mai ţineau cu poporul, cumetria, năşia şi cuscria erau principiul lor religios, prin care se familiarizau, se amestecau cu clasele de jos şi se democratizau, iar Biserica era fraternizată cu coreligionarii ei. După dominaţia însă a fanarioţilor, au început luxul şi slăbiciunile orientale, ura şi antipatia reciprocă". Ei bine, vă propun o mică gândire asupra a ce era şi ce (mai) este „instituţia" năşiei la români.

S-a spus dintotdeauna că un botez îţi spală zece păcate şi că nasul, ca părinte spiritual, e celălalt chip al lui Dumnezeu. Ceea ce Papazoglu numea „amestecul cu clasele de jos" era, într-adevăr, o textură socială deliberată. Prin ea circulau deopotrivă simboluri şi valenţe morale, valori etnice şi financiare, educaţie şi bunuri materiale - fluxurile energiei comunitare, fie pe verticala ierarhică, fie pe orizontala egalitară. De la voievodul medieval cu sute de fini în zeci de sate, până la micul funcţionar cununat de şeful agenţiei, trecând prin toate straturile, breslele şi meseriile, totul indica năşia ca liant esenţial (afectiv, economic, moral) al vechii societăţi româneşti. Aici, în „instituţia" năşiei/cumetriei funcţiona fără greş mulţimea legilor nescrise, aici se făceau şi se desfăceau ierarhiile, averile, strategiile colective, familiale şi individuale, aici se conservau tradiţiile, cutumele, moralitatea şi specificul locului, aici operau, instinctiv şi eficient, recompensa, avertismentul şi pedeapsa, aici se educau virtuţile şi se amendau, fără ezitare şi fără cruţare, păcatele.

înclin să cred că „instituţia" năşiei are o adâncă pecete latină. Prin faptul că suplinesc din plin legile absente oficial ori neglijate instinctual de comunitate, organizând viaţa economică şi corelând straturile umane

potrivit obiceiului locului, năşia şi cumetria fortifică şi „lubrefiază" etnia. Din păcate (a se vedea Sicilia), ele sunt invariabil situate pe buza mafiotlâcului, ceea ce face ca, prin vremuri, să fi devenit aproape exclusiv apanajul
77
ţigănimii, al pegrei, al mîcrogrupurilor infracţionale, în general un semn de complicitate vinovată. Acolo unde „Godfather" sau bulibaşa, staborul sau Cupola, starostele sau Padre-padrone, şmecherii sau Wise-guys ş.a.m.d. înseamnă astăzi exact ceea ce, în alte vremuri, însemna adevărata putere - adică „biciul lui Dumnezeu" - e limpede că rânduiala s-a smintit, adevărul e invers, iar „legătura de sânge" se confundă cu dezlegarea la rău. Pe scurt, tot ceea ce noi pierdem câştigă ei.
78
BOGĂŢIA Şl FILANTROPIA
„Răposata cucoana Marghioala Rosetti miluia toată lumea, proteja pe toţi asupriţii, iar casa ei devenise un izvor de binefacere pentru fetele scăpătate. Le aduna hrănindu-le din averea ei şi puindu-le să lucreze la covoare bogate pentru sfintele biserici şi la haine pentru săraci, de Paşte şi de Crăciun, astfel că saloanele ei semănau ca nişte ateliere de fabrică." (Dimitrie Papazoglu)
în foiletonul precedent, pornind de la un citat din Istoria fondării oraşului Bucureşti de Dimitrie Papazoglu, recent reeditată la Minerva, am încercat să sugerez ce va fi fost la noi „instituţia" năşiei şi-a cumetriei: cum a permeabilizat ea graniţele dintre diversele straturi politico-profesionale, cum a ţinut intact şi elastic ţesutul social, dând coduri ale onoarei, legi nescrise, dar şi solide temeiuri pentru domnia bunului plac şi a fărădelegii.
Acum, aş dori să citim împreună alt pasaj din aceeaşi Istorie a lui Papazoglu, despre filantropie.
„Fiindcă vorbii de vieţile patriarhale ale boierilor ţării noastre, notează memorialistul, este locul să arăt şi vreo câteva familii boiereşti ce se deosebeau mult în faceri de bine şi în milostenii. Aceste milostenii se făceau de ambele sexe". Şi exemplifică, apoi, din plin: Grigore Grădişteanu „chema pe toţi
79
scăpătaţii boieri la masa sa", Luxandra lui Barbu Văcărescu „îmbrăca familii întregi scăpătate, boteza şi cununa pe mulţi din cuprinsul mahalalei unde şedea, înzestrând şi ajutând fetele orfane", Anicuţa, mama viitorului general Gh. Mânu, „a fost singura care îşi deschidea saloanele pentru toţi artiştii care vizitau oraşul", văduva lui Mihalache Mânu „adesea chiar din averea ei făcea pensii văduvelor scăpătate şi fetelor orfane", Catinca vornicului Dem. Bibescu „era protectoarea tuturor săracilor din cinci judeţe ale Olteniei" ş.a.m.d.
Tradiţia noastră filantropică e foarte bogată, pentru că boieria cultiva nesmintit daniile pentru biserică, miluia sărăcimea satelor la sărbători, avea mereu ochi şi arginţi pentru „curtea miracolelor" (cel puţin în Bucureşti, cerşetorimea a cam-pat bună vreme chiar vizavi de Curtea Domnească, la Podul Calicilor), „pescuia" talentele din.mulţime, le îmbrăca şi le trimitea la educaţie, întemeia şi finanţa azile, ospicii şi societăţi de binefacere, organiza regulat baluri şi tombole în folosul

public, patrona şcoli, subvenţiona spitale etc. etc., iar pe la 1900 şi ceva, când erau niscai inundaţii la Paris, primăria Bucureştilor a trimis ajutoare materiale oraşului afectat de cei câţiva centimetri în plus ai Senei...
Sigur, tradiţia de luptă socială a stângii pamfletare şi popu-liste a vituperat întotdeauna filantropia, acea milă puhavă a bogaţilor care, ca să-şi mai spele din păcate, îi umilesc pe cei sărmani, exploataţi şi ţinuţi, nu-i aşa, în bezna ignoranţei ş.a.m.d. Adevărat, până la un punct. Dar e la fel de adevărată şi eficienţa circuitului de bunuri, la zi de sărbătoare, de sus în jos, ca şi eficienţa activităţilor în folos comunitar, care se practică de când lumea, în toată lumea normală. Adică bogată. Pentru că, ei, da, filantropia presupune bogăţie. Deşi, dacă ne gândim la o veche zicală românească, mai degrabă se milostiveşte săracul, care dă şi din ce nu are, decât bogatul, care „nu crede la cel flămând".
Una peste alta, nu strică, zic, să medităm o clipă nu atât la ce a fost, cât la ce poate să devină un bine organizat sistem de acţiuni filantropice la noi, la cât de mult ar contribui ritmicele

aplecări ale bogăţiei către sărăcie, ale posesiunii către deposedaţi, pentru îmbunătăţirea mentalităţilor (atât de alterate de ura de clasă) şi la schimbarea sufletului colectiv.

LUNA BUCUREŞTILOR
Ţin minte ce naivă mândrie m-a cuprins pe la începutul anilor '80, când citeam de zor la Biblioteca Academiei revista Vremea, patronată de fraţii Donescu (una dintre publicaţiile-vedetă ale generaţiei lui Eliade, Vulcănescu şi Cioran) aflând de legătura directă între Titi, Alexandru Donescu, revista Vremea şi... pitoreasca piaţă Progresul (fostă Donescu) de pe Şoseaua Giurgiului, pe unde copilărisem.
Alexandru G. Donescu a fost primar general al Bucureştilor între 1934 şi 1938, unul, desigur, nu într-atât de important precum Pake Protopopescu, ori cu nume sonor ca Delavrancea, însă indiscutabil un om vrednic de acest blazon.
Ei bine, între multele realizări ale mandatului său (apropo: poate că Primăria Capitalei va comanda cândva un volum-evocare cu principalele figuri de la cârma oraşului...) a figurat şi Luna Bucureştilor (9 mai-9 iunie), sărbătoare inaugurată în 1935 şi întreruptă la cea de-a şasea ediţie, în 1940, din cauza războiului. Cum suntem în prima decadă a lunii mai, scot cu bucurie din raft albumul O lună din istoria Bucureştilor de Ionel C. loniţă, editat în 1998 la ARCUB (Centrul de Proiecte Culturale al municipiului Bucureşti) şi rezum pentru cei tineri.
Al. G. Donescu a lansat ideea „Lunii Bucureştilor" în toamna lui 1934, la Congresul Uniunii Oraşelor, desfăşurat la Arad. Ceea ce regele Carol al II-lea vedea ca „sărbătoare de

bucurie, o sărbătoare de înfrăţire românească" avea „să accelereze ritmul activităţii urbanistice". Să „însufleţească viaţa economică", fiind „o adevărată binefacere pentru comerţul şi industria bucureşteană", cum spunea primarul Donescu. Prima ediţie, în mai-iunie 1935, a avut ca punct central de atracţie expoziţia urbanistică din Parcul Carol I (viitorul „Libertăţii"), ocazie cu care s-au ridicat Fântâna Zodiacului (arh. Octav

Doicescu, decoraţia zodiacală de Mac Constantinescu), pavilioanele administraţiei comunale (cadastru, direcţia financiară, serviciul sanitar, pompierii, poliţia, posta etc.), expoziţia de vânătoare, Muzeul Teatrului Naţional, expoziţia aviaţiei, o machetă expusă pe 100 mp reprezentând Bucureştiul după aplicarea planului de sistematizare, dar mai ales reconstituirea Cartierului Vechi bucureştean, butaforie extrem de atractivă (Turnul Colţei, Casa Antim cu tipografia lui C.A. Rosetti, Hanul Manuc, biserica Sf. Gheorghe Nou) pe aleile Cartierului evoluând actori de la Naţional, sub îndrumarea lui V.I. Popa. Tot atunci, în „Luna" lui 1935, regele Carol al II-lea a inaugurat Ziua Cărţii (la Sala Dalles), dezvelirea monumentului lui Spiru Haret din Piaţa Universităţii, Grădina Botanică (la 26 mai devenită parc public), urmate de defilarea breslelor pe Calea Victoriei, serbările Tinerimii Române, expoziţia de pictură de la Sala Comedia, prima cursă de automobile viteză în circuit închis (pe Şoseaua Jianu), mitingul aviatic de la Băneasa, concursuri de tarafuri populare la Arenele Romane, concursul pentru „cel mai bătrân bucureştean" şi multe altele. Vizitatorii veniţi din ţară aveau înlesniri pe căile ferate şi nu plăteau nici o taxă de intrare, marile magazine acordau reduceri de 20%, ca şi librăriile, iar la meciurile de fotbal costul biletului scădea cu 30-50%, başca tombole, distracţii, circării, ospeţe, pe scurt: o sărbătoare rivalizând cu străvechiul Târg al Moşilor, unde extremele se bucurau identic, de la lumea culturii la lumea birtaşilor, de Ia balerini, actori şi arhitecţi, la ciclişti, fotbalişti... şi hedonişti.
Ediţia din 1936 a avut ca loc central Parcul Naţional (Herăstrău) şi spaţiul cuprins între Arcul de Triumf şi pasajul de

cale ferată de lângă vila Mina Minovici. Atunci s-a inaugurat Muzeul Satului, atunci s-au construit în Herăstrău Pavilionul Regalităţii şi Pavilionul Cultural, pavilioanele Ligii Naţionale şi municipalităţii, atunci s-a inaugurat pădurea Pustnicul ca loc de agrement, pe stadionul ONEF au jucat România cu Iugoslavia, atunci s-au inaugurat Fântâna Mioriţa şi Fântâna Viorele, hala din Piaţa Domeniilor, grupul edilitar din Piaţa Amzei, noile tribune de la ONEF, ştrandul Obor şi multe altele. Ar fi păcat să expediem în numai câteva rânduri această frumoasă iniţiativă, astfel încât voi continua în foiletonul următor cu ediţiile 1937-1940.
Deocamdată, vă invit la... o vedenie: resuscitarea Lunii Bucureştilor, pe tiparele interbelice, dar cu ştaiful şi posibilităţile epocii Internetului. Cu Lipscanii dăruiţi nu doar tarafurilor şi mititeilor, dar şi librăriilor, anticariatelor, expoziţiilor de tot soiul, cu trupe de actori, serbări în parcuri ş.a.m.d. Cu Ateneul şi Muzeul Ţăranului Român, cu Teatrul Naţional şi ARCUB-ul în plină mişcare. Pentru că, să te numeşti Bucureşti şi să nu ştii să te bucuri (dar şi să câştigi), apoi aiasta-i prostie, mă rog frumos!

DE LA MOŞI LA LUNA BUCUREŞTILOR
„De-a lungul secolului al XVIII-lea, executările în Târgul Moşilor au fost foarte numeroase. Se pare că Grigore Ghica (1822-1828) a interzis să se continue asemenea triste şi penibile spectacole. Voievodul voind să dea Târgului Moşilor o mai mare dezvoltare comercială, luase obiceiul ca, de joia Moşilor, să-l viziteze cu tot alaiul domnesc. Cu timpul, joia Moşilor

deveni ziua oficială de inaugurare a târgului, la care participa mai totdeauna capul statului." (George Potra, Din Bucureştii de altădată)
Nu este nevoie să apelăm prea intens la etnopsihologie, antropologie şi istoria religiilor ca să înţelegem că Târgul Moşilor, vechea sărbătoare a Bucureştilor, e corelabilă ritualurilor primăvăratice de fertilizare, carnavalului, serbărilor câmpeneşti de la înfloritul livezilor, de la culesul de toamnă, ritualurilor podgorene etc. împărtăşită comunitar, sărbătoarea întăreşte ţesutul social şi administraţia, eliberează energiile şi îndulceşte asperităţile interetnice, bucură mulţimile, flatează elitele, sporeşte vânzările, dublează încasările (ca şi numărul de nunţi şi botezuri), face jubilaţia tinerilor, resuscitarea bătrânilor, complicitatea noilor cupluri ş.a.m.d., dar, mai presus de toate, asigură liantul, osmoza mentalităţilor şi a contradicţiilor. Faptul că bucuria primăverii coincidea cu străvechea sărbătoare de
85
pomenire a morţilor (de aici şi târgul de „oale şi ulcele" de la Moşi), că excitaţia şi supraabundenţa alimentară a serbărilor populare coincideau cu lanţul de execuţii publice ale răufăcătorilor (în secolul 18, „se păstrau înadins condamnaţii, ca să fie spânzuraţi în zilele cele mai aglomerate ale Târgului", spune George Potra), că defilarea protipendadei coincidea cu sărbătoarea nebunilor şi saltimbancilor, că ofiţerimea şi notabilităţile se ciocneau voios, la tot pasul, de ţigănime şi cersetorime etc. face din ideea de Târg un simbol perfect pentru armonia contrariilor, în sărbătoare, totul stă sub semnul anulării polarităţilor, al netezirii asperităţilor, al vindecării (fie şi iluzorii) de dezbinare, ceea ce, cum bine ştim, la români este o necesitate de-a dreptul vitală. Iată de ce, chiar şi „stricată" de iniţiativele moderne ale primarilor (de exemplu, în 1903, primarul Capitalei, I. Procopie Dumitrescu, a transformat o parte a Târgului Moşilor în expoziţie de realizări industriale, un fel de târg de mostre, pentru ca, în 1924, să rivalizeze cu „Luna Park" din Viena, Paris, Londra etc), ori suplinit de... Târgul de Carte „Bookarest", ideea de Târg şi sărbătoare populară trebuie să-şi recapete cât mai grabnic pentru bucureşteni însemnătatea şi valenţele de odinioară.
Am vorbit în foiletonul precedent despre iniţiativa lui Al.G. Donescu, primarul Capitalei între 1934-1938, privind „Luna Bucureştilor" şi despre primele doua ediţii, din 1935 şi 1936. După cum notează Ionel C. loniţă în monografia dedicată subiectului (tipărită la ARCUB în 1998), manifestările din 1937 s-au desfăşurat sub semnul aniversării a 60 de ani de la războiul de independenţă. Expoziţia, organizată în vechile pavilioane, a cuprins o secţiune special dedicată aniversării, dar şi pavilioane având ca temă apărarea pasivă, antirevizionismul, aviaţia viitorului, precum şi transformările edilitar-urbanistice, cu acea ocazie primăria începând asanarea lacurilor Florească şi Băneasa superioară. în 1938 (primar general delegat fiind Iulian Peter), s-au aniversat două decenii de la Unirea din 1918: expoziţii tematice, primul Salon al automobilului şi aviaţiei din parcul Carol I
86
(unde produsele Malaxa şi caroseriile Societăţii Leonida stăteau alături de Mercedes Benz, Renault şi Citroen), miting aviatic la Băneasa, lansarea, în premieră la Bucureşti, a două hidroavioane pe Herăstrău,

concursuri de eleganţă la Arenele Romane, proba de viteză „Marele premiu al Bucureştilor", expoziţia cărţii ş.a. Premieră absolută atunci: în Herăstrău a avut loc prima „transmitere a imaginilor prin telegrafie fără fir, simultan cu sunetul", adică televiziune. Demonstraţia s-a făcut, fireşte, cu aparatură Philips... într-o singură zi, 200.000 de vizitatori!
Ultimele două ediţii, 1939 şi 1940, au fost organizate sub primarul Victor Dombrowski, în condiţii, desigur, ceva mai şubrede, din pricina evoluţiei vieţii politice, în 1939 s-au aniversat 50 de ani de la moartea lui Eminescu şi s-a inaugurat restaurantul Pescăruş, pe Şoseaua Jianu s-a desfăşurat un concurs internaţional de automobilism, în marea galã de box s-au bătut Lucian Popescu şi Phil Dolhem, s-a deschis Bulevardul Mareşal Prezan şi s-a inaugurat lacul Tei asanat, în 1940, importantă edilitar a fost terminarea lucrărilor la ecluza dintre lacurile Herăstrău şi Floreasca (pentru prima dată vaporaşul trece dintr-un lac în celălalt).
Care primar al Capitalei îşi va lega din nou numele de „Luna Bucureştilor"?

•—in
LITERE ÎN „TRECĂTOAREA" BUCUREŞTI
„Bucureştii au fost un adevărat centru manufactorial. Astăzi însă este un oraş exdusivamente de consomatiune şi de petrecere. Prăvălie de prăvălie, cârciumă de cârciumă, toate sunt pline de marfă străină şi bere nemţească. Var şi cărămidă, sticlă, unt şi zarzavaturi ne vin de peste nouă mări şi nouă ţări. Nu poţi
găsi un pat, un pahar, un scaun, un şervet, o cizma, o căciula care să nu fie adusă gata din străinătate, în ţara cânepii, sacii şi sfoara le cumpărăm de la nemţi!" (Ion Ghica, J876)
O constantă a mentalităţii bucureştene (ca si, implicit, a literaturii şi memorialisticii dedicate subiectului) a fost (este) nepăsarea. Plezirismul, cultul clipei, indiferenţa faţă de trecut şi viitor, faţă de conservarea valorilor moştenite şi chiverniseala celor de mâine. „Dumbravă" sudică, la un pas de turcimea cu dairea şi cofeturi, ca şi de greco-bulgărimea mercantilă, Bucureştii fac figură de Iele frumuşică, ahotnică de liubov şi zbânţ, fiinţă radioasă, iscoditoare şi clevetitoare, gureşă, balaoacheşă, lipăind în istorie cu tălpile goale şi cireşe la urechi.
Binecuvântaţi de Dumnezeu cu toate bogăţiile naturii, vezi bine că ne-am turnat necazurile şi umorul în două verbe

tipic levantine: a păcăli şi a tândăli. Căutătura piezişă, vorba-n doi peri, perfida fertilitate a ambiguităţii, alături de leneveala cu dichis şi dulcea utopie a posmagilor gata muiaţi de clefăiala globalizantă, ca să zic aşa, a... comunităţii europene.
Ca un zeu bicefal, Păcală şi Tândală străjuiesc straşnic ocolul Mioriţei în această „trecătoare" pe nume Bucureşti (cum îi zice Ion Ghica), o „piaţă de comerţ" unde se întâlnesc Ţara de Sus cu Ţara de Jos, „formând un fel de pâlnie în care se scurg productele şi mărfurile împreună cu patimile bune şi rele ale populaţiunilor, în care inteligenţa, activitatea şi virtutea dau piept cu prostia, cu lenea şi cu viţiul". Ce minune aceste Convorbiri

economice (1876) ale lui Ion Ghica! Apropo de nepăsarea bucureşteană: vorbind despre bisericuţa Bucur, cu hramul Sf. Atanasie, Ghica speculează etimologic relaţia celor două nume: „Nemurire şi Bucurie, două nume bine alese pentru a caracteriza un oraş renăscând de o sută de ori din foc, din apă şi din sânge, şi pe nepăsătorii săi locuitori, totdeauna veseli şi voioşi, parc-ar înota tot în fericiri...".
Unde voiam să ajung? La literatura despre Bucureşti. Au trecut aproape 40 de ani de la antologia lui Radu Albala, Bucureştii în literatură, din 1962. Vor mai fi apărut şi altele, în ceauşism, pe la Sport-Turism, pe undeva, însă aceasta rămâne un reper, în ciuda graselor concesii făcute propagandei dej iste, tezismului epocii, idilismului industrialo-edilitar, specific regimurilor intrate în istorie prin efracţie. Dincolo de citatele din cuvântările lui Gh. Gh.-Dej, Beniuc şi Florian Dănălache, dincolo de referinţele la „sălbaticele reprimări ale manifestărilor muncitoreşti", la „târârea ţării în criminalul război antisovietic", sau la „straiul sărbătoresc al muncii entuziaste", ca şi de extrasele din frenetica gazetărie a lui Geo Bogza şi Radu Cosaşu din 1959, importante rămân efortul de cuprindere, nobleţea şi utilitatea ideii, plăcerea temei şi stringenţa reluării ei. Literar văzând lucrurile, antologia lui Radu Albala din 1962 nu-i decât un morman de maculatură. Sutele de pagini din prozele lui Ion Pas, Marcel Breslaşu, Nagy Istvan, Haralamb Zincă, H. Rohan, Al.I.

Ştefănescu, Nicolae Jianu etc. nu fac - istoric, estetic şi afectiv -nici cât o pagină din Ion Ghica, Cezar Bolliac, Nicolae Filimon, sau din Bucureştii lui Mircea Cărtărescu. între Bucureştii lui loan Grigorescu, atât de greţos împieptoşat la 1959 („se vor cufunda în adâncul uitării cel puţin pentru o sută de ani de aici înainte faimoasele crâşme de altădată. Gata. Intrăm în cea de a doua jumătate a mileniului bucureştean...") şi capitala din romanele lui Daniel Bănulescu şi Dan Stanca se cască un hău de tristeţe. Iar dacă tot s-au depus atâtea eforturi pentru a transpune literar „eroicele lupte ale ceferiştilor de la Griviţa, în neuitatul februarie 1933", apoi să nu le lăsăm numai în seama lui Beniuc, Cicerone Theodorescu, A.G. Vaida & Co., şi să Ie adăugăm capitolul respectiv din Huliganii lui Mircea Eliade. în fine, noi ce treabă avem? Mai bine să ne întoarcem la 1858 şi să citǎm din Cezar Bolliac: „Vie cel mai umblat turist şi să arate un alt oraş în lume care să se asemene în ceva cu capitala românilor, cu acest oraş orientalo-occidental, civilizat în barbarismul său, barbar în civilizarea sa, cu acest Bucureşti de frumuseţi în oribil, cu acest oraş de contrast, care umple cu aur geamantanele trecătorilor, unora pentru că ne sunt amici, altora pentru că ne sunt inamici, din care curge aurul fără să vezi pe unde mai intră".

LA SINUCIDEREA LOCALĂ
Multe, foarte multe (şi nu neapărat mărunte) sunt reflexele de mentalitate şi reperele istorice de civilizaţie materială ce compun o identitate etnopsihologică. Nu e deloc întâmplător când îţi înfiinţezi prima universitate sau faci primele lucrări de canalizare urbană; când treci de la lumânare şi opaiţ la iluminatul stradal; când vezi pe şine primul tramvai ori votezi inamovibilitatea judecătorilor; când accepţi dreptul la naturalizare pentru alogeni, proclami „numerus clausus" ori treci de la

podul din bârne la pavajul cu piatră; când ai primele spitale, primele formaţiuni de pompieri, Garda civică, primele automobile, primele bănci populare sau când treci de la votul cenzitar la votul general etc. etc.
Un astfel de - cum să-i spun? - indice statistic este sinuciderea. Văzând lucrurile în absolut, faptul că bucureştenii au avut prima universitate cu vreo cinci sute de ani mai târziu decât praghezii este la fel de important cu a şti că spânzurarea (şi nu glonţul sau otrava) predomină în zona suicidară a memoriei noastre colective. Cum ar veni: moarte după posibilităţi. (Chiar: în ce raport or fi Sena şi Tamisa faţă de Dâmboviţa, ca număr de sinucigaşi?...)
Acum 10-15 ani, când mă apăram de furia ceausismului stând şi câte opt ore pe zi la Biblioteca Academiei, plănuisem să iau Universul de la un capăt la altul, de la 1884 la 1919, şi să fac

un soi de jurnal de lectură a faptului divers: o Românie văzută pieziş, prin sinucideri, răpiri, accidente, crime pasionale ş.a.m.d.
în esenţă, n-ar fi diferit, desigur, prea mult de alte metropole, fie din vestul, fie din răsăritul Europei, însă captivante sunt, cum ştim, detaliile, nuanţele, culoarea locală, tocmai excepţiile care confirmă regula. Şi aflu acum, graţie articolului semnat de Majuru Adrian în voi. XIV/2000 din seria Bucureşti. Materiale de istorie şi muzeografie, editată de Muzeul Municipiului Bucureşti (Scurt excurs asupra sinuciderii în Bucureştii anilor 1900), aflu, zic, de existenţa unui Studiu asupra spânzurării, de doctorul Nicolae Minovici, tipărit la Socec în 1904 (textul lui Majuru Adrian a fost iniţial o comunicare susţinută la colocviul organizat de Muzeul Naţional Coţroceni, 13-14 dec. 1999).
Citez pur şi simplu: „Doctorul Nicolae Minovici afirma în 1904 că, spre deosebire de Occident, unde sinuciderea este apanajul spaţiului rural, la noi, din contră, oraşele ne dau numărul cel mai mare de spânzuraţi, în ele găsim acei indivizi care, lipsiţi de mijloace pentru susţinerea vieţii, şi-au ales ca fel de sinucidere spânzurarea" (ce apă la moară pentru teoriile sămănătorismului, cu tema dezrădăcinării, cu pacostea urbanizării şi alienarea sufletului pastoral în infernul Capitalei etc.!).
„La finalul diagramei privind perioada unui deceniu (1891-1902) sinuciderea prin spânzurare era predominantă cu 136 de cazuri. Foarte interesantă rămâne clasificarea sinucigaşilor după profesie. Desigur, cei mai mulţi erau fără profesiune (prostituate, vagabonzi, hoţi - 18 bărbaţi şi 5 femei), apoi urmau în ordine: menajere (11), cizmari (10), muncitori şi comercianţi (câte 9 de fiecare branşă), şapte funcţionari şi tâmplari, patru brutari, birjari şi zugravi (câte trei), zidari, cântăreţi, cojocari, fierari şi rentieri câte doi, cerşetori, samsari, dogari, căruţaşi, sacagii... (...). Bucureştii erau un oraş cosmopolit, cu puternice comunităţi etnice de meseriaşi şi liber-profesionişti.
Ei formau contingentul care sprijinea modernizarea societăţii bucureştene, iar numărul lor este consistent şi printre sinu-

"^W^^ţJI^^H
Jtă T
cigaşi. Astfel, cei mai numeroşi erau ungurii, cu 48 de cazuri (39 bărbaţi şi 9 femei), apoi urmau românii (19 bărbaţi şi 14 femei) şi transilvănenii

(14 şi 4), urmaţi de israeliţi (17 bărbaţi şi 14 femei), germani (6 şi 1), doi italieni, doi ţigani, câte un rus, albanez şi bulgar (...). Doctorul Nicolae Minovici a dedus că „ungurii sunt aceia care, ca naţionalitate, dau spânzurării contingentul cel mai mare şi la care, adăugând şi numărul de 18 români transilvăneni, avem un total de 66, care întrece cu 1/2 numărul românilor. Acest fapt se datoreşte poate şi faptului că în Ungaria pedeapsa cu spânzurarea există şi astăzi (1904, n.a.). Numărul românilor, în raport cu străinii, e foarte mic: din statistica noastră se vede că, din 136 de spânzuraţi, avem 33 români şi 103 străini, adică abia a patra parte din totalul spânzuraţilor îl formează românii...".
Cum bine observă autorul, „nu există în istoriografia noastră modernă, privind istoria Bucureştilor sau istoria urbană în genera], o prezentare a acestor fenomene sociale", nu se compară statistici pe decenii, pe regiuni istorice, pe oraşe, aşa că totul pluteşte în vag, ca în atâtea şi atâtea alte domenii. Una peste alta însă, problema rămâne actuală, în pitorescul ei morbid, dar din multe puncte de vedere instructiv. Cine, când şi cum va ridica mănuşa... în casa spânzuratului?
93

CAPITALA ZĂPĂCELII
„Erau două feluri de lume, deopotrivă de fixate, definite şi vrednice de simpatie. De o parte boierii, de altă parte mahalagiu, aproape săteni, din casele cu cerdace şi streşini. Dar de vreo douăzeci de ani, cine n-a venit aici! Valul curge necontenit şi tulbure. " (Nicolae lorgaj
Editura Casa Radio a tipărit de curând ediţia integrală a conferinţelor radio susţinute de N. lorga între 1931 şi 1940 (ediţie de Sanda şi Valeriu Râpeanu), cu 50 de texte în plus faţă de ediţiile precedente. Bogată, instructivă, pilduitoare curiozitatea lui lorga, nesaţiul său acaparant! Starea muzeelor şi arhivelor, învăţământul de toate gradele, urbanism şi morală, lupta cu iredentismul şi revizionismul maghiar, evocări şi aniversări, statul organic şi renaşterea spiritului latin în Italia mussoliniană, teatrele de vară, traducerile, figurile istoriei românilor şi buna propagandă a ţării peste hotare, dar şi rolul bibliotecilor publice, autohtonia versus alogenia, probleme de etnopsihologie, dar şi chestiunea secuilor, legionarismul şi „bolşevismul epileptic"..., zeci şi zeci de subiecte, unul mai încărcat de actualitate ca altul. O lectură stimulativă, chit că reiterarea aceloraşi vicii naţionale, a aceloraşi dileme insolubile şi netrebnicii inexplicabile te umple de plumb şi amărăciune.
94
De bună seamă că Bucureştii ocupă un loc aparte în perspectiva de istoric, moralist, politician şi ferment cultural a lui lorga, inclusiv în acest deceniu de conferinţe radiofonice: „La fraţii din Apus. Creatori şi creaţiuni" (21 apr. 1934), „Ce este o capitală" (20 apr. 1935), „Bucureştii ca vieaţă culturală şi intelectuală" (14 mai 1935), „Teatre de vară" (28 iul. 1935), „Distrugătorii civilizaţiei" (20 mart. 1938) sunt doar câteva dintre contextele în care acest fanatic al tradiţiilor civilizaţiei rurale, el ethosului ţărănesc, al vechii boierimi conservatoare, al străvechimii cuminţeniei etno-cratice ş.a.m.d. se arată preocupat de soarta şi firea unei urbanităţi, altminteri socotită ca alienantă în doctrina sămănătorismului, sursă de pervertiri, dezrădăcinare, copleşită de alogenia mercantilă etc. etc. La

1934-1935, lorga (între altele, sufletul Accademiei di România din Roma) este fireşte în admiraţia italienilor: „Apusenii de aceeaşi rasă cu noi se feresc să facă lucruri de amestec şi de zăpăceală ca în Bucureşti, unde fiecare clădeşte după cum îl taie capul". De unde bizara credinţă că în Capitală „s-ar găsi mai uşor de lucru"? se întreabă lorga: „E o jale să vezi prin târguşoare casele părăsite, care pe încetul se dărâmă (...) pentru ca într-un fund bucureştean, cu o singură curte pentru mai multe gospodării, să descoperi, grămădit cu nevastă şi copii, supus igrasiei din zidurile de mahala în pripă înjghebate, omul care odinioară era domn în cuprinsul larg al unor case albe, înflorite, în jurul cărora se ridicau pomii sădiţi de mai multe generaţii". Valul bucureştenilor veniţi peste noapte, în dauna rădăcinilor din provincie, „e o mare prostie şi un mare păcat, de care necunoştinţa noastră de igienă, ignorarea lucrurilor din ţări mai cuminţi sau ajunse la o mai mare cuminţenie, n-are habar. Când vor veni neapăratele păreri de rău, va fi prea târziu", în plus, „România e plină de oameni cari, de văitat, se tot văietă, dar stau cu mâinile încrucişate şi cu gândul la tot felul de lovituri, în loc să se puie pe muncă sănătoasă şi răsplătitoare" (urmează comparaţia cu noul cult al muncii instaurat în Italia „domnului Mussolini", v. p. 74).

Cu ocazia Lunii Bucureştilor din primăvara lui 1935, ironizându-i pe vechii samsari şi adversari ai Vechiului Regat, care

propuneau capitala ţării la Făgăraş (alţii o vedeau la Braşov sau la Târgoviste), lorga laudă energia şi fermitatea în decizii a primarilor Pache Protopopescu şi Nicolae Filipescu („ne-au dăruit, spărgând întregi cartiere de netrebnice maghernițe, cele două bulevarde") şi ajunge la aluviunile etno-economice care au surprins, invadat şi pervertit ţesutul social bucureştean: „Erau două feluri de lume, deopotrivă de fixate, definite şi vrednice de simpatie. De o parte boierii, de altă parte mahalagiii, aproape săteni, din casele cu cerdace şi streşini. Dar de vreo douăzeci de ani, cine n-a venit aici! Valul curge necontenit şi tulbure. El târăşte cu dânsul mulţime de străini, cari n-au pentru capitala României iubire şi respect. E o lume întreagă de crescut. Trebuie un învăţământ al oamenilor maturi, şi nu de ştiinţă, ci de bune purtări...".

E posibil ca pledoariile lui lorga pentru conservarea farmecului mahalalei bucurestene, a vechilor bisericuţe, a calmului patriarhal din grădinile boiereşti etc., paralel cu modernizarea bine chibzuită a infrastructurii urbane, să pară, astăzi, în ochii multora o utopie înduioşătoare. Pentru mulţi, paseismul tulburător al unor fraze precum: „Lipsesc nu numai grădinile de flori, dar şi copacii cei bătrâni, care erau mândria Bucureştilor de odinioară" („o dată cu vechea casă gospodărească, zâmbind pe după stâlpi cu florile de la fereşti, se duce şi un element de voioşie tradiţională: grădina") e una cu stupiditatea. Şi totuşi, verbul lui lorga e de o acută actualitate.

RESPECTUL SE CÂŞTIGĂ

„ Trebuie să evităm cu orice preţ ca Bucureştii să devină o insulă de lux, de bogăţie şi de confort, în mijlocul unei zone de sărăcie. Principiul urbanistic care organizează un oraş din afară înăuntru, de la periferie

spre centru, nu este lipsit de sens şi izvorăşte dintr-o foarte autentică preocupare democratică." (G.M. Cantacuzino, 1934)
Respectul provincialului faţă de capitală este unul care se câştigă, nu se moşteneşte. A te considera superior prin, pur şi simplu, locul de naştere este o vanitate ridicolă, dacă nu pernicioasă. Recunosc, nu m-am gândit decât de curând la lucrul acesta. Nu pot să spun că am nutrit vreodată vreun complex de superioritate faţă de cutare prieten clujean, sibian sau ieşean, ba dimpotrivă, invidiez dintotdeauna moştenirea imperială din manierele ardelenilor şi hedonismul molcom şi ghiduş din firea elitei moldave.
Pe de altă parte, ceva-ceva din siguranţa îngăduitoare, superior-concesivă şi, vezi Doamne, comprehensivă a Seniorului care cabulipseşte să aterizeze de la Centru în mijlocul Provinciilor sale însoţeşte până şi paşii celui mai umil „capitalist", odată deplasat de la centru către circumferinţă.
Cât e blazon dobândit prin tradiţie de oraşul-capitală şi cât e de stringentă şi de motivată necesitatea de-a recâştiga respec-

tul provinciei cu fiecare generaţie în parte?
Am comentat aici, în foiletonul trecut, câteva conferinţe radiofonice despre Bucureşti, ale lui N. lorga, din anii '30, cuprinse în volumul Sfaturi pe întunerec, recent retipărit la Editura Casa Radio, într-una dintre ele („Bucureştii ca vieaţă culturală şi intelectuală", 14 mai 1935), lorga le reamintea bucurestenilor (în speţă, clasei politico-administrative) că, dacă „laşiul are o misiune faţă de Basarabia şi Bucovina, încă pătrunse de atâta străinism, Bucureştii au datoria să atragă şi să înghită, într-o cultură generală românească, îndărătnica apărare a unui localism ardelean de infiltraţii străine" (op. cit., p. 151). S-o recunoaştem: cuvintele sună aspru şi chiar ameninţător în Transilvania „devoluţiilor" de azi, aţâţ de isterizată de funarisme contraproductive (se ştie: excesul centripetic produce adesea furia centrifugă!), atât de pregătită să răstălmăcească întru maxi-malism necesitatea autonomiei locale, şi unde „ispita dacică" (vorba lui Mircea Vulcănescu) se dovedeşte atât de permeabilă la multele ispite maghiare. lorga nu uită să specifice cât de greu s-a contopit, la 1859, „mândra societate de boieri munteni" cu Moldova lui Cuza, „atrăgând şi privirile, din ce în ce mai pline de speranţe, ale Ardealului", în fine, „va veni vremea, pe la 1880, ca laşiul, cu tot ce a putut pregăti şi dezvolta, să fie absorbit de capitală, care reţine toată viaţa politică şi, cu o viaţă economică încă indigenă, strânge şi bogăţia, însă sub acest amestec îmbielşugat în talente dăinuieşte, ascuns, dar atotputernic, un fanariotism de cafenea şi zeflemea, care, supus spiritului apusean, ia lucrurile în uşor şi răspândeşte când scepticismul, când apelul la instinctele inferioare" (recunoaştem aici unul dintre cele mai tenace şi temeinice locuri comune ale adversităţii ardeleneşti faţă de imperialismul capitalei, pentru care nu e neapărată nevoie să facem apel la Procesul Optanţilor...).
Ne gândim, până la obsesie, la imaginea României în lume, dar uităm cu desăvârşire de imaginea Capitalei în ochii restului ţării. Nu insist, e de prisos. Fapt e că administraţia haotică, preferenţială sau răuvoitoare, într-un stat cvasimafiot,

98
înghiţit de propria-i lăcomie şi pândit permanent de sărăcia ori lăcomia vecinilor, dublează, practic, responsabilitatea Centrului. Şi hiperbolizează, în acelaşi timp, în ochii Provinciei, ideea Bucureştilor drept centru al dezastrului.
Iată, la un pas de cuvintele lui lorga din 1935, cuvintele lui G.M. Cantacuzino din 1934: „O capitală nu este un oraş ca oricare altul, o aglomerare urbană, cum stă scris în manualele de geografie. O capitală este un mare punct de acord între cetăţi, un pretext de unitate sufletească si, înainte de toate, simbolul de autoritate al statului. Prin marile sale instituţiuni, metropola întruchipează permanenţa statului. Aceste lucruri par prea banale pentru a fi spuse. Dar la Bucureşti ele sunt o noutate, sau aşa par cel puţin, atâta vreme cât capitala României a păstrat încă acea iubire a efemerului şi a improvizatului caracteristic satului, iar marile instituţii au fie aspecte confidenţiale, fie oribile şi ruşinoase, în loc de a fi un subiect de mândrie colectivă, Bucureştii au fost, până în prezent, un subiect de critică generală, mai totdeauna îndreptăţită" (O capitală, m Revista Fundaţiilor Regale, 12/1934).
Prea puţin interesează, acum, de ce se resimt cu aceeaşi acuitate aceste cuvinte la 2001, ca la 1934. Adevărul lor ustură şi stupefiază.
99
OSPITALITATE Şl ALTEROFOBIE
„N-am văzut nicăieri afinitatea raselor manifestându-se într-un chip aşa de izbitor ca la români. Aşezaţi aşa de departe de Franţa, înconjuraţi de guverne străine sau chiar ostile ideilor franceze, ei au pentru noi o simpatie pe care n-o egalează decât aversiunea faţă de rasa germană... ". (Felix Martin, 1873)
Peste tot în lume, de la mitologia rurală la sociologia urbană a fiecărei comunităţi, Străinul a reprezentat invariabil o ameninţare, o figură a Răului. El este Necunoscutul cu forţe tainice şi scopuri malefice, cel ieşit din ceţurile mării, poposind încruntat spre a cuceri insula inocenţei ancestrale. El sparge cutumele, desface supapele vechilor tensiuni, fomentează conflicte si, în numele schimbării, al progresului, sminteşte rân-duiala Locului. El e omul fără rădăcini, fără identitate, pus pe jaf, deghizându-şi cruzimile şi lăcomia în curiozitate binevoitoare, cu mici generozităţi faţă de femeile şi copiii tribu-lui-receptacol. Colonistul care ne cumpără sufletul cu câteva mărgele, o oglindă, niscai acadele. Rând pe rând, Ostaşul roman, Conchistadorul sangvinar, Misionarul medieval, Railroad-ul ucigător de indieni din prerie, Evreul rătăcitor şi cămătar, marinarul hispano-portughez, piratul englez, El Gringo, nebunul din capătul satului, ascetul din pustie sau pustnicul din munte, ba
100
chiar şi actorul ambulant, comis-voiajorul etc. etc. au forjat, fiecare în felul său, imaginea nefastă a Veneticului, mitul negativ al Străinului, ipostaziat într-o enormă literatură a fricii excitate, a isteriei altericide. Plus o întreagă filosofie a polarităţii dintre Sine şi Celălalt, dintre autohtonia invariabil sacră şi alo-genia inevitabil demonică.
Noi şi străinii. Străinii şi noi. Unde este editorul care nu doar să reia cărţile din seria Călători străini despre Ţările Române (ajunsă acum, la anticari, pe la vreo zece milioane -şapte volume), dar care să comande o

serie de antologii „dus-întors", cu textele românilor despre America şi ţările Europei şi cu memorialistica de voiaj a străinilor în Ţările Române, totul bilingv, serios adnotat şi solid contextualizat? Am recitit recent . Istoria românilor prin călători, a lui N. lorga, editată la Emi-nescu în 1981, am recenzat în iarna lui 1999 cartea lui Dan Horia Mazilu Noi despre ceilalţi, pe care o recomand călduros celor tineri, în succesiune cu densul volum coordonat de Al. Zub la Editura Universităţii Alexandru loan Cuza din Iaşi în 1996, Identitate/'alteritate în spaţiul cultural românesc, unde imaginea Străinului este captată simultan în oglinzile antropologiei culturale, istoriei, comparatismului, esteticii receptării, sociologiei culturii şi istoriei mentalităţilor, cu studii precum Veneticul, păgânul şi apostatul, Străinul în imaginarul social al românilor ardeleni, Germanul în mentalul rural românesc, Problema emancipării evreilor reflectată în cultura română modernă, America lui Eminescu, Emil Cioran şi maghiarii, Experienţa românească a alterităţii şi semnatari precum Sorin Alexandrescu, Matei Călinescu, Dan A. Lăzărescu, Andrei Oişteanu, Silviu Lupaşcu, Veniamin Ciobanu, Victor Neumann s.a.

Dacă tot am fost văzuţi (de argentinianul Antonio B. Mas-sioti, într-un Libro del viajero din veacul 19) ca fiind „rasa cea mai eteroclită din lume", dacă limba română a fost decretată „paradis al împrumuturilor" (Louis Deroy, 1956) şi dacă folclorul, istoria, literatura şi mentalul colectiv au construit o pădure de simboluri în jurul Străinului, ar cam fi timpul să o

defrişăm, să-i inventariem uscăturile şi pepiniera, să trasăm poteci cu indicatoare, să punem ordine în acest hăţiş tipologic. Fără complexe, prejudecăţi, tabuuri şi patimă izolaţionist-xeno-fobă. Tentaţia autoclaustrării este direct proporţională, desigur, cu deschiderea geografică, drept pentru care Ţările Române au fost un magnet irezistibil pentru alogenie. De unde şi conflictul permanent dintre privilegiile medievale acordate unor categorii de străini (v. până şi în Regulamentul Organic) şi legislaţia nefavorabilă acestora (la noi, de la, de pildă, porunca ţării de „a-i priii", adică a-i proteja „de asupreale pe oamenii pământului", cum se spunea la 1646 în Cartea românească de învăţătură, până la marea învolburare modernă a lui „numerus clausus").

De-o parte, un Miron Costin care-i taxează pe polonezi de „tâlhari deprinşi în beţii", un Cantemir pentru care „a ucide păgânul" este „datorie creştinească" s.a.m.d., iar de cealaltă invariabilul lamento al călătorilor străini privind contrastele flagrante ale României („atâta prisos şi atâta lipsă desăvârşită, atâta lux şi atâta mizerie, zău că sufletul se umple de jale", exclama G. Le Cler, la 1867, în La Moldo-Valachie). Suntem, spunea De Mouy la 1879, „o rasă încă rău echilibrată, care ia adesea viciile drept eleganţă, totul e compozit, făcut din bucăţi şi nu pot concepe alt progres decât imitaţia mai mult sau mai puţin fericită a popoarelor europene...".

între clişeul „tradiţionalei ospitalităţi româneşti" şi clişeul „xenofobiei structurale a românilor" se întinde o întreagă istorie. Una indigestă, insolubilă, dar obligatorie.

RETORICA VALAHA A FRANŢEI

Atât de adânc e înfiptă în mentalitatea noastră ideea că Străinul ne este invariabil ostil, fariseu şi vampirizant, încât cea mai firavă dovadă de bunăvoinţă din partea lui, a veneticului diabolic, ne face bănuitori, retractili, de nu chiar ironici la modul veninos-agresiv.
O bună contrazicere a acestei prejudecăţi ne-o oferă reeditarea, la Editura Fundaţiei Culturale Române, după 64 de ani, a unei antologii iniţial de propagandă, Leş Franţais et la Roumanie, alcătuită în 1937 de Paul Desfeuilles şi Jacques Las-saigne, din care Paula Romanescu a extras o serie de texte puse sub genericul La Roumanie vue par le Franţais d'autrefois. în 1937, criticul de artă Jacques Lassaigne (a cărui soţie, Assia, prozatoare, crescuse la Bucureşti) avea să-şi termine studiile în România, despre Luchian, Andreescu, Grigorescu şi Şcoala de la Barbizon etc.
E foarte probabil ca, dintre europeni, francezii să fi scris, într-adevăr, cel mai mult şi mai simpatetic despre noi. Nemţii (cu excepţia gazetarilor şi a scriitorilor atraşi, mai ales pe linie monarhică, de vreun beneficiu) ne-au fost mai mereu defavorabili, superior-ironici la câştig, muşcători la trădare şi la etalarea năravurilor îatino-baicanice - antinomice spiritului prusac, disciplinei teutone etc. Englezii au fost mereu atenţi nu atât la noi, cât la cum să-i împiedice pe nemţi, pe francezi şi pe ruşi să-şi

extindă afacerile pe aici, în vreme ce italienii au fost preocupaţi, pe de o parte, de România ca „soră de stirpe latină", de la comerţul medieval cu Veneţia, până la arhitectura mussoliniană din Bucureştii anilor '30, iar pe de alta, de filiaţia unităţii naţionale ca obsesie istorică. Francezii, de la fascinaţia de secolul 18 pentru bogăţiile Orientului fabulos, ultrarafinat în dulci vicii şi strălucitoare cruzimi, până la rolul esenţial al masoneriei în 1848-ul nostru şi al lui Napoleon III în Unirea Principatelor (trecând prin războiul ruso-turc, Michelet şi Carol Davila, ca şi prin Bibesco şi lonesco, prin generalii Joffre sau Berthelot, până la Paul Morand, Cioran şi... Dacia Renault), ne-au perceput ca o veselă, suculentă, locvace colonie culturală. Leş latins du Danube, zice Emil Boutroux la 1919. Leş representants de la latinite sur le front oriental (Albert Thomas, 1917). La Roumanie, la gardienne de la viciile culture romaine, în formula lui Raymond Poincare, 1921.
Nu ştii din cine să citezi mai repede. Aproape fiecare vorbire de aici ne stârneşte mândria, cu precădere acum, când suntem văzuţi mai peste tot ca „ţiganii Europei". O „naţie sacrificată", cu o istorie bătută de toate furtunile, mereu sub alţi stăpâni, „peuple ne pour souffrir", dar dotat, ca să dureze, cu o elasticitate de invidiat (Jules Michelet, care vorbeşte şi despre „la tendresse du coeur valaque"). România ca „filtru" al latinităţii, contra „tutelei germanice" şi a „contactului cu lumea slavă" (Edouard Herriot, 1925). România şi Polonia ca scuturi în faţa panslavismului şi pangermanismului, moderatoare de grecism şi turcism în „regiunea vulcanică a Balcanilor" (Comte de Sainte-Aulaire: „l'integrite d'un tel pays devrait etre un des axiomes fondamentaux des allies"). Şi cât de actual sună Jacques Bainville la 1937: „Ies deux idees par lesquelles est 1 dominee la Roumanie: I'idee de nationalite et I'idee d'ordre. La Roumanie a besoin d'autorite". De acord. Discutabilă rămâne însă afirmaţia cum că „elle n'a pas Ies moyens de se payer le luxe d'tine democraţie". „Apatia şi

resemnarea" care ne-au ucis energia, „elanul războinic" de odinioară (A. Ubicini, pentru care
104
România era nu doar o sumă de calităţi cu care „Providenţa ne-a dotat din plin", dar şi „un gage de stabilite pour le maintien de l'equilibre en Europe"), în fine, teribila actualitate a câinilor vagabonzi din Bucureştii lui 1848 (Stanislas Bellanger, p. 232), 30.000 pe atunci, pe care ţiganii îi extermină într-o manieră de abator ambulant. Românii inventivi, Oltenia „clasică", Basarabia „prolixă şi naivă" (Henri Focillon, 1925). Spiritul nostru „realist, practic", ostil simbolismelor (Leo Claretie, 1912). Şi atractivele pete de culoare: Carmen Sylva văzută de Pierre Loti, Bucovina văzută de Lucien Romier, Voroneţul, ostaşul român, socialiştii francezi şi „tradiţia Revoluţiei franceze contra tradiţiei germane" (Albert Thomas, 1917), moldovencele şi evreicele (212), româncele şi nemţoaicele (248), supele pescăreşti ale lipovenilor care taie bouillabaissa marseiezã... E limpede că, uneori, România francezilor era la fel de atrăgătoare ca Franţa românilor...
105
extindă afacerile pe aici, în vreme ce italienii au fost preocupaţi, pe de o parte, de România ca „soră de stirpe latină", de la comerţul medieval cu Veneţia, până la arhitectura mussoliniană din Bucureştii anilor '30, iar pe de alta, de filiaţia unităţii naţionale ca obsesie istorică. Francezii, de la fascinaţia de secolul 18 pentru bogăţiile Orientului fabulos, ultrarafinat în dulci vicii şi strălucitoare cruzimi, până la rolul esenţial al masoneriei în 1848-ul nostru şi al lui Napoleon III în Unirea Principatelor (trecând prin războiul ruso-turc, Michelet şi Carol Davila, ca şi prin Bibesco şi Ionesco, prin generalii Joffre sau Berthelot, până la Paul Morand, Cioran şi... Dacia Renault), ne-au perceput ca o veselă, suculentă, locvace colonie culturală. Leş latins du Danube, zice Emil Boutroux la 1919. Leş representants de la latinite sur le front oriental (Albert Thomas, 1917). La Roumanie, la gardienne de la vieille culture romaine, în formula lui Raymond Poincare, 1921.
Nu ştii din cine să citezi mai repede. Aproape fiecare vorbire de aici ne stârneşte mândria, cu precădere acum, când suntem văzuţi mai peste tot ca „ţiganii Europei". O „naţie sacrificată", cu o istorie bătută de toate furtunile, mereu sub alţi stăpâni, „peuple ne pour souffrir", dar dotat, ca să dureze, cu o elasticitate de invidiat (Jules Michelet, care vorbeşte şi despre „la tendresse du coeur valaque"). România ca „filtru" al latinităţii, contra „tutelei germanice" şi a „contactului cu lumea slavă" (Edouard Herriot, 1925). România şi Polonia ca scuturi în faţa panslavismului şi pangermanismului, moderatoare de grecism şi turcism în „regiunea vulcanică a Balcanilor" (Comte de Sainte-Aulaire: „l'integrite d'un tel pays devrait etre un des axiomes fondamentaux des allies"). Şi cât de actual sună Jacques Bainville la 1937: „Ies deux idees par lesquelles est dominee la Roumanie: l'idee de nationalite et l'idee d'ordre. La Roumanie a besoin d'autorite". De acord. Discutabilă rămâne însă afirmaţia cum că „elle n'a pas Ies moyens de se payer le luxe d'une democraţie". „Apatia şi resemnarea" care ne-au ucis energia, „elanul războinic" de odinioară (A. Ubicini, pentru care
104

România era nu doar o sumă de calităţi cu care „Providenţa ne-a dotat din plin", dar şi „un gage de stabilite pour le maintien de l'equilibre en Europe"), în fine, teribila actualitate a câinilor vagabonzi din Bucureştii lui 1848 (Stanislas Bellanger, p. 232), 30.000 pe atunci, pe care ţiganii îi extermină într-o manieră de abator ambulant. Românii inventivi, Oltenia „clasică", Basarabia „prolixă şi naivă" (Henri Focillon, 1925). Spiritul nostru „realist, practic", ostil simbolismelor (Leo Claretie, 1912). Şi atractivele pete de culoare: Carmen Sylva văzută de Pierre Loti, Bucovina văzută de Lucien Romier, Voroneţul, ostaşul român, socialiştii francezi şi „tradiţia Revoluţiei franceze contra tradiţiei germane" (Albert Thomas, 1917), moldovencele şi evreicele (212), româncele şi nemţoaicele (248), supele pescăreşti ale lipovenilor care taie bouillabaissa marseiezã... E limpede că, uneori, România francezilor era la fel de atrăgătoare ca Franţa românilor...

105

SCRISORILE LA ROMÂNI

Leacul este străvechi, dar infailibil, în plus, nu costă nimic şi te umple de farmec şi narcoză. Poate, doar, prin supralicitare să ducă la ceva nevroză. Ori alienare. Dar, una peste alta, pentru intelectualul sensibil, înconjurat de miasmele Prezentului, copleşit de propria-i inutilitate, o zi pe lună pentru evadarea în biblioteca Trecutelor reprezintă o şansă pufoasă şi instructivă de scăpare prin chepengul pivniţei şi săltare-n levitaţie.

Eu, de pildă, mi-am fixat ultima zi a fiecărei luni ca zi a trecutului, când citesc numai şi numai vechituri, mă pierd în reviste de modă din vremea Iu' madam' Briol şi Maison Jobin (Calea Victoriei.57, fondată la 1840), mă delectez cu poezii de Edouard Pailleron, Philixene Boyer, Arvers, Coppee şi Andre Theuriet de pe la 1900, privesc reclamele pentru pasta Colgate & Co. şi ciocolata Suchard et Marquis din Almanahul high-life pe 1894, ori iau aminte la sfatul aceluiaşi almanah, din 1900-1901, de a-ţi umple casa, în fiecare octombrie, nu atât cu flori de toamnă, cât cu fructiere pline, fiind vremea culesului (şi a reumatismelor).

Ultima şedinţă de trecuturi mi-am rezervat-o corespondenţei lui Bălcescu. Pur şi simplu am înaintat spre raft ca-n Baba-Oarba şi am scos voi. IV din Opere, 1990, am deschis la întâmplare şi am îngheţat: la p. 57, sub 15 octombrie 1846, fratele Nicu Bălcescu îi comunică lui C. Filipescu adresa lui din

106

Paris: „35, Rue de l'Odeon". Păi să nu frisonezi la gândul că, peste exact una sută ani, Cioran avea să locuiască, vreme de o jumătate de secol, taman câteva case mai încolo, pe 21 Rue de l'Odeon?!? Mă rog, dacă tot i-am învecinat, să citãm şi hotărârea Bălcescului din 29 nov. 1847, într-o epistolă către Vasile Alec-sandri: „Pentru ce să nu întoarcem dragostea noastră asupra unui obiect mare şi nepieritoriu? Şi ce e mai mare pentru om decât ţara? Să nu ne mai trudim, dar, iubite Basile, a alerga după fericirea intimă, o nălucire. România va fi iubita noastră, într-însa şi printr-însa să reînnoim frăţia noastră". Nu prea sună a Cioran, deşi, dacă ne gândim mai bine...

Şi tot Bălcescu, la 4 iulie 1849: „Naţia română, din toate naţiile Orientului, are cel mai frumos viitor. Românismul nu se va putea dezvolta şi scăpa de vrăjmaşi până când ambele principate nu vor fi libere şi nu

vor organiza puterea lor armată. Se află între noi o şcoală romantică, care dispreţuieşte puterea materială a unui stat şi ne vorbeşte numai de puterea morală. Şcoala romantică a pierdut revoluţia noastră!".
Mă înfior, mai închid un ochi, mai întind o mână şi-l scot pe minunatul Ion Ghica, ale cărui Scrisori către acelaşi Alec-sandri se cuvin absorbite de fiecare nouă promoţie de paseişti români. I-auzi: „Nu voi pretinde că tot ce s-a făcut în ţara noastră de un sfert de secol încoace este perfect, dar îmi permit a observa pesimiştilor şi impacienţilor că nici o ţară din lume n-a progresat aşa de mult ca ţara noastră într-un aşa de scurt timp şi că orice progres începe printr-o stare neguroasă şi plină de nedumeriri; stare de care unii dibaci ştiu a se folosi, mai ales când progresul se operează de jos în sus. Este totdeauna bine ca impulsiunea şi conducerea reformelor prin care trece o naţiune să vie de la clasele de sus, de la clasele luminate. Să nu aştepte ca iniţiativa reformelor necesare să pornească de jos, căci clasa numeroasă pierde spiritul de conservaţiune şi societatea intră într-o perioadă de agitaţiune care anevoie se poate astâmpăra". Chiar, apropo de atari epistolieri: ce cuplu precum Ion Ghica şi Alecsandri, I.L. Caragiale şi Vlahuţă ne-am putea imagina

astăzi? Liiceanu şi Pleşu? Paleologu şi Cărtărescu? Irina Nico-lau şi Mihai Sora? E de gândit.
Devii febril şi goleşti raftul: volumele VIII, IX, X şi XI din Opere Odobescu, extraordinara lui corespondenţă (1.547 din cele 3.000 de scrisori expediate de-a lungul a 48 de ani nu ştiu de ce nu le mai comentează nimeni!) în principal cu Saşa, o operă care face cât zece romane! Prima scrisoare e din 1847, deci Odobescu avea 13 ani şi scria ca un universitar de astăzi: „Am sosit în satul Balta-Albă. Satul e plin de lume: munteni, moldoveni, ori evrei şi nemţi. Pe lângă casele ţăranilor s-au clădit barace din lemn, care seamănă de departe a grajduri, comparaţie care poate măguli mult pe locuitorii lor. Luna-şi desfăşura farmecul pe un cer albastru stropit de nori (nuances); stelele erau puţine, şi acele pe care le vedeai chiar aveau strălucirea lor slăbită de a lunii care-şi răsfrangea razele de aur în apele lacului, pe care un vântişor blând le făcea să se zben-guiască graţios". Peste şapte ani, limba şi tonul relatărilor se schimbă: „...je voudrais faire couler le temps, mon diplome de licencie dans mă poche et etre de retour a Bucarest". Iar peste alţi treizeci: „J'espere que tu as deja ton Gotha et Jeanne de quoi faire une mămăliga et l'accompagner de ghiuden frit et d'un «ciocănas de ţuică» sans compter le halva..." (oct. 1888).
Câtă fericire de pe altă lume şi ce valori literare şi morale în corespondenţa lui Bălcescu, Kogălniceanu, Ghica, Alecsandri, Odobescu, C.A. Rosetti!

CALIGRAFIA INTERIOARA
Dreptate ai să fii mâhnită, dreptate ai să mă urăşti, dreptate să mă dai uitării, căci singur o recunosc că nicicând n-am meritat a ocupa mintea ta. (...) Dacă voi veni,fi-vei atât de bună, Doamnă, să-mi dai voie să te văd? Nici mai cutez să zic, ca altă dată, că te iubesc peste orice închipuire omenească, căci simt că n-aş găsi crezare şi nici nu ştiu cum să-mi închei scrisoarea pe care o adresez aceleia ce mă urăşte, aceleia ce vrea să mă

uite, aceleia al cărei chip dulce şi gingaş va fi totdeauna, totdeauna în sufletul lui Eminescu. (4febr. 1880)
„Nimic prea mult"! - aşa sună un imperativ al înţelepciunii presocratice. Sau, în mustosul limbaj al Patericului, „tot ce e prea mult vine de la draci". Iată de ce îmi închei şi eu rubrica de faţă, cam obosită de la o vreme şi, oricum, dornică de o nouă cură de bibliotecă. Trebuie lăsat locul unei minţi mai tinere, unei imaginaţii mai elastice, unei scrieri mai precise. Treizeci şi trei de episoade în care am vorbit despre Claymoor (Mişu Văcăres-cu) şi legile chic-ului bucureştean la 1900, despre Bellu, Capsa, Hale, Gara Băneasa şi Miţa Biciclista, despre Cişmigiu, I.L. Caragiale, Filaret, baluri, filantropie, alterofobie, flirtul ecvestru, Luna Bucureştilor, Teatrul Naţional, contrariile României şi zăpăceala arhitectonică a Capitalei..., totul vărsat în mentalul

colectiv ca într-un havuz cu peştişorii aflaţi într-o permanentă, frenetică şi reciprocă înghiţire. Ce să vă spun la despărţire?
în foiletonul trecut, am forfotit prin corespondenţa paşoptiştilor. Câtă fericire de pe altă lume şi ce valori literare, umane şi istorice oferă corespondenţa lui Odobescu, a lui Bălcescu, Ion Ghica, Alecsandri, dar mai ales corespondenţa lui Mihail Kogăl-niceanu! Dar şi a lui Hasdeu, dar şi a lui Duiliu Zamfirescu, dar şi a flamboaiantului C.A. Rosetti către Măria Rosetti, cu amestecul ei (de un şarm nebun) de Jules Michelet şi Rică Venturiano, cu lozinci şi efuziuni, chestii de tot pedestre, inflamări patriotice etc. Mă-nnebunesc după stilul erotic al lui Rosetti: „Ah, femme celeste, şi tu possedais ce sublime talisman, pourquoi m'a tu lais-se souffrir 3 ans? şi ţes levres avaient ce charme de guerir des blessures şi profondes, şi ton souffle faisait oublier le passe, şi tu savais que toutes Ies souffrances, que tous Ies desirs de l'homme ne sont que pour t'obtenir, pourquoi m'a tu laisse passer 3 ans loin de toi? Comment aurais-je pu respirer ton souffle avânt que j'eusse expie, par Ies tortures de l'âme, tous Ies crimes que j'ai commis?". Asta se petrecea la 1847, în iunie, în 1856, soţul are, vezi bine, altă vorbire: „Nous tacherons aux bords de la Mer. Mais irons-nous? J'en doute fort, â moins que tu n'aies pas trouve 200 francs au moins. Mon vieil habit l'as tu remis â neuf?...".
De la Ion Ghica, Eminescu şi Caragiale, până la Eliade, Cioran şi I.D. Sârbu, de la frumosul obicei de la 1900 de a-ţi lăsa, în trecere, în absenţa gazdei, câteva cuvinte pe o carte de vizită şi până la sfânta scrisoare de mulţumire pentru cartea tocmai primită cu dedicaţie, scrisoarea reprezintă o lume, o mentalitate, o istorie. Avem o strălucitoare literatură epistolară, multă, colorată şi foşnitoare, foarte puţin „bătută" exegetic în deceniile din urmă, deloc reeditată după 1989, nu ştiu cât, când şi de cine recitită. Ce utilă ar fi măcar o antologie cu cele mai frumoase scrisori din literatura română!
Bun. Dar, dacă tot am vorbit de corespondenţă: ce cumplită prăpastie între caligrafia secolului XIX, cu nobleţea, graţia aristocratică, profunda ei pedagogie, si... tastatura com-

puterului, a e-mail-ului de azi! Kali-graphia nu-i decât un reflex al kalo-kagathiei. Armonia liniilor, eleganţa rotunjirilor, spirala, voluta, bucla, calitatea şi culoarea hârtiei, calitatea cernelurilor, filigranul, toate

compun blazonul, efigia temperamentală, între caracterele (literele) paginii şi caracterul autorului stă câmpul heraldic al fiinţei, iertată-mi fie pedanteria, în plus, caligrafia este terapie, vindecare prin halucinare scriptică. Luaţi o pagină de caligrafie din manuscrisele eminesciene, nu se poate să nu descifraţi îndărătul arabescurilor voinţa de liniştire, foamea de armonie, de narcoză grafică a demoniei lăuntrice...
Cine - în elite - mai scrie astăzi corespondenţă „de mână"? Ei bine, cu această pledoarie pentru omul... caligrafic, vă spun rămas bun.
111

„MOMENTELE" LUI F. BRUNEA-FOX

în toate epocile traversate de convulsii sociale, de oscilaţii politico-economice, presa - această „a patra putere în stat" - cum a fost numită - deţine un rol esenţial. Nimic nu se poate edifica fără aportul ei: guverne, opoziţii, ideologie, campanii electorale, dezvăluiri senzaţionale, crize şi refaceri, idolatrie şi iconoclastie, ministere, grupări literare, polemici, brain storming, totul se dezorientează şi se re-orientează prin presă, astfel încât tocmai prin ceea ce este prin statut sortit efemerului devine prefigurare a Duratei. Clipa conturează continuitatea, trecut şi viitor, se centrează incandescent în prezent: ceasul acela de dimineaţă sau de seară, când se citeşte ziarul, este unul dintre rarele momente profund „utopice" ale existenţei, cu timp suspendat şi ă bout de souffle, când exteriorul piere pentru o clipă şi îşi concentrează integral energiile într-un editorial, într-un reportaj, într-o ştire minusculă, de „ultimă oră", ce poate schimba însăşi viaţa planetei. Există o fascinaţie anume a presei în cultura română. Timpul, aici, a fost rareori „normal", „răbdător", trepidaţia sau delăsarea au lăsat foarte puţine şanse liniştii, respiraţiei fireşti, sistola a fost nu o dată confundată cu diastola şi - invers. Momentul s-a trăit întotdeauna la intensităţi maxime, o pagină de ziar a însemnat adeseori mai mult decât o bibliotecă. „Ce zice presa?", „ai luat ziarul de azi?", „ai văzut campania lui X?..." - au fost nu o dată întrebările emblematice
112
ale timpului. E suficient să ne gândim la eroii lui Caragiale -care nu sunt „copii degradate", ci concluzii ale unui proces îndelung - pentru a înţelege forţa copleşitoare a Jurnalului în structura psiho-socială. De aceea, spre deosebire de ceea ce se întâmplă îndeobşte în alte culturi - unde legea diviziunii muncii culturale funcţionează ca un mecanism obositor de exact şi arhilimitat de convenienţe - scriitorul român a frecventat presa cu tenacitate şi voluptate, obsesiv chiar, nu o dată în dauna creaţiei propriu-zise, fundamentale. Precipitarea, caracteristică esenţială şi istoric determinată a procesului de edificare a culturii moderne româneşti, a condus, între altele, atât la obsesia acoperirii a cât mai multor zone literare, cât şi la necesitatea stringentă de angajare civică şi politică a scriitorului. De aici un dublu efect: cu minime excepţii, scriitorul român a practicat cu fervoare mai multe genuri literare, analiza operei reclamând abordarea globală a personalităţii, fapt nu întotdeauna indubitabil necesar în alte culturi. Pe de altă parte, caracterul misionar (în sensul larg al termenului) a generat această patimă teribilă a publicisticii, detectabilă de la jumătatea a doua a secolului XIX şi până astăzi.

Nu există, practic, scriitor român în a cărui operă publicistica să nu joace un rol cât de cât important. Mai mult, sunt personalităţi şi perioade istorice în cazul cărora publicistica a prevalat asupra creaţiei literare. Adevărata operă a paşoptiştilor şi-a împlinit menirea în jurul unor societăţi şi al unor ziare care zdruncinau guverne şi influenţau opinii imperiale. Adevărata operă a literaturii interbelice - dincolo de explozia epică şi cea lirică - este eseul: palpit cotidian sau receptacol de idei sintetizatoare, această uriaşă forţă recuperatoare de cultură ce nu cunoaşte nici o limită absoarbe spaţii şi epoci, curente şi atitudini, prin care se încercau „europenizarea României" şi „românizarea Europei", pentru a aplica realităţilor noastre voinţa obsedantă a eseisticii spaniole. Toate marile momente ale vieţii şi culturii naţionale s-au pregătit şi s-au manifestat întâi de toate în presă, de la Dacia literară şi Curierul românesc la Revista Fundaţiilor

şi Cuvântul liber, de la Albina, Convorbiri literare şi Timpul la Adevărul literar şi artistic, Universul, Cuvântul, Vremea, de la Românul, Opinia, Viaţa românească, Tribuna şi Luceafărul la Gândirea, România literară, Rampa, Adevărul, Transilvania, Gând, românesc, Contemporanul s.a.m.d., de la C. A. Rosetti, Heliade, Hasdeu, Maiorescu, Odobescu, Eminescu, Macedonski, Gherea la lorga, Camil Petrescu, Sadoveanu, Lovinescu, P. Constantinescu, de la Slavici, Negruzzi, Agârbiceanu, Rebreanu la Arghezi, Vinea, Sahia, Panait Istrati, Mircea Eliade, P. Pan-drea, Zarifopol, T. T. Branişte etc., etc. Presa românească - un teritoriu încă nedefrişat cum se cuvine de istoria literară, sumă de extremă fecunditate pentru toate metodele de investigaţie, literară, sociologică, politică şi filosofică - a însemnat fermentul dialectic al progresului cultural, declanşând energii reformatoare şi amendând până la anulare sistemul de prejudecăţi, între 1910 şi 1940, perioada-labirint a vieţii româneşti, al cărei fir ariadnic n-a putut fi aflat, din păcate, decât, la un capăt şi la celălalt, prin cele două războaie mondiale, spiritul public de la noi a traversat cea mai complexă arie de contradicţii-simultan-manifestate din toată istoria sa. Au coexistat astfel, sau şi-au urmat pe nerăsuflate, poziţii de extremă dreaptă şi de extremă stângă, campanii de spiritualism exacerbat, dar şi de activism revoluţionar, strategii europenizante sau naţionaliste, relativismul avangardist şi absolutismul religios, estetism, tendenţionism, patima filosofici şi patosul „complectitudinismului", sociologismul şi experimen-talismul, spiritul de tribună alături de spiritul ascetic, marxismul, existenţialismul, egalitarismul, nihilismul, scientismul şi agnosticismul s.a.m.d. Deasupra (sau înăuntrul) tuturora - obsesia autenticităţii, acea „lust of life" caracteristică etapelor de plenitudine contradictorie ce urmează marilor seisme sociale. Obsesia expresiei integrale a energiei umane, trăirea totalitară, aparent complet dezinhibată, dar în fond arhiliteraturizată.

Am făcut introducerea, excesivă poate, de mai sus, tocmai pentru a situa la justa-i dimensiune activitatea reportericească a lui F. Brunea-Fox, a cărui vervă şi valoare acoperă mai bine de

50 de ani de existenţă românească întretăiată de numeroase tensiuni socio-politice, de la 1920 la 1977.

Pentru că, în tot acest context, caracterizat de profunda modernizare a structurilor şi suprastructurilor naţionale, de ascensiuni politice de anvergură mondială, de o complexitate tensional-culturală fără precedent, F. Brunea-Fox a fost, la noi, reprezentantul cel mai fidel al profesionalismului reportericesc, al echilibrului între antiteze, lucrând, desigur, în numele celor mai nobile idealuri ale epocii, al democratismului şi umanismului, însă niciodată la modul exacerbat partizan, niciodată influenţat... financiar sau schimbându-şi cameleonic şi radical orientarea după giruetismul politic al epocii.
Publicistica lui Fox a traversat astfel anii de criză economică naţională, anii evoluţiei legionare, anii insurecţiei şi anii edificării societăţii socialiste în România, a trecut prin monarhism, averescanism, ţărănism, naţional-democratism, cuzism etc., i-a văzut murind pe lorga, I. G. Duca, ca şi pe L. Pătrăşcanu, a asistat la campaniile generaţioniste şi la eşuarea acestora în manevre politicianiste, la campaniile iorghiste, camilpetresciene, anti şi proargheziene etc., la polemicile dintre raţionalism şi iraţionalism, a activat fervent în mişcarea de avangardă de la Punct, unu, 75 H. P., Integral ş.c.l., a semnat alături de Tzara, Fundoianu, Roii, Vinea, Voronca, Geo Bogza şi I. Călugăru, ca şi alături de Arghezi, C. Miile, N. D. Cocea, T. T. Branişte, Petre Pandrea, participând apoi, ca scriitor şi cetăţean, la marile prefaceri de după 1944 şi 1965.
Iată numai câteva dintre motivele ce impun cunoaşterea şi analizarea operei lui F. Brunea-Fox1. Această operă dă seama,
1 Datele biografice sintetizate de Radu Popescu (Prinţul, în România literară, an X, nr. 24, 16 iun. 1977, p. 8) menţionează debutul lui Fox (n. 18/31 ian. 1898, Roman - m. 12 iun. 1977 la Bucureşti), la laşi, în 1918 (de fapt 1915), în revista Versuri şi proză, colaborând apoi la Abso/utio, Zări senine, Arena, 75 H. P, Punct, unu, Integral, Adam, Reporter, Mântuirea, Isbânda, Adevărul, Dimineaţa, Jurnalul de dimineaţă, România liberă, Scânteia, Viaţa Românească, Flacăra, Magazinul, Viaţa militară, Contemporanul, România literară, Veac nou, Presa noastră, La Roumanie d'aujourd'hui, îndrumătorul cultural. Corespondent al ziarelor Lasso (Argentina) şi Mobo (Japonia), Fox este, arată Radu Popescu, "creatorul, la noi, al aşa-numitului reportaj literar".

i
între altele, de fizionomia plină de riduri a unei epoci cu statut de placă turnantă. Volumul selectiv din 1979, Reportajele mele. 1927-1938 (Editura Eminescu), ca şi cel de faţă - îngrijite, ambele, de Lisette Daniel-Brunea şi publicate prin aceeaşi solicitudine şi dăruire culturală a lui Valeriu Râpeanu -, sunt punctele de referinţă ale acestui proces de cunoaştere şi analiză. Ele vor trebui urmate de o monografie, ca şi de o bibliografie completă: Brunea-Fox are, indiscutabil, dreptul la o astfel de cercetare. Pentru că reportajul, departe de a fi un gen literar periferic, este - cel puţin văzând lucrurile pe linia Panait Istrati-Al. Sahia-Brunea-Fox-Geo Bogza - o parte de însemnătate vitală nu doar în evoluţia stilistică a presei şi a scriitorului român, dar, mai ales, în ce priveşte relaţia experienţă (realitate) - literatură. După cum s-a spus, „Gazetăria care până la el (la Fox - n.n.) era o simplă şi banală înşiruire fără simţire a

unor realităţi prăfuite capătă - el dându-i-le - tonalităţi epice necunoscute prin dezvăluirea acelui fapt de viaţă - superb sau hâd, mai ales - pe care-l caută si-l descoperă în ascunzişurile cele mai intime ale mizeriei şi suferinţei"2. Cu Brunea-Fox, „reportajul sărea din pagină asupra cititorului ca o panteră"3, iar efortul de redare a realului în pagină este echivalent sensului transfigurator acordat de Arghezi cuvintelor. Este ceea ce constituie subtextul unei afirmaţii făcute de G. Macovescu: „A căutat frumuseţea acolo unde aparenţele arătau contrariul. A săpat adânc în mocirle şi putregaiuri pentru a scoate la lumină dramul de aur existent în orice om, în orice lucru, în orice eveniment"4. Scriind, în august 1928, în Bilete de papagal, imediat după apariţia reportajului despre lazaretul de la Lărgeanca, Tudor Arghezi remarca, alături de „inteligenţa sclipitoare" a lui Brunea-Fox şi de „gustul artis-

Gheorghe Dinu, F. Brunea-Fox - Cavaler al cuvântului cotidian, în Presa noastră, nr. 1 (200), ian. 1973, p. 37.

3 Geo Bogza, Brunea, m Contemporanul, nr. 4 (1367), 19 ian. 1973, p. 1. "De fapt - continuă Geo Bogza - el a pus în scenă, zi cu zi, cu personaje reale, «Azilul de noapte»".

4 George Macovescu, Brunea-Fox, în Contemporanul, nr. 7 (1113), 16 febr. 1968, p. 3 (subl. ns.).

tic exersat", tocmai profesionalismul „de înaltă valoare" al reporterului, caracterul singular al acestuia „într-o profesiune plină de ciurucuri, de debutanţi fără vocaţie şi de condeie uzate şi plictisite de propria lor plictiseală şi uz". Dar nu numai aprecierea directă a lui Arghezi, ci şi revelarea, de către Brunea-Fox, a însemnătăţii poetului pentru „generaţia nouă" semnifică o serie de afinităţi estompate în chip inexplicabil până acum. Dacă în ce priveşte senzorii literari şi priza la real Brunea se înscrie în tradiţie caragialiană, după cum vom avea prilejul să arătăm ceva mai departe, în capacitatea de plasticizare a datelor captate din real el se află în preajma orfevrăriei ce poartă marca poetului Florilor de mucigai. Adeziunea s-a şi exprimat, direct, încă de timpuriu: într-un articol din 1925, după câteva săgeţi la adresa conservatorismului literar („Istoria scrisului românesc e încă-n stadiul canavalei, cele câteva Penelope academice continuă să împungă-n vid izolând cu fiecare ac semnele de reper fixate pe gherghef acum un pătrar de veac. în jurul corolelor centrale, babele cu redingotă nu mai croşetează decât lacrimi. Puntea între cei de ieri şi astăzi e perforată..."), într-o tonalitate ea însăşi arghezianã, Brunea-Fox declara: „Apariţia lui Arghezi în tăpşanul literelor a fost feerică şi surprinzătoare ca un duş de stele. Jumătăţile de om (îngenunchiaţii n-au picioare), ciobanii citadini, ca şi precupeţii de zer critic, au stăruit multă vreme prosternaţi, de frica orbirii (...) Influenţa lui Arghezi a fost rapidă şi integrală. Fără el generaţia ar fi întârziat cu două decenii şi cei câţiva chemaţi, cu o experienţă. Generos, Arghezi si-a golit toate sipetele, si-a divulgat toate secretele. Cuvântul şlefuit pentru valorificarea propriului său carat, economia imagi-nei, reflector riguros pentru detaliile plastice, parfumul şi apa regală, dantela veche şi covercoat-ul, arhaismul şi neologismul, averea poetului şi a gazetarului tânăr de astăzi, sunt ale lui"5. Portretul devine rapid autoportret,

calităţile detectate de Brunea-Fox în verbul arghezian le vom afla infuzate în bună măsură în
5 F. Brunea, Arghezismul, în Integral, an l, nr. 3, 1 mai 1925, p. 8.
117
ceea ce va constitui pregnanţa stilului de „hedonism imagistic" al lui Fox. Fervoarea realului, a cotidianului, trăirea febrilă a clipei, a oricărei experienţe de viaţă, este una dintre notele fundamentale ale spiritului interbelic, alături de - aparent la antipod, însă, în ultimă analiză, extremele se ating - experimentarea eului la temperaturile extazului mistic. Ceea ce vizau Mircea Eliade în Itinerariu spiritual, Emil Cioran în eseurile de dinaintea şi de după Culmile disperării sau, mai accentuat în senzorial, autorii Manifestului Crinului alb, cunoaşte în replică, involuntar poate, dar simptomatic, vitalismul laic-estetic al avangardiştilor de talia lui Tzara, Voronca, Vinea, Fundoianu, Roii, Geo Bogza, Brunea-Fox, Maxy s.a.m.d., spre a nu mai vorbi de opoziţia unor Camil Petrescu, G. Călinescu sau Zaharia Stancu. Revelaţia realului, la un pol, revelaţia spirituală - la celălalt, dincolo de a fi simple expresii ale „stângii" şi „dreptei", aveau ca numitor comun experienţa, autenticitatea şi energetismul trăirii. După război, după refacerea „României Mari", toată lumea, în plină epocă de transformări radicale, simţea nevoia unei „noi literaturi", a unui noi „prise de conscience", a realităţii. Marile spirite constructive erau - nu se putea altfel - mari „destructori". Presa de stânga, ce relua unele teme ale expresionismului de început de secol (proletarizarea, arta ca „Volksbiihne" etc.) şi care propaga socialismul instaurat în URSS6, s-a întâlnit (numai în aparenţă ciudat) cu unele dintre idealurile mişcării de avangardă româneşti. Iată, din acest punct de vedere, ce atmosferă înconjura apariţia lui Brunea-Fox-reporterul: într-un Manifest către tinerime, Ion Vinea scria în 1924: „VREM / minunea cuvântului nou şi plin de sine; expresia plastică şi rapidă a aparatelor Morse. / DECI / moartea romanului-epopee şi a romanului psihologic; anecdota şi nuvela sentimentală, realismul, exotismul, / romanescul să rămână obiectul reporterilor iscusiţi / (Un bun reportaj cotidian înlocuieşte azi orice lung roman de aventuri
Vd. în acest sens voi. Reviste progresiste româneşti interbelice, Editura Minerva,
1972.
118
sau de analiză)"1. Şi iată, exprimat sintetic, indirect, dar perfect adecvat, nucleul emergent al „programului" lui Brunea-Fox: „Trăim definitiv sub zodie citadină. Inteligenţă-filtru, luciditate-surpriză. Ritm-viteză. Baluri simultane... atmosfera concentrează - miliarde de saxofoane, nervi de telegraf din ecuator până în poli - fulgere; planeta de steaguri, uzini: un steamer gigant; danţul maşinilor peste slăvi de bitum. O răscruce de ev. Clase descind, economii inedite se construiesc. Proletarii impun forme. Cresc noi psihofiziologii (...) Jurnalismul a intuit sensul vieţii moderne, exploatând brut o viaţă care nu cere interpret, salahor, vameş, comentator sentimental. Experienţa ne-a oferit însă severitatea lucidă fără sentimentalism"8. Cum bine s-a observat, „deceniul al patrulea al veacului este, pentru cultura română, unul al cotidianului. Literatura se mută în stradă (...) Spectacolul străzii se constituie ca parte a unui

spectacol popular de proporţii"9. Acel „ţipăt al străzii", înregistrat atunci pretutindeni în lume, va fi captat ca atare şi de către Reporter. Pentru Brunea-Fox, „omul e prin definiţie spectator"10, iar „strada e un grafic al civilizaţiei", are „suflet", un suflet „plămădit dintr-un material ce nu se uzează, traversând timp şi spaţiu, în forme nemodificate, din stocul celular al primei treziri". ,^Vw călcaţi strada! Muscă!" - reprezintă un imperativ fundamental pentru Reporter11, într-o epocă în care senzaţia, emoţiile, experienţa de orice gen deveneau ca de la sine literatură, adăugând Realului particule radical transformatoare - supra, infra, anti, hiper -, reportajul devenea privirea în oglindă a cotidianului, o privire fascinată sau letargică, tulbure sau de o sadică luciditate, interogativă sau proiectivă, agitatoare sau falsificatoare, dispe-

7 Ion Vinea, Manifest activist către tinerime, în Contemporanul, an III, nr. 46, mai 1924, p. 1.

8 Nesemnat, articol program în Integral, an l, nr. 1, 1 mart. 1925, p. 1.

9 Cornel Ungureanu, prefaţa la ediţia Anişoara Odeanu, Intr-un cămin de domnişoare..., Ed. Facla, 1983, p. 11.

10 F. Brunea, Despre public, în Integral, an l, nr. 2, 1 apr. 1925, p. 14.

11 F. Brunea, Ţipătul străzii (semnat Potomac), în Stânga, an l, nr. 5, 11 dec. 1932, p. 4.

rată sau sceptică, dar o privire nu coborâtă în oglindă, în realitate, ci una care absorbea realitatea, care făcea din contemplaţie o incursiune agresivă. Hiperliteraturizarea Experienţei, la modul gidian sau proustian, alături de angoasa de tip extremist papi-nian, intrau într-un unghi de coincidenţă cu „detectivistica" reportericească de tip Ervin Kisch: „ţipătul străzii" dubla echivalent „ţipătul Cărţii", relaţie reciproc funcţională. Intensitatea unuia, efectele sale, derivă din intensitatea şi efectele celuilalt: cei care au avut slăbiciunea (sau tăria, depinde din ce unghi privim lucrurile) de a rămâne exclusiv într-una dintre aceste două perspective existenţial-artistice nu au putut ajunge decât la - dacă ni se permite continuarea metaforei - cel de-al treilea „ţipăt": cel al lui Munch. Brunea-Fox nu a ajuns direct la reportaj. De altfel, el însuşi declara că „în reportaj se ajunge printr-o sursă grea de intelectualitate"12, iar Gheorghe Dinu -după ce rezuma semnele vitalităţii celui care-a fost numit „prinţul reporterilor", „regele reporterilor" şi „împăratul reporterilor"13 - adnota, nu ca un bemol, ci ca un diez: „E îngrădit cu cărţi, pe care le iubeşte seara, ca un zăplaz". De altfel, cititorul obişnuit numai cu dimensiunea îngustă, strict funcţională, a reportajului va avea o adevărată revelaţie în faţa textelor - cum să le spunem? - „academice" semnate de Brunea-Fox. Nimic nu este mai semnificativ pentru extraordinara disponibilitate a autorului, a acestui spirit perfect pliabil la absolut orice mediu uman, de la cele mai sordide până la cele elitare - decât prefaţa la Pamfletele lui Paul-Louis Courier. Acelaşi fervent degustător de universuri-în-descompunere, acelaşi spirit atras de car-

12 Iubirea de oameni cere migală, convorbire realizată de Sânziana Pop cu Brunea-Fox, în Luceafărul, an XV, nr. 18 (522), 29 apr. 1972, p. 7, reprodusă în Propuneri pentru paradis, Edit. Junimea, 1975, p. 83-94.

13 Roii ?, Scurt circuit Filip Brunea, în unu, nr. 3, iun. 1928, p. 3. "Prin sângele lui -tot blond - îţi poţi trece mâna ca prin bucle; în ochiul lui, cald

şi comod ca o sofa, un tigru cu năpustirea în umeri e de veghe; sub fiecare pleoapă e un garaj de unde au plecat expediţiile celor mai cutezanţe aventuri în golul unde el a atins o palmă ca un continent (...) Gazetar de anvergură, a reabilitat la o expresie nouă reportajul devenit morfolit şi flasc".
120
navalescul nu o dată morbid al socialului, acelaşi vehement denunţător al putrefacţiei, devine dintr-o dată autorul unui adevărat model de introducere în inima textului literar, model de adecvare la text, hiperdocumentat şi cu o subtilă asociere/disociere a biograficului cu/de literar, a politicului cu/de cultural14. Această extraordinară disponibilitate a constituit, în fond, unul dintre mobilurile opţiunii ferme a lui Fox pentru reportaj, pentru publicistică, în genere. Nu numai tribulaţiile mişcării de avangardă, adeziunile şi „trădările" răsunătoare, disiparea energiei iconoclaste, nu numai fascinaţia pe care o exercitau Evenimentul şi Cotidianul asupra acestui spirit neliniştit, hipnotizat, parcă, de tot ce însemna noutate şi experiment, dar însăşi structura somato-psihică, energia (proverbială, pentru toţi cei care l-au cunoscut), eficient şi fin dublată de un bun scepticism, i-au dictat alegerea echilibrului, a acestui perfect dozaj de obiectivitate şi subiectivism, ce conferă specificul reportajelor sale. Trăind într-un climat a cărui notă esenţială era inconstanţa (în toate domeniile de manifestare) şi fiind el însuşi un pasionat spectator a tot ceea ce însemna dinamică socială, Brunea-Fox a optat pentru cel mai adecvat mod de autorealizare. O cultură solidă, un bun gust literar îndelung cizelat, un talent scriitoricesc indiscutabil, un atent (şi cu voluptate regizat) joc al ideilor - nu au fost calităţi sacrificate, cum se susţine îndeobşte, ci adaptate acelui subiect infinit care este realitatea cotidiană. Notele caracteristice ale omului - amfitrion generos, causeur sclipitor, sangvinicul dotat cu o bună doză de dandysm flegmatic, distincţia neostentativă, amestecul de epicureism şi luciditate problematizantă, curiozitatea enormă şi lipsa oricăror complexe - s-au transferat aproape de la sine în cadrele acestui gen situat la confluenţa literaturii cu sociologia. Poemele şi prozele publicate de tânărul Brunea conţineau in nuce apetitul pentru faptic, pentru înregistrarea percutantă a acestuia.
Paul-Louis Courier, Pamflete, ESPLA, 1960, prefaţă şi traducere de F. Brunea-Fox. Aceleaşi calităţi de critic şi istoric literar, în prefaţa, mai succintă, la Bret Harţe, Surghiuniţii din PokerFlat, 1965 (trad.Ticu Arhip).
121
Câteva exemple
In maniera urmuziană a schiţei Răzbunarea lui Papufîli15 se poate descoperi, sub ironia neagră, relatarea, în fond, a unei posibile ştiri, a unui fapt divers: sinuciderea, din greşeală, a unui... distrat: „Era într-o Marţi; tocmai când aniversa două decenii de la pierderea memoriei surprinse într-o chelie o gură, o singură gură, cu patru buze adulterine. Gura purta fracul lui Filipapu şi decolteul soţiei sale. / A doua zi demisiona din funcţia de manechin la fabricantul de sicrie. / Se duse la baie unde jură să se răzbune, împuscându-se pe cadavrele celor doi mizerabili. Şi pe când se îmbrăca, conform unui vechi obicei, ca să NU

UITE hotărârea, îşi făcu un semn la tâmplă cu revolverul". Ştirea are tot ce-i trebuie: senzaţional, economie stilistică, umor, abilă complicitate cu lectorul, doza de insolit, dublată de aparenta indeterminare a finalului etc. Alură de cronică socială are şi următorul poem, înzestrat - dincolo de calităţile prozodice şi asociative (autorul avea 17 ani) - cu o reală forţă de sugestie, de captare din real a datelor multiplu-semnificative: „E liniste-n anticul Iaşi - / Cu grave tremoluri de başi / Doar caii mai sforăie rar; / Şi luna fosforicul far / Zâm-bindă din falduri de nori / Atârnă romantice flori / Pe ziduri severe şi reci. / Pe stradă - cu foşnete seci / Colindă spectrale figuri - / Cu gesturi lascive de nuri / Provoacă nocturnii bipezi / - Şi galeş în urmă îi vezi / Topindu-se brusc în binom, / în vastul plăcerilor dom. / Gardiştii solemni şi livizi / îşi plimbă ca lucii bolizi / Blazonul funcţiunei la piept. / Stă Cuza majestic şi drept / în bronzul sonor şi rigid. / Adie din «Pupchen» un Lied,
în unu, m. 3, iun. 1928, p. 3. Dedicată Drei M-y, reprodusă în Antologia literaturii române de avangardă, alcătuită de Saşa Pană, Editura pentru literatură, 1969, alături de Insula cu bivoli, Recviem. Proces verbal scris cu creionul, Cazino, Poem de buzunar.
122
/ Motive de «Lied» vesperal, / Răsună arare un «tal». / La mese cu sarbezi clienţi. / Boemii - extatici dementi - / Cu plete virgine şi lungi / Cu viduri polare în pungi / Visează himeric regal / Păstoase miragii de bal. / Sincopic urale pornesc / Tumulturi rebele sporesc / Timpanul isbindu-l infam; / Gomosii pe Bachus aclam! / Morfeice poze, în prag / Privesc reactivul pribeag / Cu spasmuri de râset baroc / - Sergenţii trag sceptrul din toc. / îngheaţă rumoarea-n ecou / Şi calmul descinde din nou / Cu svonuri discrete de paşi... /.. .E linişte-în anticul Iaşi"16. Un reportaj sui generis, construit exclusiv din presupoziţii şi indeter-minări, socând tot atâta cât amuză, este Poem de buzunar, publicat în antologia lui Saşa Pană, din care se vede o dată mai mult abilitatea autorului în a infuza semnificaţii de naturi diferite unui corpus de replici aparent logice: „Dacă aţi fi cel puţin poloneză, doamnă, numele dumitale s-ar plimba toată noaptea pe cer... -
Pan, Cronică rimată. Nocturnă, în Versuri şi proză, an IV, nr. 6, 12 sept. 1915, p. 140-141 (Reprodus şi de G. Macovescu, B. Fundoianu şi F. Brunea-Fox, semnificaţia unei prietenii, în Revista de istorie şi teorie literară, an XXXI, nr. 4, oct.-dec. 1983, p. 58 ş. urm.). Din aceeaşi revistă - unde întâlnim şi semnăturile lui Fundoianu, Tzara, Aderca, l. Pillat, Cezar Petrescu, B. Solacolu, Ion Sân-Giorgiu ş.a., citäm un fragment din Cronică autumnală, cu acelaşi umor parodic, îmbibând sarcasmul cu ludicul bonom: "O, toamna cu varii portrete! - / Fug norii, nomazii, în cete / Şi pomii ca sure năluce, / Trist scutur din cheale peruce / O salbă de pale medalii. / Ca fumul în timp de Rusalii / Urc trombe de colburi pe stradă, / Şi vântul în marş de paradă / Remorcă în toga-i cu trene / Enorme pestriţe falene / Tăiate-n morbide gazete. // Fragile creaţii, o! biete / Martire a urii sociale, / Victime a trei iniţiale / Sculptate-n majuscule roşii. / Vă naşteţi când cântă cucoşii / Anemice-n caste hlamide, / Pudrate purcedeţi timide / în braţele plebei mărunte / Purtând încrustate pe frunte /Teutonele voastre apeluri,-/Strig crainicii-n acere feluri/ Succese şi opinii germane, /Şi-ignoră că forţe tirane / Blindate de epice-avânturi /

în ritmul marţialelor cânturi, / Rotind reteveie brutale / Fanatic v-aşteaptă în cale - / - Gazete deacuma postume. // Vibrează «Terassa» de lume. / Jos sboară barbare urale / Suspină stridente ţignale - / Plâng note acute de palme / Pe game când dure, când calme. / De par'că sbucnit-a tartaru - / Şi-afirmă virtutea Drumaru. / în glod ca s-ateste isbânda / Foşnesc - aşteptându-şi osânda / - Captive trofee..." etc. (Pan, Versuri şi proză, an IV, nr. 9, 3 oct. 1915, p. 187-188). Notaţia rapidă, asociativitatea insolită sunt prezente şi în poemele apărute în Integral, an III, nr. 13-14, iun.-iul. 1927, p. 17, alături de Poem de buzunar, Expediţie şi Cazino ("Femei beau marea cu paiul / toţi delfinii sunt în haină de seară / în oglinzi chelnerii îşi oferă reciproc Malaga / Pe terasă, farul fricţionează tâmpla baronului"), în acelaşi număr din Integral, Ştefan Roii îi dedica lui Brunea un Basso-relief.

123

Dar sunt... - Pardon. Dacă aţi fi cel puţin spaniolă, aţi avea un câine alb, o mamă cameristă, în faţa inimii un şofer printţ şi-n fiece ureche un candelabru de diamant. - Sunt... - Pardon. Nr. 15 e un foşnet de program. Atât. Vă place muzica de cafea? Admiteţi că un tren poate trece prin tine ca un fior? Şi o ţară. Şi o stea. Şi o oră! Şi... - Dacă aţi fi dansatoare, v-aş învăţa cum să beţi şampanie fără să râdeţi, cum să purtaţi ochi negri - sunt foarte la modă - şi cum să vă sinucideţi primăvara numai 24 de ore. - Domnule bancher, exageraţi, sunt dansatoare... - Dacă aţi avea numai 30 de ani - nu-mi arătaţi dinţii, sunt convins - v-ar chema Ludmila - nu-mi exhibaţi paşaportul, ştiu -, aţi avea un picior bine întins pe ciorap, o cruciuliţă de păr şi adresa unui mamoş. - Domnule etc. Scena s-a petrecut aidoma. Domnul i-a tras o palmă. Femeia a ţipat foarte încet, să n-o audă pruncul din stomac". Alte proze au un caracter ludic-exotic, transferând în mediu american, între dandysm şi western, fizionomii cu alură exponenţială; centrul de greutate este şi aici faptul, dinamismul sub aspect lexical şi comportamental. Aşa se întâmplă cu proiectele din nefinalizatul roman Supraamericanul, publicat în 192517, ca şi, de altfel, într-un poem, ca arhivă abundând de imagini şocante, al căror liant este figura destrămării, acumularea de elemente supuse dezagregării sau negaţiei: „Pomii fac negoţ cu eau de cologne / Nici o fereastră nu svârle cu sâni / Trenuri se scurg racle-n pământ / Şinele-n urmă cozi despletite. / Bâlciul broaştelor rumegă stele / Trenuri trag la rindea podul de fier, / Poarta din fund piaptănă noapte / Paşii sunt ore pe cerul din turn / ...Şi nici un gard nu mai latră / Nici o vioară nu mai cântă la pian"18. Foarte interesant este, însă, de prefigurat

1 F. Brunea, Supraamericanul. Omul expresie (Fragment), în Integral, an l, nr. 1, 1 mart. 1925, p. 8 (notă: "din volumul cu acelaşi titlu, care va apărea în curând cu desene de Maxy"); Avatarurile lui Abraam Texas, ibidem, an l, nr. 5, 1 iul. 1925, p. 5-7 (dedicat lui Armând Pascal); Miss Dolly and Partner, ibidem, nr. 8, nov.-dec. 1925, p. 6-7. Aceleaşi caracteristici în Fabula fabulei, ibidem, nr. 6-7, oct. 1925, p. 6-7, cu un Baho revelat în înve-cinatul "desen exotic" semnat de Maxy.

18 Integral, an l, nr. 3, 1 mai 1925, p. 12, poem datat 1919.

124

Reporterul în Recviem. Proces verbal scris cu creionul , ce oferă un melanj de realitate şi fantezism în stil eliptic şi care indică deopotrivă

intimitatea şi detaşarea autorului de subiect. Poemul adnotează un „Poem fotografic de Brm" (Berman) -Fox în faţa unui craniu - şi o „Chitanţă" înscrisă în chenar-tip: „S-a primit de la Ploieşti capul lui Ogaru. MORGA BUCUREŞTI" şi poate fi citit ca o pseudoreplică la acel „sărman Yorick" shakesperian sau în maniera umorului sumbru de tip arghezian: „Pe tipsie ca la ospăţ. / Madame est servie! / (dacă n-ar fi gura aş cere-un / ardei roşu) / ce somn de nuntă sub gene, / ce vis-â-vis de viaţă. / Suflet nu lua expresul. / Distanţa de patru ore / între ceafă şi trup / lată-te purtat subsuori / ca o pâine, / cuminte pe orice mobilă: / cap de bufet / cap de sobă / cine strigă numele de / vânat, / când doctorul îţi smulge faţa / ca un passe-montagne? / cap de grădină / cap de birou / suprapusă vedere, dublu-orb / cap de vitrină / cap de mână. / Ochii puteau fi nasturi / (Chipul meu are o pată de / deget / nu ţi-a stors gardianul / pupila) / Mă auzi? / Dacă evadezi, vino / la mine presse-papier". Coexistă aici faptul (decapitarea unui bandit şi expedierea acestuia la Bucureşti), informaţia (aducerea capului la Morgă), „complicitatea" cu „eroul", ironia macabră şi coeficientul de relativizare ce transformă morbidul aproape în carnavalesc, şocând spiritul leneş prin dialogul în poantă, arghezian, din final20. Poezia şi proza propriu-zisă aveau, însă, un coeficient mult prea mare de neutralitate şi decizia lui Fox pentru reportaj, dincolo de motivaţiile pe care le-am prezentat, pare să fie şi un răspuns la orizontul de aşteptare. Iată ce se putea citi în revista unu: „Sufletul epocii noastre are alt stil decât cel al neutralităţii (...) Jos cu poeţii! Jos cu zidurile! Să vie cel cu o mie

19 Integral, an III, nr. 11, febr.-mart. 1927, p. 12, reprod. în antologia lui Saşa Pană.

20 în materie de şocare, Fox se situa, desigur, pe linia gerontofobiei şi iconoclastiei specifice generaţiei; vd. de ex. Sept Manifestes Dada, în Integral, an l, nr. 1, 1 mart. 1925, p. 6 ("Un om sau un câine, sau amândoi deodată, au dreptul să urineze pe piciorul unei statui. De ce să n-ai dreptul să uzi piciorul unui academician, care-i o statuie anticipată?").

de ochi, o mie de urechi, o mie de picioare, o mie de telegrame, o mie de condeie, o mie de expresii, o mie de pistoale, să vie adevăratul poet. SĂ VIE REPORTERUL!"21

Şi reporterul a venit, convins el însuşi că: 1) reportajul este „o puşcă cu deviere şi urmări neplăcute"; 2) „realitatea este cu mult mai puternică decât imaginaţia" şi 3) că „nu există teme majore şi minore. Sunt numai teme. Reportajul cuprinde tot!"22 Reportajul cuprinde tot - iată o afirmaţie capitală pentru Brunea-Fox. Dacă vom accepta ca viabilă simplitatea unei atari definiţii: „Reportajul se naşte din relatarea simplă, de cele mai multe ori concisă, a unui fapt de viaţă socotit ca demn de atenţie şi interes"23, vom situa reportajul în consecinţa literaturii memorialistice, la interferenţa „memoriilor" cu „notele de călătorie", ca esenţializare a unei experienţe susceptibile de interes general. „Nu cred în memorii - afirmă Fox. Memorialistica este chiar jurnalistica vieţii".

în forma sa modernă, reportajul este indisolubil legat de mişcarea expresionistă germană, de redimensionarea profundă a raportului realitate/literatură, produsă după 1905 şi 1917 în Rusia, de internaţionalismul şi intelectualismul militant, pe plan european, după cel

dintâi război mondial. La noi, consideră de pildă G. Ivaşcu, reportajul începe la Curierul românesc, în 1829, iar prin Pantazi Ghica şi D. Ralett se face trecerea de la „articol" la „reportajul literar". Unele texte, precum Extractul din Jurnalul călătorului moldovean de Asachi, publicat în Albina românească în 1830, ca şi multe dintre însemnările lui N. Fili-mon, dar rnai ales însemnare a călătoriei mele de Dinicu Goles-cu, reprezintă modelul iniţial al genului. Dar adevărata naştere a reportajului-anchetă se întâmplă în presa socialistă, în România

Paul Sterian, Poezia agresivă sau despre poemul-reportaj, în unu, an IV, nr. 35, mai 1931.

22 Afirmaţii din interviul acordat Sânzianei Pop, conf. supra nota 12.

23 George Ivaşcu, Reflector peste timp. Din istoria reportajului românesc, voi. l (1829-1866), EPL 1964, p. VI. Despre Brunea-Fox, G. Ivaşcu v. în art. Reportajul, România literară, an VI, nr. 5, 1 febr. 1973, p. 1.

muncitoare, în Lupta zilnică, la Adevărul lui C. Miile24, în ziarele conduse de N. D. Cocea, şi anume prin înţelegerea reportajului ca „gen" atotintegrator, recuperând zone ale realităţii, categorii sociale şi conflicte considerate până atunci tabu. între, să zicem, un reportaj din 1836, prin care se anunţa că „joi seara la l-iu a curgătorului, pe la 11 ceasuri turceşti, arestaţii de la ocna Telega, având cu trei zile mai nainte făcut complot între dânşii, au scăpat în număr de 22..." (Curierul românesc, 19 oct. 1836), sau de la 1837, „Noaptea la 29 spre 30 august trecut s-au văzut din deosebite locuri a ţării de sus în Moldova un meteor sau arătare fizică despre care împărtăşim următoarele..." (Albina românească, 9 sept. 1837), şi altul din 1844 („Alaltăieri după-amiază, pe o cumplită fortuna, un foc straşnic au izbucnit în Mahalaua Păcurariu despre deal...", Foaie ştiinţifică şi literară (Propăşirea), 23 iul. 1844), altul din 1861 („Mergem înainte cu paşi repezi. Spre bine sau spre rău? Faptele ne răspund la această întrebare. Dar poate zice cineva: fapta despre care vorbeşti este foarte mică, este adevărat, dar adesea, în lumea moralei, faptele cele mai mici ne fac a înţelege starea generală a spiritelor...", Independenţa, 14 nov. 1861, referitor la fluierăturile ce însoţiseră un spectacol), între astfel de reportaje, deci, şi cele dedicate de Panait Istrati, în 1910, exploatării hamalilor, de Al. Sahia vieţii muncitorilor, de Brunea-Fox procesului muncitorilor din Dealul Spirii sau de Geo Bogza vieţii tăbăcari-lor există asemănări numai la prima vedere. Ceea ce se schimbă fundamental, dincolo de fireştile mutaţii stilistice şi de retorica discursului, este mai întâi conceptul de ştire şi apoi conţinutul calificativului „senzaţional". Ştirea devine aproape sinonimă cu pledoaria, iar senzaţionalul devine totul; reportajul sare fără nici un scrupul în arena vieţii, incendiile, adulterele protipendadei, camarila guvernamentală, crimele, accidentele ş.a.m.d. se înghe-

24 "La Adevărul am învăţat şi disciplina meseriei, şi respectul ei. Tot de la Miile am dobândit şi curiozitatea pentru faptul imediat", avea să declare Brunea-Fox în interviul citat. Afirmaţii asemănătoare, v. la T. T. Branişte, Scara vieţii, Editura Eminescu, 1975.

suie pe paginile 3-4, în timp ce realitatea propulsează în pagini - adeseori alături de editorial - nu un senzaţional limitat, ci unul general, ca să spunem aşa. „Până la mine - povesteşte Brunea-Fox - nimeni nu s-a dus să facă un reportaj despre Griviţa, să vadă ce este la faţa locului. (...) Ca să cunosc lumea mai bine m-am suit în trenuri, în trenurile mixte şi de pasageri, şi de marfă, în vagoanele de clasa a treia, am călătorit noaptea, am trecut dintr-un tren într-altul..." Dincolo de sutele şi sutele de cazuri anchetate (limbajul detectivistic nu este de prisos aici, Fox a fost comparat în chip natural cu... Arsene Lupin), opera lui F. Brunea-Fox este seismograful unei epoci, al unei societăţi, amplitudinea cronicii sale sociale, întinsă de-a lungul a mai multe decenii, rezumă liniile de forţă ale unui proces pe care nici o istorie, nici o operă memorialistică nu le vor putea reda la tensiunea şi amploarea gravă a momentului. Sumă de momente, reportajele sale recompun un timp, o durată, suma de clipe ţese o continuitate.

Realitatea nu era, desigur, exclusiv românească, într-un substanţial interviu din 197325, Fox cita activitatea de reporteri a unor Paul Morand, Gide, G. Duhamel, B. Cendrars, Pierre Mac Orlan mai ales, Luc Durtain, Joseph Kessel, Cocteau sau, la noi, Zaharia Stancu, Cezar Petrescu, Adrian Maniu, I. Teodoreanu, Voronca, Roii, Geo Bogza; deasupra tuturor însă ca faimă deci şi ca forţă moderatoare se afla Egon Erwin Kisch, „reporterul frenetic", prieten şi el în tinereţe cu oameni de talia lui Rilke, F. Werfel sau Hasek, dotat cu calităţi de „superman", avocat, detectiv şi politician, traversând continente, războaie, revoluţii, în numele unui crez pe cât de simplu, pe atât de totalizant: „Nimic nu e mai frapant ca adevărul, nimic nu e mai plin de exotism decât ceea ce ne înconjoară, nimic nu e mai fantastic decât lumea concretă. Şi nimic pe lume nu e mai excepţional decât

Brunea-Fox, Interviu sentimental, în Viaţa românească, an XXVI, nr. 1, ian.

1973, p. 51-64.

timpurile pe care le trăim'?26, cuvinte la care întreaga operă a lui Brunea-Fox subscrie.

Mecanismele prin care faptul real devine, în reportajul lui Fox, fapt socio-literar27 sunt, după cum spuneam ceva mai sus, comparabile - mutatis mutandis, evident - făurăriei lexicale argheziene: detectarea precisă, notaţia crudă, deopotrivă percutantă şi lirică, a imaginii plurivalente, eliminarea butaforiei sentimentale şi, poate mai mult decât orice, noua retorică a senzaţionalului pe care o edifică textele sale. Afirmaţie ce reclamă o serie de argumente.

Marile reportaje ale lui Fox au apărut în plină epocă a reportajului exploziv. Mutaţiile de substanţă ale vieţii publice au activat şi aici, transformând cadrele tradiţionale ale acestei specii socio-literare: într-o exprimare neortodoxă se poate spune că reportajul nu mai era atât „sarea şi piperul" ziarului, cât - alături de editorial - „cheia" acestuia.

Senzaţionalul nu mai era acum un fapt sau altul, cât realitatea ca atare. O crimă, o sinucidere, o deraiere, un faliment etc. nu mai reprezintă „evenimente" comentate pentru ele însele: limitele realului sunt atacate frontal, şi Partea devine emblemă a întregului. Senzaţionalul, însă, în

noua lui accepţie, este cu atât mai riscant pentru reporter. Acţionează şi aici riscul înregistrat în evoluţia romanului românesc interbelic - dopajul cu evenimente este echivalent dopajului psihologic, iar excesul experimentalist atacă nervul vital prin care Faptul se literaturizează. Aşa cum romancierul locuia în acel moment la un pas de inflaţie (psihologică, faptică, afectivă etc.), reporterul era la un pas de exacerbarea - pe coordonate

Egon Erwin Kisch, Salt la antipozi, Editura Tineretului, 1960. Kisch citează aici alte nume de reporteri celebri, Tretiakov, Kolţov, Hollitscher, Spiwak, l. Fucik. V. de asemeni Razna prin patru continente, Antologie de reportagii, Editura de Stat, 1948.

27 "...definirea de reporter nu osocotîn scrisul lui Brunea-Fox ca fiind cea mai corespunzătoare (...) Apăruse în scrisul nostru zilnic ca un muşchetar elegant, plin de cavalerismul unei cronici sociale, rămasă ca un model somptuos al publicisticii. Brunea-Fox era redactor, era creator, era observatorul dinamic al cotidianului contemporan..." (Gheorghe Dinu, La tinereţea unui septuagenar, în Presa noastră, an XIII, nr. 3 (143), martie 1968, p. 10).

lirice sau pamfletare - a temei. Risc pe care foarte puţini au ştiut să-l ocolească. Invazia subiectelor „de senzaţie", abordarea unor teme rar cercetate până atunci au sfârşit prin a-şi copleşi observatorii. Efectele au fost grandilocvenţa, generalizarea pripită şi adoptarea necondiţionată a stilului corosiv-pamfletar, indiferent de proporţiile subiectului şi adeseori în funcţie exclusiv de interese materiale sau politice.

Se ştie, reportajele-„bombă", cum se numeau, aparţineau aproape prin definiţie ziarelor din opoziţie. Automat, acestea dilatau faptul minor şi extrăgeau concluzii negative la nivel naţional. Tot ce ţinea de aparatul administrativ de stat era, ca de la sine, atacat. Ceea ce singularizează scrisul lui Brunea în acest context este mai întâi încrederea în semnificaţiile subiectului ca atare, lipsa de ostentaţie în redare şi încărcătura plurivalentă a textului: nu atât atacarea unui primar, a unui prefect, a unui minister ş.a.m.d. se urmăreau, cât analiza unei mentalităţi. Nu supunerea, ci propunerea unor cazuri, interesante, fără îndoială, şi prin sine, dar mai mult ca embleme ale realităţii în genere.

Iată de pildă o temă axială: mizeria socială28. Există aici cel puţin trei maniere: reportajul „nud", executat într-un stil casant, sec, exploziv: copii famelici înnoptând în bălţoace, fum, muncitori sleiţi de exploatare, speculanţi, un mediu în care „e trist şi miroase rău a sărăcie"29; reportajul-anchetă, bazat în pro-

"Investigarea acestui univers modest al micii existenţe imediate a dat în trecut, la noi, mari exploratori, ca Brunea-Fox şi Geo Bogza. Aceşti doi mari reporteri români nu au descoperit, după câte ştiu, niciodată lei sau Licorni în peregrinările lor (...), ci mizerie, multă mizerie umană şi comică şi tragică, vestind în felul lor dispariţia lumii care făcea posibilă o astfel de nedemnitate" (Constantin Ţoiu, Publicistica, în România literară, an VII, nr. 2, 10 ian. 1974, p. 7). Conf. interviului acordat de Fox revistei Facla (De ce scrieţi? F. Brunea-Fox urmăreşte o comuniune cu cei asupriţi, în Facla, an XV, nr. 1342, 24 iul. 1935, p. 2), în speţă lui B. Mar. (Badea Marinescu): "Scriu fiindcă mă socot în această slujbă comandată,

fiindcă e un mijloc de a comunica cu o lume fără glas, umilă, săracă, asuprită. Reportajul pe care-l practic e - în măsura în care nevolnicele îngrădiri nu-l strangulează - pe linia dezideratului arătat (nota ns. "o cauză a vieţii vii, a societăţii în care trăieşte" reporterul). Nu-mi aparţine. E al lor".
Ştefan Petre, Costeasca şi Grant, cartiere periferice, în Critica actualităţii, an l, nr. 6, 16 mart. 1935, p. 2 (număr în care începe serialul lui Egon Erwin Kisch Oameni in mercur, mercur in oameni).

porţie de 80% pe dialog, al cărui leit-motiv este expresia „stăm de vorbă cu..." („am stat de vorbă cu..."), unde reporterul mizează exclusiv pe particular, dar pierde din vedere semnificaţia de profunzime a fenomenului: demonstraţia este, în cele din urmă, minată de tezism30. Dar mai există o a treia manieră, am numi-o a reportajului-parabolă, ce pleacă de la o realitate precis delimitată, pe care o circumscrie întregii realităţi. Aşa este cazul, de pildă, al reportajului ce a fixat celebritatea lui Brunea-Fox în epocă, Cinci zile printre leproşi (1928), ce depăşeşte maniera acuzat-artistică, chiar şi când în numele acesteia semnează E. E. Kisch31. Arta lui Fox nu rezidă aici, ca la Kisch, întâi de toate în scriitura epatantă, narcisiacă, ci în sinteza procedeelor, sinteză ce cuprinde notaţia personală, dialoguri, acte oficiale, o abilă punere în pagină a „structurilor de apel" către oficialitate şi către marele public deopotrivă. La fel se întâmplă în Trenul fantomă (1933), călătorie într-o „omenire de (clasa) a treia", unde fizionomiile şi întâmplările capătă încetul cu încetul proporţii halucinante, de glissan-do văzut prin „imaginile lui Pudovkin". Sau în între mizerie şi boală, ce devine, din sumă de fise şi cazuri, o radiografie a periferiei ca „organul viu al trupului metropolitan". Ori în zecile de reportaje dedicate de-a lungul timpului universului labirintic al prostituţiei şi „nopţilor" bucureştene, lume cu legi fixe şi obiceiuri mafiote, adevărată organizaţie infra şi supra-statală, trust demonic şi carnavalesc totodată, al cărnii şi alienării.
Aici se află, însă, extraordinarul talent al lui Brunea-Fox şi pe care nu-l vom înţelege la justa-i dimensiune decât prin comparaţie cu relaţia autor/personaje la Caragiale. Proxeneţii,
30 Vd. de ex. Mihai şi Gh. Popescu, Prin Dâmboviţa sărăciei şi a uitării. Sate şi gospodari, în Reporter, an V, nr. 35, 7 nov. 1937, p. 6 (număr în care începea publicarea Speranfe/lui Malraux), sau, de aceiaşi, Pieţele şi periferiile capitalei, idem, nr. 41, 19 dec. 1937, p. 4.
31 Vd., de pildă, E. E. Kisch, Amour et lepre, în Decouvertes au Mexique, Edit. Hier et aujourd'hui, trad. din germ. Laurence Lentin: "La lepre tue de deux manieres, elle etran-gle ou elle atteint le coeur; Ies etrangles bleuissent, Ies autres pâlissent. Leş noeuds tip-iques de la femme morte que tu as devant toi se detachent sur un fond bleme..." etc.

„ţaţele", raziile „vardistilor", înmormântările, corupţia etc. nu sunt realităţi condamnate fals-teoretic, la modul steril-moraliza-tor şi strivite pur şi simplu prin acea pamfletărie a reportajelor de duzină, ci realităţi demontate după o îndelungă asimilare intelectuală, după o familiarizare prealabilă şi o firească (măcar în surdină) „audiatur et altera pars". Ca şi Caragiale, Fox ar fi putut spune „îi urăsc, mă", însă demolarea nu se face

cu buldozerul, ci cu inteligenţa, dinăuntru şi nu din afară, în contextul reportericesc al epocii, opera lui Fox constituie o excepţie întâi de toate prin evitarea tezismului; retorica sa nu este limitată şi, deci, subminată de unilateralitate. Bineînţeles, nexul textului erau pledoaria, agresarea Autorităţii şi implicarea opiniei publice în judecarea şi soluţionarea unui fapt, a unei realităţi anacronice, injuste, imorale. Dar nexul (şi nervul) textului este situat în centrul unui carusel retoric prin care se „rotesc" mai multe dimensiuni: întâi, informaţia (datul obiectiv) fuzionează cu notaţia subiectivă: cum se „înşurubează" reporterul în subiect, prilej de consideraţii fulgurante, care fixează lectorul, pe cât de confortabil, pe atâta de neliniştitor, în subiect. Textul propriu-zis operează, apoi, multiplu, printr-o amplă suită de structuri, evoluând de la pamflet la seducţia stilistică, explicând în măsura în care implică. Se acordă, astfel, efemerului, adică noutăţii de moment a temei, rolul principal. Pe nesimţite, însă, elementul perisabil se estompează, aducând în prim plan imaginea generală, pentru care subiectul propus pare, de acum, a fi fost un simplu pretext. Cele două paranteze în care se cuprinde textul delimitează astfel o lectură în oglindă, care debutează strict obiectiv (de ex. „Un incendiu a distrus o parte a hotelului Brita-nia") şi se închide subiectiv, cu o concluzie ce implică - şi lasă în suspensie - tensiunea generală a momentului („Aplaudaţi spiritul nou al focului"), fără a uita complicitatea ironic-subver-sivă cu cititorul: „Nimeni n-a cutezat să aresteze focul"32. Ca şi Caragiale, Fox îşi iubeşte eroii urându-i, el exaltă negativul toc-

Focul, în Stânga, an II, nr. 9, 8 ian. 1933, p. 3 (Pan, Mac, Potomac au fost pseudonimele lui Brunea-Fox).

mai pentru a-l exorciza, îl înglobează în estetic pentru a-l anula moral, mai corect: pentru a-i anula imoralitatea. Lumea lui Fox, ca şi a lui Caragiale, este o lume exorcizată; o dată fixată în tiparul imaginii şi al dialogului, lumea aceasta se sfârşeşte şi se defineşte totodată, ea este (ca şi) paralizată, i se infuzează capacitatea de a dăinui o dată - şi tocmai prin ceea ce piere cu ea. în toate reportajele lui Brunea-Fox de până la 1945-1948 pluteşte lumina incertă a crepusculului: „terapeutica râsului", definită de reporter aproximativ ca şi Caragiale, edifică dărâmând şi destramă construind: acest joc de paradoxuri singularizează o dată mai mult universul uman (şi literar) de aici. Sunt subiecte care solicită atacul frontal necruţător. Altele, precum AH Kadri "sultanul din Ada Kaleh" sau Aventuri malteze, sunt fenomene analizabile înainte de toate şi abia apoi amendabile. Sunt subiecte ce exaltă afectivitatea în aceeaşi măsură cu critica socială (Unde voi naşte?), unde lectorul este prins la început în capcana sentimentală, pentru ca realitatea obiectivă să-i apară treptat la inumana sa dimensiune, aşa cum sunt alte subiecte a căror priză este fixată la panoul politic al vremii şi care îşi reclamă stilul coroziv şi absenţa accentelor lirice. Adecvarea, plierea reporterului la obiect este, aşadar, o altă calitate esenţială în scrisul lui Brunea. Reporterii „de scandal" ai epocii lucrau, cum spuneam, în cadre unilaterale: aceleaşi unelte exersate pe mereu alte organisme şi structuri ale realităţii. Cititorul cunoştea aprioric scopul şi mijloacele, în timp ce dincoace, după ce surprinde prin temă, Fox surprinde prin tratare. Iată - pentru a da

câteva exemple din savuroasa mulţime a celor existente - asociaţia dintre numele unei străzi din „Crucea de piatră" şi realitatea socială a locului (Uliţa babalâcilor). Se deschide, astfel, în text, o paranteză numai la prima vedere nemotivată: „Cea mai mizerabilă hudiţă din cartierul Crucii. Localnicii îi zic «Ţâru», nume derivat din Vasile Panţâru («nu ştiu cine a fost imortal-izatul şi ce virtuţi civice a avut»): treptat, treptat i-au dispărut trei sferturi dintre literele patronimice, cum dispar - metaforă consacrată - petalele unei margarete, una câte una. întâi - s-o

luăm pe silabe - «Va-si-le», pe urmă succesiv «Pan», pentru ca nu ştiu prin ce graţie (sau poate ironie) a providenţei să se păstreze intacte ultimele două silabe: ţâru". Concluzia intervine subtil, asociind cele două planuri - numele străzii şi realitatea numită - termenul emblematic - descompunere: „Descompunerea a mers mână în mână cu aceea a uliţei, din generaţie în generaţie, ca, într-un sfârşit, să se stabilizeze amândouă: în faţadele caselor şi într-un nume de scrumbie mumificată şi rău mirositoare. Aşa a rămas, aşa i se spune. Nimeni nu se miră". Uneori, asociaţiile se realizează rapid, punctând atmosfera şi lăsând lectorului finalizarea comparaţiei („Cunosc cartierul /... în direcţia opusă, spre Cauzaşi, se distinge..."), regizând abil şi în cheie ironică elemente altfel întristătoare (v. O gazdă de studenţi: „Paltonul spânzurat în dulap vine cu dulap cu tot spre tine, ca hipnotizat. Azvârli o carte pe masă, parcă ai lovi-o cu toporul. Noaptea, proprietăreasa circulă ca o fantomă în sus şi în jos, ca în filmele de groază, fie aşteptând clienţii, fie de frică să nu se introducă cineva fraudulos. Şi, taman când somnul e mai bun, se deschide uşa. Lumina face un pas discret, în vârful picioarelor, ca un borfaş, spre patul înecat în beznă"). Alteori, subtextul îşi întinde ramificaţiile pe mai multe pagini (v. relaţia vite/fete în primele pagini ale „jurnalului de bord" din Aventuri malteze). Devierea sensului iniţial către antipodul său reprezintă o altă manieră de socare a lectorului: o vînătoare de delfini debutează într-un decor exotic („Dealuri sure de piatră, drepte ca zidurile de cetate, la temelia cărora se cască orificiul negru al peşterilor. Plaje minuscule spuzite de scoici, năclăite de algele şi buruienile marine printre care se mişcă pieziş crabii vineţi şi palpită midiile crescute parcă din vegetaţia cleioasă ca o escrescenţă parazitară") pentru a sfârşi cu imaginea şocantă a unui carnagiu: „Delfinii în agonie pleznesc cu coada ca şi cum ar vrea să scape dintr-o capcană. Braţul înarmat cu o cangea a fulgerat peste balustradă, o dată şi încă o dată. Peste câteva secunde cei doi delfini mari şi graşi palpită pe podeaua vasului. Vlăjganul înşfacă unul, îl trînteşte pe masă. Cât ai clipi cuţitul intră în burta

animalului. Numai un fâsâit ca de pepene spintecat. Ficatul gras, plin de untură, e aruncat în coşul mare de lângă masă. Hoitul zboară prin deschizătura trapei..." Dar excepţionale sunt, la Brunea-Fox, două dintre elementele esenţiale ale reportajului, ale literaturii în general: descripţia şi portretistica. Profunzimea şi tenacitatea privirii, dublată de capacitatea - arghezianã, i-am spus - de plasticizare, constituie valoarea fundamentală a reporterului. Temă care, prin importanţa sa, reclamă un studiu special, pe care îl vom întreprinde, poate, altă dată. Spre exemplificare, acum, vom trimite la „reportajul de buzunar" Sulina, portul broastelor („In

curţile cu grădini, unde şi prunii acoperiţi cu năvoade puse la svântat par coafaţi cu fileuri de baie, lipoveni uriaşi, cu barba umedă şi ceafa proaspăt rasă, îşi fac siesta ronţăind seminţe sau pufăind din pipe negre... Pescari tineri cu faţa arsă de soare şi o buclă galbenă lăsată hoţeşte peste ochiul albastru... sfătuiesc în grup... Din loc în loc, la toate răscrucile tronează, numai fuste şi şorţuri, lipovence imense şi bălaie, care vând seminţe de dovleac şi floarea-soarelui. S-ar zice nişte baloturi, nişte uriaşe boccele, rotunde şi în falduri, terminate cu un glob trandafiriu..."), la Nopţile bucurestene, mai ales, pentru a nu mai vorbi de multe dintre textele cuprinse în Lentile. In portretistică, Fox are virtuţi de prozator balzacian, dozarea elementelor fizionomice cu trăsăturile corespunzătoare sau surprinzătoare, fixarea personajelor în mediu şi reciprocitatea loc/individ fiind, cel mai adesea, cu mult mai eficientă decât consideraţiile de ordin teoretic, eseistic.

Iată personajele din Cafeu familiar, adevărată proză „de mediu", în care Tase, Sita, Gherghel, Riţa, Timofte, apoi baronul Nudlucke, Mialcă, Lăscărică, Sbonghici şi ceilalţi conturează o lume, o mentalitate. Patronul „e un tânăr înalt şi subţire, cu spinarea uşor adusă. Are umeri înguşti, cărora croitorul, cu ajutorul vatei, reuşeşte să le dea un vag contur, picioare mari, plate, ce împrumută mersului o mişcare de rachetă pe zăpadă. Se urneşte parcă ar fi priponit, parcă s-ar opinti să se smulgă din smoală... Faţă lungă, cu piele dospită de nopţi acide, urechi

mari, depărtate de ţeastă, cu piele subţire, străvezie, ce dau impresia stranie de obiecte aplicate pentru o întrebuinţare anormală... D-apoi ochii! Globuri albe, striate de firişoare sângerii, în care înoată ca un bob de mazăre într-o ceşcuţă cu apă nişte pupile spălăcite..." Clienţii „sorb cafeluţe, mânuiesc leneş cărţile şi cască... Umflaţi de trândăvie. Dacă i-ai înţepa, nici sângele nu s-ar grăbi să ţâşnească, în părul sburlit au mai rămas fulgii siestei îndelungi. Duhnesc a secărică dospită, a patricieni usturoiaţi". Baronul Nudlucke - personaj pe care-l poate invidia orice prozator - „în pofida imaginii pe care numele lui o poate suscita (chelie, jambiere «glace», vârstă echivocă, degete cu camee, piatră la ficat şi metresă în baletul Operei) e litografia unui tânăr elegant, cu tot ce comportă 32 de ani neîmpliniţi: sprâncene spirituale, pălărie «prince de Galles», motociclu «Davidson», păr negru, picior 42 şi un uşor rictus pe care-l proclamă ereditar ca să nu se creadă că e profesional" etc. Citabilă, din unghiul portretisticii, este în întregime Taclale la pavilionul de ape minerale din Cişmigiu, alături de Vânătorul de şobolani sau Flecăreală de bar.

Când se va face un inventar al mediilor străbătute de Brunea-Fox, se va descoperi cu mare greutate un loc neumblat, iar însumarea datelor existente va alcătui perspectiva surprinzătoare a întregii societăţi româneşti din deceniile trei şi patru, de la spitale, ministere, fabrici şi porturi până la leprozerii, redacţii, mahalale, închisori, de la subsoluri, mansarde, case de închiriat sau de perdiţie la tripouri, vame, Morgă, târguri, hale şi până la cafenele, lumea circului, a bancherilor, a avocaţilor sau a artiştilor. Ţigani, cerşetori, miniştri, Parlamentul şi sălile de autopsie, în tramvai, în tren săi.1 sub apă, în costum de scafandru, printre studenţi, muncitori, patroni, ziarişti, bandiţi şi vardişti, prin toată

această lume labirintică, plină de savori şi duhori care mai de care mai semnificative, evocând tristeţi, disperări sau jubilaţii de tot felul, privirea lui Fox îşi ţese tenace subtextele şi pro-textele într-o imagine mozaicată mai convingătoare decât un roman.

si „Funcţia mea e de interpret, nu de megafon", spune Brunea-Fox în 193533, afirmaţie ce consună cu o alta din 1945: „Ca megafon, cum e îndatorirea reporterului"34. Voce exponenţială a unui „pilot de încercare", cum nimerit s-a făcut comparaţia35.
Retorica reportajelor lui Fox este pe cât de simplă, pe atât de eficientă. Pentru acest poet al faptului de viaţă, cum a fost numit36, deosebitul simţ asociativ este echilibrat de frazarea precisă, nu o dată sacadată. Ritmul lexical frânează impulsul spre baroc şi organizează discursul într-o manieră de scenariu; deplin cinematografice, multe dintre aceste reportaje sunt în fond succesiuni de prim-planuri, întretăiate de flash-back-uri, sensul final fiind numai punctat, expus parcă de la sine, cerut de logica interioară a textului şi nu lipit ca o morală la capătul fabulei. Experienţa avangardistă si-a pus benefic amprenta aici: stilul eliptic a devenit notaţie concentrată cu calibru şi geometrie variabile, accentele patetice sunt cenzurate ferm de accente ironice ori caustice, iar amplitudinea se susţine pentru rapidele alternanţe de planuri, ce conjugă dialogul şi solilocviul, informaţia şi meditaţia, apelul la emoţionalitate sau raţiune, totul cu o tentă de relativizare ce exclude dogmatica, tonul asertoric, idilismul sau tezismul.
„Avea o privire bumerang. Evolua alternativ numai în panoramic şi în planuri detaliu. O privire pe care o trimitea la subiect, însoţită de tăişul cuvântului şi o recepţiune în interior declanşând succinte, dar severe reflecţii. Adeseori atât de acute încât fraza cădea ca un cuţit de ghilotină"37. Altă calitate esenţială:
F. Brunea-Fox, prefaţa la M. Rudich, La braţ cu moartea. Vedenii din Transilvania, Bucureşti, 1945, Biblioteca "Hehaluţ".
34 în interviul din Facla, citat supra nota 28.
35 "Brunea-Fox reprezintă pentru ziariştii români nobleţea profesiunii, arta de a face să vibreze adevărul şi revolta în numele adevărului şi împotriva minciunii, arta de a fi exponentul opiniei contemporanilor şi de a fi, nu o dată, pilotul lor de încercare" (Dinu Săraru, Ziaristul, în România liberă, an XXXI, nr. 8785. 21 ian. 1973, p. 2).
36 loan Grigorescu, F. Brunea-Fox sau senzaţionalul de fiecare zi, în Era socialistă, an LXII, nr. 12, 20 iun. 1982, p. 42.
37 loan Grigorescu, F. Brunea-Fox şi "memorialistica" reportajului, în Era socialistă, an LIX, nr. 6, 20 mart. 1979, p. 45.

identitatea, rareori trădată, între omul care trăieşte experienţa şi reporterul care o redă. Din acest punct de vedere, Fox este comparabil cu Geo Bogza mai mult decât oriunde. Reportajul ca notă de călătorie este în fond, pentru cel care ştie să se implice faptului real şi nu doar să-l explice - un jurnal şi exemplul cel mai elocvent aici rămâne Oraşul măcelului. Jurnalul rebeliunii şi crimelor legionare38, un scenariu complex, tensionat, ce fuzionează experienţa personală cu cea comunitară, elementele informative cu cele demonstrative; descrierea unor cadavre

mutilate, traversarea nopţii ce „geme ca un monstru în gestaţie", notarea unor mărturii aproape incredibile, în - totuşi - veridicitatea lor sunt punctate de elemente „literaturizante" de prisos aiurea, dar care devin - tocmai prin economia utilizării lor - cu atât mai elocvente aici: în Dudeşti, „cartierul e (...) jupuit până la os, răvăşit, etalând prin găuri, uşi şi obloane sfărâmate, până-n trotuar, până-n mijlocul străzii, măruntaiele lui comerciale. A fost spintecat şi golit ca un trup". Astfel de „pigmenţi" stilistici, care de obicei scad tensiunea textului de o atare factură, devin la Fox, prin abila regizare a efectelor, stimuli la receptare şi persuasiune. Alături de perfecta adecvare la subiect a reporterului - calitate ce garantează în aceeaşi măsură imaparţiali-tatea autorului şi profunda sa implicare în subiect - şi de familiaritatea cu cititorul, indiferent de „calibrul" acestuia, ceea ce contribuie la capacitatea de seducţie a textului este ironia cu care sunt, uneori vizibil, alteori subiacent, impregnate reportajele. Ceea ce ameninţă - fie prin natura temei, fie prin gradul sporit de participare a autorului - să absolutizeze tonul pledoariei este iute dublat de umorul măsurat, bonom sau insinuant, ce face ideile cu atât mai penetrante. Asistând la reconstituirea unei barbarii, prezentându-i ca atare alura, reporterul lasă loc psihologiei, comportamentului făptaşilor şi ceea ce ameninţa să devină sumbră şi forţată moralizare capătă aspectul unei glume grave. „Temeneaua băcanului", nostal-

F. Brunea-Fox, Oraşul măcelului..., Buc. 1944, Tip. "Luceafărul", cu o pref. de A. L. Zissu. "Cel mai dramatic şi fidel document al zilelor de teroare sângeroasă", cum caracteriza cartea Jurnalul de dimineaţă, într-o notă apărută în nr. 30, an VI, 16 dec. 1944, p. 2.

gia comerţului liber, acceptarea suavelor înşelătorii ce caracterizează relaţia vânzător-cumpărător ajung în text „căftănite", trecute prin „fantezia gastronomică" a istoriei şi a prezentului. Teza („aşa a fost totdeauna la noi. De o parte mâncătorii de peşte de lux, de cealaltă mâncătorii de mormoloci") îşi conţine, ironic, antiteza, referinţele savante sunt urmate imediat de redarea unui dialog copios-absurd, iar personajul-reporter preia asupră-i situaţia amar-umoristică a cititorului: „- Ce preţ are nisetrul? - Coane lefegiu, 45 lei kilogramul. Mi-a zis «coane»! îmi venea să sărut nisetrul pe botul lui mucos". In altă parte, elogiul tehnicii, al confortabilităţii aduse de veacul vitezei este dublat de melancolia generată de visul bnstelor de odinioară. Un cadavru descoperit într-o uliţă obscură devine prilej de studiere a reacţiilor autorităţii. Examenul vieţii aristocratice cunoaşte o subtextualizare ironică prin care splendoarea se degradează de la sine; pledoaria vitriolantă împotriva moravurilor nocturne bucureştene este prevăzută cu surdina unui aer mathein, cu conştiinţa efemerităţii răului, care acordă personajelor un statut dramatic şi straniu. Dialogurile cu personalităţi politice marcante păstrează în subtext ideea perisabilităţii, a zădărniciei, care suspendă cele mai angajante meditaţii. Pe de altă parte, destinele capătă, prin ironia fină şi tonul echilibrat al redării, un binevenit bemol, care literaturizează negativul - făcându-l cu atât mai pregnant - şi promovează, neostentativ, pozitivul. Este cazul, mai ales, al celor care se abat de la regulile sociale, blamaţi fireşte, dar nu la modul didactic-părtinitor, ci

cercetaţi în înseşi resorturile, cauzele şi motivaţiile lor. Atunci când realitatea faptelor nu solicită de la sine comentariul corosiv al reporterului, acesta disociază cu maximă fineţe interesul strict limitat al evenimentului de implicaţiile lui general-sociale. In această calitate rezidă succesul extraordinar al marilor reportaje semnate de Fox, care agitau opinia publică, determinau reacţia constructivă a autorităţilor, modificau reacţiile subiective şi ofereau prilejul unei lecturi „literare", dincolo de anvergura propriu-zis faptică a temei.
După 1944, fidel deschiderii sale către umanismul democratic, F. Brunea-Fox a continuat să înregistreze marile

transformări ale realităţii româneşti cu aceeaşi capacitate de liberă asimilare. Două mutaţii se produc, însă, ele redimen-sionând în chip natural opţiunile şi stilul reporterului: cea dintâi este infuzia de entuziasm, instaurată la antipodul dezamăgirilor din deceniile anterioare. Cea de-a doua este infuzia de lirism, nu atât în sens poetic, cât în cel nostalgic. Notaţiile autoironice, tonul bonom şi bucuria contemplării Noului se asociază aceleiaşi nesecate curiozităţi. Fie şi numai dacă vom citi în paralel textele dedicate provinciei, porturilor dunărene sau periferiilor capitalei vom observa capacitatea de adoptare a semnelor devenirii, pe care Fox a dovedit-o de-a lungul întregii sale existenţe literare. Ochiul rămâne la fel de vigilent (vd. de ex. Misterul timpului dispărut, Vadul comercial, Clientul ghinionist, Rozătorul timpului etc.), însă tonul capătă inflexiunile calme ale noii realităţii literarul tinde să capteze, câteodată chiar definitiv, documentarul. Senzaţionalul - în partea sa negativă - nu mai este proiectat acum la scara întregii realităţi, el se restrânge progresiv şi locul îi este luat de stilistica memorialist-comparativă. Dincolo de toate cuvintele noastre şi dincolo, chiar, de marea operă a lui F. Brunea-Fox, semnificativ ni se pare refuzul reporterului de a-şi aduna scrierile într-un volum, în ciuda multelor şi variatelor îndemnuri pe această temă. Este un semn de profundă conştiinţă profesională, nu numai de modestie. Omul care a traversat practic întreaga societate românească într-o perioadă de teribilă complexitate din devenirea ei, omul care avea darul să polarizeze în juru-i, indiferent de vârstă sau formaţie, valori umane şi artistice de cea mai diversă înzestrare, răspundea cu un surâs blajin-ironic încercărilor menite a-l transforma în Autor. Ca şi Caragiale, ar fi putut afirma că adevăratul autor al său şi al operei sale este Lumea prin care a trecut. Nu şi-a scris memoriile, deşi ar fi avut de spus cel puţin cât Saşa Pană. Nu a ţinut jurnal, pentru că însăşi activitatea lui a fost un jurnal de epocă. A corespondat puţin, răspunzând miilor de scrisori de la cele mai diferite categorii de cititori - prin intermediul miilor de pagini de ziar acoperite cu o energie şi o bună-credinţă ieşite din comun. A tradus sporadic, dar aproape

întotdeauna pe bază de afinităţi elective39. Omul „cu o mie de ochi" şi „o mie de picioare", Reporterul, acest „miriapod" frenetic, pentru care nici un subiect nu era aprioric nesemnificativ, s-a înşelat într-o singură privinţă: atunci când şi-a considerat opera perisabilă. Citindu-l astăzi, vedem lumea românească de ieri, ca şi unele semne ale zilei de mâine.

(Prefaţă la volumul Memoria reportajului, antologie de Lisette Daniel-Brunea, Editura Eminescu, 1985 p. 5-35)
A tradus: L. Feuchtwanger, Războiul evreilor, Editura "Bicurim", Bucureşti, 1945; Robert Louis Stevenson, Comoara din insulă, Editura Tineretului, 1954 (reedit. 1961, 1966, 1983); Andre Stil, Prăbuşirea, ELU, 1961; Pablo de la Torriente-Brau, Aventurile eroului necunoscut cuban, ELU, 1961 (în colab. cu Oana Busuioceanu); Gabriel Chevalier, Clochemerle, ELU, 1964; Onelio Jorge Cardosa, Calul de mărgean. Povestiri, ELU, 1964 (alături de Sanda Mihăescu, Al. Popescu-Telega); Pierre Daninos, Un oarecare domn B/or, ELU, 1966; Bengt Danielsson, Terrype urmele lui Kon-Tiki, Editura Ion Creangă, 1970; Gas-ton Berger, Omul modern şi educaţia sa, Editura Didactică şi Pedagogică, 1973 (în colab. cu Lisette Daniel).
141
PERIFERIA DE-A FI
i
Ciudată istorie: să faci cu multă dreptate o mare nedreptate! Cu acest gând am închis cartea lui Adrian Majuru despre mahalaua bucureşteană*. O carte documentată solid, cu bună priză la cele socio-edilitar-administrative, dar indiferentă la emoţional şi psiho-artistic. O carte unilaterală despre un fenomen multivalent. O lectură monocromă şi tezistă, absolutizând o lume hărăzită relativului, cu o temă forfotind de contraste şi o istorie caracterizată tocmai prin varietate şi policromie. Nu zic nu, este nevoie de lecturi demitizante (eu unul am scris cu participare despre cărţile lui Lucian Boia, de exemplu), trebuie luptat cu prejudecăţile, cu efectele propagandei comuniste, cu tabuurile, idilismul, festivismul şi fetişismul în istorie. De bună seamă că, după decenii de absolutism, o cură de relativizare în toate cele este arhinecesară. Dar fără a uita alfabetul meseriei analitice, care impune osmoza contrariilor, ascensiunea subiectului de pe ambii versanţi.
înzestrat cu un modern instrumentar „laparoscopic", Adrian Majuru caută exclusiv tumorile, detectează la fix ţesutul malign şi nu vede în mahala decât sordidul, fetidul,
142
pestilenţialul, patologicul, morbidul. Nimic din fabuloasa istorie literară a subiectului, nimic din libertatea, senzualismul, armonia comunitară cu legi specifice, coduri şi cutume de-o paradoxală stricteţe, de nu chiar nobleţe, în esenţele ei. Numai mizerie, numai delicventă, sărăcie, prostituţie, numai noroaiele, gunoaiele şi puroaiele, numai ţigănia şi mârlănia, bolile şi dementa, pe scurt: numai pivniţa, nu şi ferestrele, uşa, veranda şi acoperişul! Numai duhorile subteranului, nu şi grădinile.
Nu mai departe decât săptămâna trecută comentam aici evocarea mahalalei în două dintre confesiunile cuprinse în al treilea volum de Antememorii editate la Fundaţia Pro, publicate iniţial în Ziarul de duminică. Pentru Andrei Blaier, ca şi pentru o lungă serie de scriitori şi artişti români „mahalaua a fost leagănul copilăriei mele. Obişnuiam să-i spunem Raiul", numeşte el Colentina, locul care nu a fost altceva nici pentru Mircea Cărtărescu. Iar losif Naghiu este şi mai explicit: „Aş putea povesti îndelung despre pitorescul mahalalei de atunci - unde trăiau în comun muncitori, intelectuali, ţărani dezrădăcinaţi şi o întreagă faună

dubioasă de şuţi, peşti, hoţi de cai (...). Mahalaua avea cultura ei primitivă şi proprie, în care socializarea şi deso-cializarea se făceau prin biserici, şcoli, cinematografe, saloane de dans, cârciumi, frizerii, ba chiar şi prin cimitire şi la înmormântări". Cuvinte ce rezumă perfect temele şi subtemele din trei secole şi mai bine de pitoresc şi nostalgie, care îmbibă cu indicibilă savoare barierele Bucureştilor, cotloanele „curţilor cu miracole", tot ce ţine de acea lume ex-centrică unde, să nu uităm, Pirgu era dublat de Pantazi, Paşadia... şi nu numai!
Demersul lui Adrian Majuru (n. 1968, licenţiat în istorie, 1997, cercetător la Muzeul Municipiului Bucureşti, muzeograf coordonator la Muzeul de artă populară „Dr. Nicolae Minovici") îţi aduce aminte de cei care au confundat şi confundă lumea din „D'ale carnavalului" cu cea din „O noapte furtunoasă" şi „O scrisoare pierdută".
Bun. O să ziceţi că prea este înalt şi păduros muntele literaturii care face euforic encomionul delirant al mahalalei

bucureştene, pentru ca luciditatea postmodernităţii să nu taie şi să nu ardă fără cruţare. Sunt gata să accept, în definitiv, să vină altcineva şi să reia traseul bibliografic, spre vârf, de dincolo, de pe versantul luminos, condimentat, parfumat şi gâlgâind de seve, al Subiectului. Iar un al treilea să opteze pentru demersul comparatist şi să pună alături de Dudeştii, Cuţaridele şi Ferentarii noştri Bronx-urile altora, banlieu-urile Parisului ş.a.m.d., dat fiind că fiecare metropolă cu ceva istorie îşi are bulevardele şi văgăunile ei cu cersetorimea, luxul şi pegra, zgârie norii, bidonville-urile şi HLM-urile sale. Altminteri, aşa cum se etalează apocalipticul dâmboviţean de aici, rezultă că, o dată mai mult, „ca la noi, la nimenea". Păi nu-i păcat?
Acuma, că mi-am vărsat focul preliminar, să venim la litera cărţii istoricului Adrian Majuru şi să spunem din capul locului că este o carte de citit cu tot folosul de oricare pasionat întru Hilariopolis, fie tânăr, crud şi ferit de nostalgii, fie hârsit întru căftănirea mateină. Săptămâna viitoare vom vedea ce şi cum alege autorul din trecutul mahalalelor bucureştene spre a da pildă prezentului. Prezent care este descris astfel: „Mizeria şi sărăcia continuă să fie în România constante istorice pentru o periferie prezentă pretutindeni. Dacă, la marginea oraşului, o masă eterogenă vegetează uzând de mijloace de trai puţine şi insalubre, la vârful societăţii mizeria şi sărăcia au fost transferate asupra altor realităţi, precum incultura şi ignoranţa. La rândul lor, aceste două repere sunt creatoare de mizerie şi sărăcie pentru întreaga piramidă socială. Cercul se închide astfel pe conturul unei societăţi ce se poate nărui în sine, inaptă să-si construiască vreo perspectivă de redresare".
II
După rezervele formulate aici, săptămâna trecută, faţă de cartea istoricului Adrian Majuru, un prieten mi-a reproşat inconsecvenţa: tocmai tu, zice, care ai palpitat simpatetic la De ce trag clopotele, Mitică, filmul lui Lucian Pintilie în care mahalaua

caragialiană e-o bolgie de infern, de-o amoralitate apocaliptică, la antipodul spiritului mucalit al berarului Caragiale, mimul genial pentru care calamburul, maliţia jovială, qui pro quo-ul nevinovat, ironia

învăluitoare şi sarcasmul de cafenea compuneau imaginea Lumii ca iarmaroc nastratinesc, tocmai tu să te superi?
Tocmai tu să nu înţelegi exclusivismul cărţii lui Majuru, chinuitoare absenţă binelui, a culorilor pitoreşti, a farmecului levantin, a iubirilor iuţi şi-a aburilor nostalgico-alcoolici ce înconjoară de când e lumea şi pământul mahalaua? Ca şi Pin-tilie, Adrian Majuru dă realitatea peste cap şi citeşte totul în negru, patologic, sordid. Şi totul adus de la 1600 la 2003.
Mai întâi ţi se înfioară ochii şi nările cu imagini pocite şi miasme din vechime. Nouăzeci şi două de cârciumi la zece mii de locuitori în Ferentarii anilor '30, ceea ce face cam o locantă la suta de suflete. Toţi sunt „nebuni de vin", scrie cronicarul loan Dobrescu despre 1821, „toţi nebuni, slobozeau puşti, pistoale, plini de rachiu". Elita politică dintre 1750 şi 1850? Numai „repere comportamentale şi sufleteşti de tip periferic, dominate de superficialitate, grabă, neîncredere, suspiciune, apatie, dorinţa de a păcăli, de a înşela, uşurătate etc. întreaga structură socială moldo-valahă era considerată de turco-fanarioţi ca un singur corp ce putea fi tratat după bunul plac în cadrele aservirii marginalizante". Iar în veacul XX, „deliciul ilegalităţii", „instabilitatea profesională, chiulul", făcutul cu ochiul. Bucureştii, „un monument al elanurilor epuizate, al iniţiativelor ratate, al renaşterilor condamnate" (v. 193, 117), oraşul paradoxurilor hilare, „capitala a devenit încet-încet o periferie desăvârşită" (119). Aplecarea noastră „către viciu şi uşurătate" (157). Şi după inventarul istoriilor, verdictul prezentului: „Deceniile de regim comunist pot fi citite ca o bătălie câştigată de periferie împotriva centrului: pentru numeroşi bărbaţi de azi, referinţele culturale sunt maneaua şi sămânţa de dovleac, slapii, maieul şi shortul sportiv. Multe femei, pe măsura cererii, sunt schiţe ale feminităţii onomatopeice, cu aspiraţii meschine, nuri explozivi şi umblet ţanţoş, de ţoapă" (v. 174).

într-o parte afli că Gârliţa nu vine de la gârla mică, ci de la raţele sălbatice, ori că termenul „calic" înseamnă ciunt, estropiat, beteag, în slavonă. Iar de cealaltă parte, mardeiaşii, chiolhanurile şi mafia mahalalelor de azi configurează pericolul unei „anarhii generalizate". Detaliile despre edificarea cartierului Dămăroaia, ori cifra de 80% analfabeţi în capitala anilor '30, sunt dublate de exasperanta lume actuală a abuzurilor în tradiţia privilegiilor medievale, domnia bunului plac şi a mitocăniei. Boieria din epoca lui Cuza, cu averile pierdute la jocul de cărţi, este citită în oglindă cu terorismul ciocoimii de azi, lumea Merţanelor, a mahărilor musculoşi, după cum „pătura subţire" de la 1860, acel „Eden isterico-epileptic, consumându-se în supeuri, orgii şi tot ce poate visa imaginaţia sardanapalică" (Auguste Lancelot) este citit în filigranul isteriei bucurestene de azi (v. p. 109). Informaţiile privind camuflarea caselor de toleranţă în marşanderii (croitorie pentru dame) la jumătatea secolului 19, ori apariţia „condicuţei" pentru prostituate în 1853 (situaţie reglementată pe model belgian la 1887), ca şi documentaţia furnizată la p. 31 (un catastih al negustorilor şi meseriaşilor din mahalaua Colţei la 1832), p. 124 (nota 77, trimiterea la cartea primarului Dem. I. Dobrescu din 1934, Viitorul Bucureştilor, de citit neapărat), p. 130 (adevărat inventar al industriei de plăceri), p. 136-

147 (scanarea alogeniei bucurestene) ori 56 (existenţa „certificatului de moralitate" solicitat de logodnice pentru siguranţa viitorilor soţi), sunt bine garnisite cu opinii ale străinilor de tipul englezului Wilkinson, care acum 150 de ani parcă ne descria actuala „stare de servitute şi deprimare, care s-a prefăcut într-un fel de nesimţire şi apatie naturală" ce ne face „deopotrivă de nepăsători la bucuriile vieţii şi de nesimţitori la fericire, ca şi la amărăciunile grijilor şi durerilor".
Adrian Majuru ştie, desigur, că „Bucureştii sunt expresia desăvârşită a coabitării contrastelor" (96) şi totuşi la p. 115 alege din interbelic numai mediocritatea elitelor, ofiţerimea ignorantă, birocraţia etc., citând din memoriile lui C. Beldie, cu toate că atâtea alte mărturii etalează taman bine contrariul. Abia dacă

aşează doi bemoli la partitura-i infernală, sub imaginea de la p. 238 („Bucureştiul... ca şi alte capitale") şi de la 196 („atitudini româneşti, şi poate nu numai româneşti"). Ce se mai poate reabilita? Dar, oare, meritǎm vreo reabilitare?
După cum ţăranul sadovenian nu mai trăieşte decât în sufletul vizitatorilor doldora de fantasme sămănătoriste de la Muzeul lui Horia Bernea, mahalaua cu oleandri şi masa din fundul grădinii, cu mititei, şpriţuri şi şerbeturi, ori cu maidane cu dragoste, supravieţuieşte în ameninţările Ţircădăilor, tarafurile şi închipuirile literaţilor. Adrian Majuru are dreptate. Dar, repet, face-o mare nedreptate!
*) Adrian Majuru, Bucureştii mahalalelor sau periferia ca mod de existenţă, Editura Compania 2003, 246 pag.

CUPRINS
Ridiculus mus pentru un oraş cu geniul bufoneriei
înapoi la Claymoor
Legile chic-ului bucureştean
Rochii, baluri şi meniuri
Din legile confortului
Cercuri şi cluburi
Detalii cu dulceaţă
Velopasiunea
Mita Biciclista
Cişmigiul, raiul servitorimii?
Rezistenţa la Caragiale
Piaţa Teatrului
Cimitirul elitei
La Bellu, printre veveriţe
Eticheta şi epitaful
Dealul „magnetic"
Doctor în Capsa
în hora contrariilor
O cură de nepăsare?
Noi despre noi prin ceilalţi
O bucurie pentru paseişti
Halele, o cruzime strălucitoare
11 13 16 19

22 25 28 31 34 37 40 43 46 49 52 55 58 61 64 67 70
149
Un popor de sedentari Năşia şi cumetria Bogăţia şi filantropia Luna Bucureştilor De la Moşi la Luna Bucureştilor Litere în „trecătoarea" Bucureşti La sinuciderea locală Capitala zăpăcelii Respectul se câştigă Ospitalitate şi alterofobie Retorica valahă a Franţei Scrisorile la români Caligrafia interioară
„Momentele" lui F. Brunea-Fox Periferia de-a fi
73
76
79
82
85
88
91
94
97
100
103
106
109
112 142
150